

Namık Kemal University
Institute of Social Sciences

No: 01 / 2016

Sosyal Bilimler Metinleri
Papers on Social Science

SOSYAL BİLİMLER METİNLERİ

Papers on Social Science

Sürelî Hakemli Dergi

ISSN 1308–4453 (Print)
ISSN 1308–4895 (Internet)

Sahibi/ Owner: Prof. Dr. Osman ŞİMŞEK- Rektör
Namık Kemal Üniversitesi Adına

Baş Editör/ Editor in Chief: Doç. Dr. Emrah İsmail ÇEVİK
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yayın Kurulu/ Editorial Board:

Prof. Dr. Ensar NİŞANCI
Prof. Dr. Rasim YILMAZ
Prof. Dr. Abdülkadir IŞIK
Prof. Dr. Alpay HEKİMLER
Prof. Dr. Ahmet KUBAŞ
Prof. Dr. Dilek ALTAŞ
Doç. Dr. Durmuş Çağrı Yıldırım
Yrd. Doç. Dr. Elif KIRAN
Yrd. Doç. Dr. İrfan ATALAY
Yrd. Doç. Dr. Seda Ş. GÜNGÖR
Yrd. Doç. Dr. Tevfik SÜTÇÜ
Yrd. Doç. Dr. Harun HURMA
Arş. Gör. Aytaç GÜT

Sosyal Bilimler Metinleri Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından online ve basılı olarak sosyal bilimlerin farklı alanlarında yapılan çalışmaların duyurulması ve kamu oyu ile paylaşarak tartışmaya açılmasına yönelik olarak yayınlanan, farklı üniversitelerdeki öğretim üyelerinden oluşmuş Hakem Kuruluna sahip, *ASOS*, *ZDB*, *PROQUEST* ve *Index Copernicus* tarafından indekslenen **uluslararası, akademik hakemli ve süreli** bir yayındır. Çalışmada öne sürülen görüş ve düşünceler yazara ait olup Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünü bağlamaz.

Namık Kemal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Değirmenaltı Yerleşkesi
TR-59030 Tekirdağ
Tel: +90-282-250 4500
Faks: +90-282-250 9932
E-Posta: sbm@nku.edu.tr
Web: <http://sosyalbe.nku.edu.tr/>

Hakem Kurulu

Levent AKIN	Prof. Dr.	Ankara Üniversitesi
Yusuf ALPER	Prof. Dr.	Uludağ Üniversitesi
Sudi APAK	Prof. Dr.	Beykent Üniversitesi
Neşe ATİK	Prof. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Hasan BOYNUKARA	Prof. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Tankut CENTEL	Prof. Dr.	Koç Üniversitesi
Toker DERELİ	Prof. Dr.	Işık Üniversitesi
Nadir DEVLET	Prof. Dr.	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Ayten ER	Prof. Dr.	Gazi Üniversitesi
Nalan GÜREL	Prof. Dr.	Marmara Üniversitesi
Alpay HEKİMLER	Prof. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Abdulkadir IŞIK	Prof. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
İsmail Hakkı İNAN	Prof. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Cem KILIÇ	Prof. Dr.	Gazi Üniversitesi
Ahmet KUBAŞ	Prof. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Derman KÜÇÜKALTAN	Prof. Dr.	Arel Üniversitesi
Thomas LOPEZ GUZMAN	Prof. Dr.	Cordoba Üniversitesi
Ahmet MAKAL	Prof. Dr.	Ankara Üniversitesi
Ahmet SELAMOĞLU	Prof. Dr.	Kocaeli Üniversitesi
Ali Nazım SÖZER	Prof. Dr.	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yaşar ŞENLER	Prof. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Can TUNCAY	Prof. Dr.	Bahçeşehir Üniversitesi
Banu UÇKAN	Prof. Dr.	Anadolu Üniversitesi
Devrim ULUCAN	Prof. Dr.	Maltepe Üniversitesi
Rasim YILMAZ	Prof. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Oktay Salih AKBAY	Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Leyla ATEŞ	Doç. Dr.	Kemerburgaz Üniversitesi
Şener BAĞ	Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Süleyman BAŞTERZİ	Doç. Dr.	Ankara Üniversitesi
Petru GOLBAN	Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Aşkın KESER	Doç. Dr.	Uludağ Üniversitesi
S. Ahmet MENTEŞ	Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Hakan ONGAN	Doç. Dr.	İstanbul Üniversitesi
Murat Selim SELVİ	Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Abdülkadir ŞENKAL	Doç. Dr.	Kocaeli Üniversitesi
Ali TİLBE	Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Aykut Hamit TURAN	Doç. Dr.	Kocaeli Üniversitesi
İrfan ATALAY	Yrd. Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Sonel BOSNALI	Yrd. Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Tatiana GOLBAN	Yrd. Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
İmran GÜR	Yrd. Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Ali GÜREL	Yrd. Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Lütfü ŞİMŞEK	Yrd. Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Tevfik SÜTÇÜ	Yrd. Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Çiğdem VATANSEVER	Yrd. Doç. Dr.	Namık Kemal Üniversitesi
Ahmet Zeki BULUNÇ	Dr.	Başkent Üniversitesi (Emekli Büyükelçi)
Oscar A. POMBO	Dr.	Colef Üniversitesi

Hakem kurulunda yer alan isimler unvan ve soyadına göre alfabetik sıralanmıştır. Yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların konularına göre hakem ilavesi yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

ENSAR NIŞANCI, DENİZ YETKİN AKER

Uluslararası Göç, Sığınmacılar ve Türkiye 1-7

VELİ SIRIM

Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi'nin Mali Kaynakları 8-15

SERHAN GÜRKAN

Muhasebe Temelli Örgütsel Bolluk Ölçüm Yöntemleri..... 16-24

NÜKET KIRCI ÇEVİK

Borsa İstanbul'da Faaliyet Gösteren İmalat Şirketlerinin Hisse Senedi Performansları
İle Finansal Oranları Arasındaki İlişki: Panel Logit Regresyon Tahminleri 25-41

SİBEL AYDEMİR, OYA KORKMAZ, EVRİM ERDOĞAN

İş Yaşamında Sanal Kaytarma: Kamu Ve Özel Hastane Çalışanları Üzerinde Bir
Araştırma 42-58

İSA UĞUR, MUSTAFA HALİD KARAARSLAN

Destinasyon Seçiminde Fikir Gruplarının Etkisi: Safranbolu Üzerine Bir Araştırma ... 59-70

HAKTAN SEVİNÇ, RAİF CERGİBOZAN, EMRE ÇEVİK

Fed'in Faiz Oranı Politikası Ve TCMB'nin Politika Faizine Etkileri 71-87

ULUSLARARASI GÖÇ, SIĞINMACILAR VE TÜRKİYE

Prof. Dr. Ensar Nişancı

Namık Kemal Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
nisanci@nku.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Deniz Yetkin Aker

Namık Kemal Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
dyaker@nku.edu.tr

ÖZET

Göçmen açısından önem arz eden göç hareketi, aynı zamanda göç alan ülkeleri ve göç veren ülkeleri, göçün diğer aktörleri olarak etkiler. Ayrıca, göçün kaynak noktasıyla hedef noktası arasında uzanan muhitlerin çevrelediği her hayat alanı bu göçten bir şekilde etkilenir. Göç hem kitleselleşmiş hem de sınır aşan bir karaktere bürünmüştür. Göçün ivmesi ve rejimi de değişmektedir: Gittikçe düzensizleşen göç hareketlerinin de her an bir olağanüstü hal durumuna yol açma ihtimali vardır. Ülkemize bakıldığında ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 2010 yılına kadar aldığı dış göçten daha fazlasını son 5 yılda aldığı görülür. Özellikle son dönem Suriyeli sığınmacı hareketliliğine- kitlesel göçüne- odaklanıldığında, 7 milyona yakın Suriyeli mülteci dünyanın birçok yerinde zorluklar altında yaşamaya çalışmaktadır. Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye hem olumlu hem olumsuz etkileri olabilir. Bunun yanında, sığınmacıların büyük bir bölümü üçüncü ülkeye gitmek istemekte ve bu istek de konunun uluslararası boyutta olduğunu göstermektedir. Bu makalede, yazarlar, yukarıda bahsedilen konuları, çeşitli raporları inceleyerek tartışmış, sığınmacı hareketinin, kısa süreli ve geçici olarak görülmüş olsa da, artık kalıcı bir hal almaya başladığını vurgulamıştır. Bugünkü göçleri diğerlerinden farklılaştıran ana parametrelere vurgu yaparak, yazıyı, göçe yönelik çözümün sınır-aşan nitelikte olması gerektiği argümanı ile sonlandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Düzensiz Göç, Suriye, Sığınmacı, Türkiye.

INTERNATIONAL MIGRATION, ASYLUM SEEKERS AND TURKEY

ABSTRACT

Migration is an important movement for individuals. It is also an important issue for the countries of immigration and emigration, since it affects them and affects every other actor related to the movement. In addition, migration, one way or the other, affects each and every place between home country and host country. Now, migration becomes a mass influx and has an international character. By focusing on Turkey, it can be seen that the country has received more international immigrant than it has received since its establishment in 1923. Especially, by focusing on the recent Syrian refugees/asylum seekers, it is seen that, all around the world, almost 7 million Syrian refugees are trying to live under very poor conditions. Having Syrian refugees in Turkey can be both advantageous and disadvantageous. Besides, some of the asylum-seekers prefer to migrate to a third country and this also shows that the movement will affect other countries as well. In this article, the authors discuss the issues mentioned above, and try to analyze international movement in general and movements of refugees in particular. By emphasizing that international migration has undergone considerable changes, the authors concluded that the solution related to challenges of international migration should be international as well.

Keywords: International Migration, Irregular Migration, Syria, Asylum Seeker, Turkey.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinin önemli hadiselerden biri göçtür. Göç, sadece mekanlar arası bir yerden diğerine yatay eksenli bir hareketlilikten ibaret değildir. Aynı zamanda dikey eksenlidir: Bir hayattan diğerine yönelen bir hareketliliktir. Yatay ve dikey eksenlerdeki bu hareketliliğin her bir koordinatı bir yeni duruma; bir yeni bileşene işaret eder: Mekansal anlamda orijinden/kaynaktan uzaklaşmayla, yaşam dünyası anlamında eskiden kopuş ve yeni olanla her bir karşılaşmanın önemli sonuçları vardır. Her bir kopuş ve eklemleme bileşenlerinin oluşturduğu yeni koordinatlar dizinin bize işaret ettiği şey çoğunlukla bir devrimdir.

Göçler, ağır çekim devrimlerdir. Ölçeğine göre göçler kimi zaman bireysel kimi zaman sosyal/toplumsal ve iktisadi kimi zaman siyasal kimi zamansa bütün bu parametreleri yeniden şekillendiren devrimsel dinamikler olarak belirir. Örneğin, meşhur kavimler göçü bir harita makinesi gibi işlemiştir: Dünyanın doğusundan batısına önüne çıkan siyasal coğrafyaların kaderini köklü bir biçimde etkilemiş; (Batı) Roma imparatorluğu bu göçlerin sonucu dağılırarak tarih sahnesinden çekilmiştir. Diğer büyük göç hadisesi şüphesiz ki coğrafi keşifler sonrası Amerika kıtasının bulunmasıdır. Yeni dünyanın -Amerika'nın- keşfinin ardından, başta Anglosakson Dünyası olmak üzere Avrupa'dan bu kıtaya yönelen büyük ölçekli göçle dünyanın güç haritasının ağırlık merkezi daha batıya kaymış; böylelikle sadece yeni kıtanın değil, dünyanın düzeni de bu göçlerin doğurduğu yeni dinamikler ve parametrelerle yeniden şekillenmiştir.

Amerika'ya olan göç kapsamında değerlendirildiğinde göçler ne kadar bir serüven ise bir o kadar da milattır. Yeni bir dünyaya ulaşmak üzere maceralı bir sefere çıkıştır. Yeni dünya, kuşkusuz ki, göç hareketlerinin dinamikleri ve şekillendirici gücüyle fetih hareketlerinininkiyle mukayese edilemez: Fetih hareketleri veya savaşlar öncelikle siyasal niteliklidir ve hedef siyasal coğrafyaları doğrudan ve hemen değiştirmektir. Buna karşın, göç hareketlerinin etkileri daha uzun vadede ortaya çıkar ve dolaylıdır; bir epifenomenal karakter taşır. Daha açık bir ifadeyle, fetih hareketlerinden farklı olarak, göç hareketlerinin doğrudan etkileri göç edenler üzerinde ve dolaylı etkileri ise göç alan yörelerde ve burada yaşayan halkta görülür. Fetihlerin ise doğrudan etkisi fethetme konu olan coğrafya ve kesimlerde tezahür eder, dolaylı olarak ise fethi gerçekleştirenler etkilenir: Yeni bir statü elde ederler.

Bu çerçevede ortaya üç önemli nokta çıkmaktadır. Birincisi, göç bir serüvendir: İnsanın aşına olduğu hayatın ya da dünyanın sınırlarını aşarak, yabancı başka bir dünyanın yoluna düşüş serüveni... Göç eden açısından bir dönüm noktasıdır; bir milattır. İkinci olarak, göçün etkisi sadece göçmenlerle sınırlı değildir. Göçmen, göç alan ülkeler ve göç veren ülkeler, göçün aktörleri olarak etkilenirler. Ayrıca, göçün kaynak noktasıyla hedef noktası arasında uzanan muhitlerin çevrelediği her hayat alanı bu göçten bir şekilde etkilenir. Büyüklüğüne, salıklarına ve cinsine göre göçün bu unsurlar üzerindeki tesiri çeşitlenir. Üçüncü olarak, göç edenler göç ettikleri dünyada yabancı ve muhacir diye tanımlanırken; muhacirlere göre yöre insanı yeni bir unvanla tanımlanır: Yerliler.

Bu çalışma, genel olarak göç hareketine odaklanarak, etkilediği aktörleri ve geçirdiği değişimleri kısaca tartışacaktır. Sonrasında, yakın dönemki durumunu Suriyeli sığınmacılar ve Türkiye üzerinden inceleyecektir. İstatistiki sonuç ve raporlardan alıntılarını da paylaşıldığı bu çalışmada, sığınmacı hareketinin kalıcı bir hal aldığı vurgulanacak, göç ve sığınmacılara yönelik çözümün sınır-aşan nitelikte olması gerektiği belirtilecektir.

2. GÖÇÜN DEĞİŞİMİ VE TARAFLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Göç hareketi hem değişmekte hem de kapsadığı alanı ve aktörleri etkilemektedir. Örneğin, yukarıda da bahsedildiği gibi, sosyal bazlı olarak ortaya çıkan yeniden tanıma ve

tanımlama ameliyesi, hayatın iktisadi, kültürel ve siyasi alanlarında da kendini gösterir. Bütün bu alanlar açısından göç duruma göre bir imkan olabildiği gibi yine duruma göre bir meydan okuma hatta tehdit şeklini de alabilir. Göç sadece göçmen kimse açısından değil, aynı zamanda -göçle muhatap olan diğer aktörler olarak- toplumlar ve devletler açısından da fırsat ve tehdit koduyla tanımlanabilirler. Bir göçün taraflar açısından imkan ve fırsat mı yoksa meydan okuma ve tehdit olarak mı değerlendirileceği duruma bağlı olarak gerçekleşse de; göçün tarafların hepsini yeniden biçimlendirerek değiştirmesi kaçınılmazdır. Bu noktada sorgulanması gereken göçün bir değişime yol açıp açmadığı değil, göçün hangi şartlarda tarafları açısından müspet, hangi şartlarda menfi etki ettiğidir. Kısacası, göç varsa değişim vardır ama bu değişimin olumlu mu yoksa olumsuz mu sonuçlanacağı konjonktüre ve diğer parametrelere bağlıdır.

Diğer yandan göçün taraflar üzerindeki etkileri, göçmenlere, göç yollarında karşılaştıkları durumlara, ev sahibi ülkelerdeki göçmen algısına, ve yine bu ülkelerdeki kültürel, ekonomik yapı ve mekanizmalar gibi çeşitli parametrelere göre farklılaşır. Menşe ülkedeki itici nedenler mi yoksa hedef ülkelerdeki çekici cazip imkanlar mı göçe etkili oluyor? Göç bireysel mi grupla mı yoksa kitlesel olarak mı gerçekleşiyor? Hedef ülkenin yabancı algısı nedir? Yabancıları topluma entegre edebilme istekliliği ve mekanizmaları var mı? Eğer varsa, bunların derece ve kapasiteleri ne kadardır gibi sorular göçün durumunu tanımlayan bazı değişkenleri verir.

Literatürde de uluslararası göç, bahsedilen bu değişkenlerin bazıları kullanılarak, yeni ekonomi kuramı (makro düzeyde açıklamalar) ve mikro kuramlar gibi çeşitli kuramlarla açıklanmaya çalışılır (Massey vd., 2014, s. 14). Hatta, uluslararası göçle ilgili olarak, bugüne kadar en sık “çekici ve itici faktörler” (push-pull factors) kuramı kullanılmıştır (Lewis, 1954; Ranis ve Fei, 1961; Lee, 1966; Harris ve Todaro, 1970; Todaro, 1976’dan aktaran İçduygu, vd., 2014, s. 36). Bu makro ekonomik modele göre insanların hareketi “nüfusun yoğun olduğu yerlerden seyrek nüfuslu yerlere; gelir düzeyinin düşük olduğu yerlerden, yüksek olan yerlere” şeklinde açıklanır (İçduygu vd., 2014, s. 36). İtici faktörlere örnek olarak demografik artış, düşük yaşam standartları, ekonomik imkanların azlığı ve siyasi baskılar sayılabilir. Benzer olarak çekici faktörler ise, insan emeğine olan ihtiyaç, yüksek ekonomik imkanlar ve siyasal özgürlüklerdir (İçduygu vd., 2014, s. 36). Göçün karakterini açıklamak için ortaya çıkan teorilerden biri de Göç Sistemi Teorisi’dir (Göçmen Ağları Teorisi ve Ulus-ötesi Topluluk Teorisi) (İçduygu vd., 2014, s. 39). Göçün çok-boyutlu karmaşık yapısını açıklamaya çalışırken, yukarıda bahsi geçen aktörleri (göç alan ülke, göçmen ve göç veren ülke) ve aralarındaki ilişkiyi göz önüne alır (İçduygu vd., 2014, s. 40).

Göçten etkilenen bir diğer taraf ise hiç şüphesiz göç güzergahındaki uğrak noktalarıdır, yani transit ülkelerdir. Göçün bizatihi kendisi büyük bir hikayedir, güzergahın bir ucundan diğerine uzanan seyahatin her bir kesiti derin izler bırakan bir filmin parçaları gibidir. Yaşanan her olay, verilen her mola boyunca yaşananlar mola noktalarından ve uğraklarına ve nihai menzile varıncaya kadar müşahedenin kadrajına giren her sahne bir hikayeye konu olabilir.

3. GÜNÜMÜZDE ULUSLARARASI GÖÇ, SİĞİNMACILAR VE TÜRKİYE

Göçün yakın tarihteki durumu incelendiğinde, uluslararası göç meselesinin yeni bir boyut kazandığı görülür: Bir taraftan göç kitleselleşirken bir taraftan küreselleşmekte, sınır aşan bir karaktere bürünmektedir. Oysaki dün, modernleşen dünyadaki göç hadisesinin dinamikleri oldukça farklıydı; coğrafi aksı açısından resmedildiğinde daha çok ülke içi bir hadise şeklinde cereyan eden göçün kaynağında çoğunlukla köyler ve kasabalar, hedef menziline ise şehirler bulunuyordu. Diğer yandan bu göç hadisesinde –yukarıda kısaca

bahsedilen– itici faktörlerden ziyade çoğunlukla çekici faktörler öne çıkıyordu: Bu göçün anlamlandırıcı çerçevesini biçimlendiren ana motivasyonun köyden kaçış değil şehre yöneliş, umuda yolculuk olduğunu söylemek mümkündür. Elbette ki bu göç sorunsuz değildi ama şehirlerdeki fırsat alanlarına ulaşma ümidi daha baskındı. Şehirleri çevreleyen gecekondu göç kaynaklı sorunların çözümünde devreye giriyor ve sorun emicilik işlevi üstleniyordu. Sınır aşan göçlere gelince, bunlar hem sınırlı hem de düzenliydi. Göç hedefindeki ülkelerin bizzat kendisi bu göçü ülke içi ihtiyaçlar ve imkanlara göre yönetiyordu. Sözgelimi, İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya’ında çok geniş bir işgücü açığı ortaya çıkmıştı. Alman hükümetleri başta Türkler olmak üzere göçmenlere kapılarını açarak iç piyasanın emek talebini karşılamak yoluna gitti ve bütün süreçleri resmi kanallarla kontrol ederek gerçekleştirdi.

Günümüzdeki göçün karakteri oldukça farklılaşmıştır: Göç artık ülke içi bir hadise veya mesele olmaktan çıkmış sınır-aşan bir karaktere bürünmüştür. Sınırları aşan bu göç hareketinde, özellikle son yıllarda “menşe ülkedeki ekonomik ve/veya sosyal yoksunluk, sosyal çatışma ve siyasi çalkantılar gibi faktörler” nedeniyle artış görülmektedir (İçduygu & Aksel, 2012, s. 7). Hatta, bunun sonucunda, gelişmiş ülkelerin büyük bir kısmı “çeşitli ve çok kavimli toplumlar” olarak tasvir edilebilir (Massey vd., 2014, s. 12). Göçte görülen bu niceliksel artışla göçeden kimselerin menşe ülke ve hedef ülke arasında bir anlamda mekik dokumaları, aynı zamanda menşe ülkeyle sahip oldukları güçlü bağlarına devam etmeleri “ulus-ötesi göçmen”, ‘ulus-ötesi topluluk’ gibi kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur” (İçduygu vd., 2014, s. 44). Göç Sistemi Teorisi’nin vurguladığı gibi, göçmenler menşe ülkeleri ve hedef ülkeleri arasında sıkı toplumsal ağlar örüp, bu ülkeleri, toplumları ve kurumları etkileyip birbirleriyle ilişkilendirir (İçduygu vd., 2014, s. 44).

Göçün ivmesi ve rejimi de değişmektedir: Küresel iklimlerin değişmesini andırır bir şekilde yağış rejimlerinin düzensizleşmesiyle ani bastıran yağmurun bir sel felaketine dönüşmesi gibi gittikçe düzensizleşen göç hareketlerinin de her an bir olağanüstü hal durumuna yol açma ihtimali vardır. Hayatın her alanını sıkı şekilde düzenleyerek varlığını sürdüren Avrupa Birliği’nin bu düzensiz göç dalgaları karşısında sarsılmakta olduğu söylenebilir. Avrupa ülkelerinin göç veren menşe ülkelere coğrafi anlamda yakın olmaları ve daha gelişmiş ekonomiye ve insani imkanlara sahip olmaları, onları başlıca tercih ülkeleri haline getirir (İçduygu & Aksel, 2012, s. 7). Bunun sonucunda, refah devleti kurumlarını yönetmekte zorlanan ve 2008 ekonomik krizinden sonra ciddi şekilde sarsılan Avrupa Birliği’nin göç meselesine olumlu bakmayacağı da tahmin edilebilir. Avrupa’nın iş gücü açığı değil iş açığıyla mücadele ettiği düşünüldüğünde, yeni göç dalgalarının bu açıdan ne denli sarsıcı olacağı öngörülebilir.

Her geçen zaman daha fazla sayıda insan doğup büyüdüğü yeri ardında bırakarak terki diyarla katile katile yollara düşüp başka ülkelerin ve kıtaların sınırlarına dayanmaktadır. Artık neredeyse tüm dünya ülkeleri göçten etkilenmiştir. Hatta, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, tüm dünya kitlesel göçe şahit olmuştur: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün de belirttiği gibi, “son elli yıllık dönemde 175 milyondan fazla insanın kitlesel olarak göç ettiği bilinmektedir” (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2013, s. 5). Birleşmiş Milletler’ in (BM) 2013 küresel göç verilerine bakıldığında, “dünya üzerinde 232 milyon kişi – yani dünya nüfusunun % 3.2’si”nin uluslararası göçmenlerden oluştuğu görülebilir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2013, s. 5).

Ancak bu göç hareketi, çoğunlukla umuda yolculuktan ziyade cehennemden kaçış şeklinde cereyan etmektedir. Düzensiz göçte bakıldığında, Türkiye gibi, Avrupa’ya sınır komşusu olan ülkeler “hem hedef hem de transit ülkeler olarak” bu hareketten etkilenmiştir

(İçduygu & Aksel, 2012, s. 7). Örneğin, Avrupa Birliği İkinci Dünya Savaşı sonrası en büyük meydan okumalardan biriyle karşı karşıyadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) verilerine göre, 2015 yılında Yunanistan ve İtalya sınırına ulaşan göçmen sayısı bir milyonu geçmiştir.¹

Ülkemize bakıldığında ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan (1923) 2010 yılına kadar aldığı dış göçten daha fazlasını son 5 yılda aldığı görülür. Ancak genel olarak düzensiz göçün eğilim ve miktarı hakkında güvenilir verilere ulaşmak kolay değildir. Güvenlik makamları tarafından yakalanan düzensiz göçmen sayıları değerlendirilerek, bazı tahminler üzerinden gidilirse; bu göçün özellikle 1990'dan itibaren 2000lerin başlarına kadar hızlı arttığı gözlemlenir. Örneğin, "1994 yılında bu sayı 47 000'e, 2000 yılında ise 94 000'e ulaşmıştır" (İçduygu vd., 2014, s. 231). Düzensiz göç literatürüne göre, gerçekte düzensiz göçün ne büyüklükte olduğunu anlamak için, bu sayıların en az iki veya üç katı düşünülmelidir (İçduygu vd., 2014, s. 231). Bu da Türkiye'deki resmin çok daha ciddi olduğunu gösterebilir.

Mülteci hareketliliğine bakılırsa, istatistiksel verilerden hareketle, dünya genelinde mülteci sayısının 20.000.000'u aştığı söylenebilir.² Özellikle son dönem Suriyeli sığınmacı hareketliliğine- kitlesel göçüne- odaklanıldığında, "resmi olmayan son verilere göre sayıları 7 milyona yaklaşan Suriyeli mülteciler dünyanın birçok ülkesinde zor şartlar altında" yaşamaya çalıştıkları ortadadır.(Nişancı, 2015, s. 144) Her ne kadar son yirmi beş yılda, Türkiye'ye yönelik göç hareketi içerisinde, sığınmacı ve mülteci sayısı oldukça az olmuşsa da (İçduygu vd., 2014, s. 237), son dönem Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye kabul edilmeleriyle, neredeyse iki milyon kadarı Türkiye'de yaşamaktadır.³ Ocak 2016 itibarıyla, AFAD'ın kayıtlarına göre sığınmacıların 270.000 kadarı barınma merkezlerinde kalmaktadır.⁴ Tabii, 2 milyona yakın sığınmacıdan yalnızca 270.000'inin bu merkezlerde kalıyor olması çok çarpıcıdır.

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürü Atilla Toros'un da belirttiği gibi, Türkiye her türlü tedbiri almış ve üzerine düşeni yapmış⁵ olsa da, Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye birçok etkisi olacağı yadsınamaz. Bu etkiler hem olumlu hem olumsuz olabilir. Örneğin toplumsal etkilere bakıldığında, dil, kültür ve yaşam tarzı farklılıklarının uyum sürecini zorlaştıracığı söylenebilir (ORSAM-TESEV Rapor, 2015, s. 7). ORSAM-TESEV'in hazırladığı rapora göre, "yerel halk arasında çok eşlilik yaygınlaşmakta, buna bağlı olarak boşanma oranları artmaktadır," çocuk işçi çalıştırılması ve çarpık yapılaşma artmakta, "etnik ve mezhepsel kutuplaşmayı tetikleyebilecek zemin oluşmaktadır." Ekonomik etkilere bakıldığında, hem olumlu hem olumsuz etkiler olduğu söylenebilir. Örneğin, bir yandan kiralar artıp kiralık ev bulmak bazı illerde zorlaşsa da, "Gaziantep Ticaret Odası'na kayıtlı Suriyeli firma sayısı 2014 Ekim itibarıyla 209'a yükselmiştir" (ORSAM-TESEV Rapor, 2015, s. 8).

Diğer etkiler arasında sağlık ve eğitim hizmetleri sayılabilir. Sınır illerinde, devlet hastaneleri Suriyelilere hizmet vermekte ve bu toplam hizmetlerinin %30-40'ını oluşturmaktadır. Bu durum, kapasite sorununa işaret etmektedir (ORSAM-TESEV Rapor, 2015, s. 9). Eğitim konusuna odaklanıldığında ise, devlet okullarının yalnızca göçmenlerden

¹"Over one million sea arrivals reach Europe in 2015", <http://www.unhcr.org/5683d0b56.html> [Son Erişim Tarihi: 10.01.2016]

² <http://marmara.gov.tr/HaberDetay.aspx?p=Haber-Detay&ID=2290> [Son Erişim Tarihi: 09.01.2016]

³ <http://www.hurriyet.com.tr/ulkedeki-kayitli-suriyeli-multecilerin-sayisi-aciklandi-29802892> [Son Erişim Tarihi: 09.01.2016]

⁴ <https://www.afad.gov.tr/tr/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=848> [Son Erişim Tarihi: 09.01.2016]

⁵ <http://www.hurriyet.com.tr/ulkedeki-kayitli-suriyeli-multecilerin-sayisi-aciklandi-29802892> [Son Erişim Tarihi: 09.01.2016]

pasaportla Türkiye'ye gelenler veya ikamet izni olanlara eğitim verdiği görülür. Eğitim alanlar da okullarda dil sorunu yaşamaktadır. Türkiye'den çeşitli sivil toplum kuruluşları ve Suriyelilerin girişimleriyle sınırlı eğitim imkânları oluşturulmuştur. Bunun yanında, AFAD'ın sadece Suriyelilerin eğitim alması için okul inşa çalışması vardır. 2015 ORSAM-TESEV raporuna göre, "şehirlerde yaşayan eğitim çağındaki Suriyelilerin yaklaşık %10'u kadarı eğitim almaktadır." (34) Bu açıdan her ne kadar eğitim sisteminde önemli bir yük olmasa da, "sığınmacıların eğitim almaması uzun vadede yaratacağı sosyal etkiler açısından risk oluşturmaktadır" (ORSAM-TESEV, 2015, s. 34).

Bu tablonun aslında gösterdiği önemli bir gerçek, sınır aşan göçün, hem Türkiye'nin hem de dünyanın en önemli konularından biri olduğudur. Sığınmacıların büyük bir bölümünün üçüncü ülkeye gitme arzusu dikkate alındığında, konunun uluslararası boyutta olduğu anlaşılabilir (ORSAM-TESEV, 2015, s. 37).

Bu konu bir sorun olarak ele alınırsa, bu soruna ilişkin geliştirilen siyasalar sorunu çözmeye matuf değil aksine sorundan kurtulmaya ondan uzaklaşmaya dönük çözümler niteliğindedir. Uluslararası toplumun göç sorununu çözme çabası oldukça sınırlıdır. Örneğin, BMMYK gibi uluslararası kuruluşların ve Avrupa'nın Suriyeliler konusunda daha fazla çaba göstermesi ve eğitim ve sağlık gibi konular üzerine projeler üreterek Türkiye'ye yardımcı olması sorunun çözümüne fayda sağlayacaktır (ORSAM-TESEV, 2015, s. 37).

4. SONUÇ

Bu çalışma, göç hareketine odaklanmış, genel olarak etkilediği aktörleri ve geçirdiği değişimleri tartışmıştır. Özelde ise, yakın dönem göç hareketine odaklanarak, Suriyeli sığınmacılar ve Türkiye üzerinden bir inceleme sunmuştur.

Sonuç olarak vurgulamak gerekirse, sığınmacı hareketi, kısa süreli ve geçici olarak görülmüş olsa da, artık kalıcı bir hal almaya başlamıştır. İkincisi, bu durumun hem göç eden ve hem de göçü kabul eden kişilerin psikolojilerini ve tepkilerini etkilediği görülmektedir. (ORSAM-TESEV Rapor, 2015, s. 1) Arap Baharı ve onun Ortadoğu'daki etkileri, Libya gibi ülkelerden de gelen göçmenler düşünülünce, Suriyelilerin en azından bir kısmının Türkiye'de kalacağı ve benzer şekilde diğer ülkelerden de göç dalgalarının Türkiye'ye doğru artacağı öngörülebilir.

Üçüncü olarak, değişen elbette ki sadece akslar ve güzergahlar değil; bunların yanı sıra göçe atfedilen anlamdır: Göç çok daha çetrefilli, çok daha karmaşık bir mesele mahiyetine bürünmüştür. Kuşkusuz göç insanoğlunun çok aşinası olduğu bir konu olsa da, devir değiştikçe göçün hem boyutu hem de anlamı değişmektedir. Bu nedenle, bugünkü göçlerin daha öncekilerinden ayrıştığını görmek gerekir. Bugünkü göçleri diğerlerinden farklılaştıran ana parametrelerden bir kaçını şöyle sıralanabilir: göçün şekli, göçün boyutu, göç salıkları, göçün güzergahları ve göçün nihai menzilleri. Bugün göçler sınır aşan bir karakterle ön plana çıkarken, aynı zamanda düzensizleşir, kitleselleşir ve Türkiye gibi yeni çekim merkezlerini varış noktaları arasına yerleştirir. Bu da karşımıza, uluslararası göçe yönelik çözümün yine aynı şekilde sınır-aşan nitelikte olması gerektiği argümanını getirir.

KAYNAKLAR

İçduygu, A., Erder S. ve Gençkaya Ö. F. (2014). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere. MiReKoç Proje Raporları 1/2014 (TÜBİTAK 1001_106K291).

İçduygu, A., Aksel D.B. (2012). Türkiye'de Düzensiz Göç. Ankara: Uluslararası Göç Örgütü.

- Massey, D. S., vd. (2012). Uluslararası göç kuramlarının bir değerlendirmesi (Çev.) Göç Dergisi, 1(1), 11 – 46.
- Nişancı, E. (2015). Suriyeli Mülteci Meselesi: Zorunluluktan Erdem Çıkarmak. İçinde Prof. Dr. Y. Bulut (Der.) Uluslararası Göç ve Mülteci Sorununun Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü, 143-150 İzmit: Umuttepe.
- ORSAM Rapor 195 (Orhan, O., Şenyücel S.) (2015). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri. Ankara: ORSAM ve TESEV.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2013). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları 4. Ankara: Pozitif.

TEKİRDAĞ RÜSTEM PAŞA KÜLLİYESİ'NİN MALİ KAYNAKLARI*

Yrd. Doç. Dr. Veli Sırım

Namık Kemal Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü
vsirim@nku.edu.tr

ÖZET

Kökeni İslâmiyetin ilk yıllarına kadar uzanan “Külliye” kavramı, ana yapısı cami olmak üzere, içinde medrese, kütüphane, han, hamam, kervansaray ve bedesten gibi sosyal fonksiyonları olan muhtelif birimleri içinde barındıran bir yapı topluluğunu ifade eder. Özellikle Osmanlı döneminde mimarî ve sanat açısından önemli bir yeri bulunan Külliyelerin kamusal ve dinî fonksiyonlarıyla içinde bulunduğu şehir ve bölge sakinlerine hizmet vermenin yanı sıra, kurulu olduğu şehrin dokusunu da önemli ölçüde şekillendirmiştir. Bânilerinin oluşturduğu zengin vakıflar sayesinde bu külliyeler uzun süre fonksiyonlarını aksatmadan sürdürmüş, devletin imar ve iskân siyasetiyle çeşitli yerlerin bu vakıf programları sayesinde şenlendirilmesi sağlanmıştır. Bu makale, esas itibarıyla Tekirdağ'da bulunan Osmanlı Devleti'nin önemli tarihî miraslarından Rüstem Paşa Külliyesi'nin malî kaynakları hakkında bilgi vermeyi amaçlamakla birlikte, tarihi seyir içinde şehrin gelişmesine yaptığı önemli katkılarına da ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Dönemi, Külliye, Medrese, Vakıf, Vakfiye, Rüstem Paşa, Kanuni Sultan Süleyman, Tekirdağ, Rodoscuk

FINANCIAL RESOURCES OF RUSTEM PASHA KULLIYAH

ABSTRACT

The concept, “Kulliyah” (building complex), the roots of which dated back to the first years of Islamism, stands for a complex of buildings centered around a mosque and composed of various individual buildings with social functions such as madrasah, library, han (commercial trade center), hamam (public bathhouse) and bedesten (covered bazaar). Kulliyahs, which were of great importance, particularly during Ottoman period, in terms of architecture and arts, provided service to the inhabitants of the province and the region they were constructed in through their public and religious functions; furthermore they shaped the texture of the province they were built in to an important extent. These Kulliyahs had served for a long period of time without delay owing to the rich waqfs (religious endowments) which were established by their constructors (bânis), and it was ensured that various locations had been populated through waqf programmes in line with the development and housing policy of the Empire. The purpose of this paper is mainly to provide information about the financial resources of Rustem Pasha Kulliyah which is one of the important historical heritages of Ottoman Empire in Tekirdag, and also to shed light on its significant contributions to the development of the province during the course of the history.

Keywords: Ottoman Period, Kulliyah, Madrasah, Waqf, Wakfiyah, Rustem Pasha, Suleiman the Magnificent, Tekirdag, Rodoscuk

---

* Bu makale 16-18 Eylül 2015 tarihlerinde, Namık Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından gerçekleştirilen Turkuaz Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan tebliğin genişletilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Osmanlı döneminde, topluma faydalı hayır kurumları kazandırma düşüncesiyle ele alınan külliyeler inşa edildikleri yere uygun olarak birçok ihtiyacı karşılamaktaydı. Cami, medrese, türbe, mektep, tabhâne, imaret (yemekhane, mutfak, kiler, fırın), dârüşşifâ, han, çarşı, dükkânlar, hamam, sebil, çeşme, muvakkithâne, evler, odalar, ahır vb. yapıların çoğunu veya bir kısmını bünyesine alan külliyelerle şehirler gelişmiş, menziller üzerinde inşa edilenlerin etrafında yeni yerleşimlerin oluşması sağlanmıştır. (Çobanoğlu, 2002, s. 542).

Külliye kavramının uygulamada, özellikle XVI. yüzyılda Mimar Sinan'ın eserleriyle, mimarlık tarihi açısından en zirve noktasına ulaştığı söylenebilir. Zaten bu dönem aynı zamanda, Batı dünyasında “Muhteşem Süleyman” olarak adlandırılan Kanuni Sultan Süleyman dönemidir ve Osmanlı Devletinin askerî, ekonomik, siyasi ve coğrafi yönlerden en üst seviyede bulunduğu bir dönemdir.

Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri de, “bireyci imar sistemi”nin (Direr, 2011, s. 166) hakim olmasıydı. Bunun anlamı, cami, mescid, medrese, imaret, darüşşifa, kütüphane, çeşme, hattâ bu ve benzeri imaretleri içinde toplayan külliye gibi yapıların masraflarının devlet tarafından değil, zengin ve hamiyet sahibi bireyler tarafından karşılanmasıdır. Devlet yönetiminin en üst kademesinde olan kişilerle bunların eşleri ve çocukları, yönetimin çeşitli kademelerinde bulunan vezir, bey, paşa, sadrazam gibi devlet ricâliyle halktan hayır sahibi zenginler tarafından bu sosyal tesisler halka hizmet amacıyla yapılmıştır (Çobanoğlu, 2002, s. 542).

İşte tam bu noktada, ele aldığımız dönemin en önemli devlet adamı Rüstem Paşa ismiyle karşılaşmaktayız. 1500 yılında Saraybosna yakınlarında doğan, devşirme usulüyle Osmanlı Devlet yönetim kademelerinde yetişip yükselen, 1539 yılında Diyarbekir Beylerbeyi iken Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan ile evlenen, bu yüzden adının önünde “Damat” sıfatı ile anılan Rüstem Paşa, 1544-1553 ve 1555-1561 yıllarında olmak üzere toplamda 15 yıl boyunca Sadrazamlık yapmıştır (Arslantürk, 2011, s. 20-32). Kurduğu vakıflarla Hırvatistan, Macaristan, Balkanlar, Rumeli, İstanbul, Anadolu, Mısır, Medine ve Kudüs olmak üzere ülkenin farklı coğrafyalarında birçok hayır eseri yaptırmıştır. Toplam 12 cami ve mescid, 7 mektep, 32 hamam, 22 çeşme, 273 oda, 54 mahzen, 563 dükkân, 28 han ve kervansaray, 5 medrese onun vakfettiklerinin sadece bir kısmını oluşturur (Afyoncu, 2008, s. 288).

Ana konumuz olan Rüstem Paşa Külliyesi, bu büyük devlet adamının 1553 (h. 960) tarihinde, o dönemin ismiyle Rodoscuk kasabasına hediye ettiği en önemli sadaka-i câriyesidir diyebiliriz. Osmanlı İmparatorluğu'nun zirveye ulaştığı ve adı tarihe Muhteşem Süleyman olarak geçen Kanuni Sultan Süleyman döneminde, yine mimaride zirve isimler arasında anılan Mimar Sinan'a yaptırılan Rüstem Paşa Külliyesi'nin şehre ve bölgeye yaptığı katkı bu makalenin ana hareket noktası olmuştur. Medresesi, camii, kütüphanesi, çifte hamamı, bedesteni, kervansarayı ve imaretiyle bu önemli işlevini yerine getirmek için de yine en önemli mali kaynağını vakıf ve vakfiyesinde yer alan gelirler oluşturmuş; bu yönüyle de vakıf müessesesinin organizasyon, sistem ve uygulama yönleriyle zirveye ulaştığı dönemde hizmete girmiştir. Böylece bu Külliye, aynı dönemde hizmet veren pek çok benzeri Külliyelerde olduğu gibi, merkezi bütçeye herhangi malî bir yük oluşturmaksızın, otofinsman yoluyla tüm hizmetlerini kendi iç gelir kaynaklarıyla finanse eden kompleks bir yapı özelliğini taşımıştır.

Rüstem Paşa Külliyesi'nin bu ana özelliğini ön plana çıkarma amacıyla hazırlanan bu makalede, öncelikle bu Külliye'yi oluşturan tüm unsurlar kuruluşundan günümüze kadar geçen süre içinde yaşanan hadiseler çerçevesinde, özet bir şekilde tanıtılacaktır. Ardından da, asıl

vurgulamak istediğimiz mali kaynaklar, özellikle banisi olan Rüstem Paşa'nın belirlediği vakfiyesi doğrultusunda ele alınacaktır.

2. RÜSTEM PAŞA KÜLLİYESİ

Sanat tarihçileri tarafından Külliye, *Şehir ve Menzil Külliyesi* olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştır. *Şehir Külliyesi* daha ziyade Sultanlar tarafından masrafları karşılanmak suretiyle yaptırılmış ve buldukları şehrin önemli ve büyük yapıları arasında yer almışlardır. Buna karşılık *Menzil Külliyesi* ise vezir, komutan ve sadrazam gibi üst düzey devlet erkânı tarafından yaptırılan, *Şehir Külliyesi*'ne göre daha küçük çapta inşa ettirilmiş olan yapılardır. Bu ayırım dikkate alındığında Tekirdağ'da bulunan Rüstem Paşa Külliyesi bir *Menzil Külliyesi* olma vasfını taşır (Direr, 2011, s. 167).

Cami, Medrese, Kütüphane, Çifte Hamam, Bedesten, Kervansaray ve İmaretten oluşan Külliye, bir Osmanlı şehrinin başlıca ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir donanımına göre tasarlanmıştır (Müderrişoğlu, 2002, s. 921). Bazı kaynaklarda Külliye kapsamında Debbâğhane (tabakhane) ve Tuzhane de anılır (Serez, 2007, s. 201). Külliye'nin temel unsurlarından yalnız Cami, Medrese, İmaret ve Kervansaray'ın Mimar Sinan'ın eserlerini bildiren *Tezkiretü'l-Ebniye*, *Tezkiretü'l-Bünyân* ve *Tuhfetü'l-Mi'mârîn* ile *Adsız Risâle*'de kayıtlı olması, Bedesten, Kütüphane ve Çifte Hamamın mezkûr kaynaklarda yer almaması sebebiyle Külliye yapılarının tamamının onun tarafından inşa edilmediği veya farklı zamanlarda tamamlandığı tahmin edilmektedir. Netice itibarıyla bu yapılar da Rüstem Paşa vakfidirler (Tunçel, 1994, s. 189). Rüstem Paşa Külliyesi'ni oluşturan unsurları, tarihi süreç içinde yaşadıkları belirgin hadiseler açısından kısaca tanıyalım.

2.1. Rüstem Paşa Camii

Yapılardan sadece Camii'nin tarihi ve yaptıranı hakkındaki bilgi taç kapıdaki iki kitâbeden öğrenilmektedir. Sülüsle yazılmış ilk kitâbede Rüstem Paşa'nın adı ve 960 (m. 1553) tarihi yazılıdır (Akçıl, 2008, s. 293).

Cami, günümüze kadar çeşitli tarihlerde büyük çaplı onarımlar yaşamıştır. Bunlardan en önemlisi H. 1257 (M. 1841) tarihinde Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılmıştır ve bu tarih Camii'nin önündeki kitâbede de kayıtlıdır (Tunçel, 1974, s. 31). Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yayımlanan *Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar* isimli eserde ise Rüstem Paşa Camii'nin 1955 ve 1971 yıllarında onarıma tabi tutulduğuna dair bilgi vardır (VGM, 34).

Cami'nin duvarlarla çevrili avlusuna girişin gerçekleştiği kuzeydeki büyük kapıdan hemen sonra mermer bir şadırvan bulunur. Çelenk başlıklı beş mermer sütun üzerine oturan kurşun kaplı beşgen çatılı şadırvanın Sultan Abdülmecid tarafından 1841 yılında yaptırılan genel tamirat sırasında eklendiği (Akçıl, 2008, s. 293), vakıf mütevellisi Kaymakam Beylerhân bin İbrahim'in denetiminde bina edildiği, inşaatı için 3000 akçe harcandığı (RŞS. No: 1524, 88a.) kayıtlarda yer alır.

Cami'nin hemen önünden eski ismiyle Saraçlarbaşı, yeni ismiyle Mimar Sinan Caddesi, şehir merkezinin ana yollarından biridir (Serez, 2007, s. 201).

2.2. Rüstem Paşa Medresesi

Kible duvarına paralel, 16×26 m. boyutlarında, açık avlulu, dikdörtgen planlı olan Medrese binasının ana kütle ve kare planlı dışa taşkın dershanesi bulunmakta, caminin kot seviyesinden 5,5 m. aşağıda yer almaktaydı. 1596-1597 yılından itibaren görev yapan müderrise günlük 50 akçe maaş ödediği için "ellilik medreseler" statüsüne dahil olan Medrese'de müderrisin yanı sıra, bir danışmend, bir muallim ve bir muallim halifesi görev yapıyordu (Arslantürk, 2011, s. 115-141). Zaman içinde bakımsızlıktan dolayı harap olan medrese 1880'de meydana gelen bir zelzele neticesi tamamen yıkılmış (Tunçel, 1974, s. 185-

209), üzerine Redif Binbaşı Rıza Bey tarafından iki katlı ahşap bir okul inşâ ettirilmiş (Çevik, 1949, s. 85), Dershanesi bir süre sonra aşevine dönüştürülmüş, bir dönem rüşdiye ve idâdî olarak kullanılmış, daha sonra bu yapı Cumhuriyet İlkokulu adıyla eğitim hizmeti vermiştir (Çevik, 1949, s. 68, 85). Günümüzde sadece beden duvarları ayakta olan yapı harabe haldedir. Hücre dizisinde ara duvarlar yıkılmış, kubbe kemerleri seviyesinin üzerinde bir şey kalmamıştır (Ahunbay, 1988, s. 250).

2.3. Çifte Hamam

Medrese'nin doğu duvarına bitişik olarak caminin sol yanında ve ön cephesine kadar uzanan alanda kadınlar ve erkekler için ayrı olarak inşâ edilen Çifte Hamam, Tekirdağ'ın iki yıllık Yunan işgali (1920-1922) sırasında iç bölümlerinin tamamen yıkılması sonucu büyük ölçüde harap olmuş, sonraki dönemde uzun yıllar boyunca tuz deposu ve zahire ambarı olarak kullanılmıştır (Çevik, 1949, s. 68). Günümüzde sağlam olan kısmı kiremit kaplı ahşap bir çatıyla örtülü olan Hamam, yine depo olarak kullanılmaktadır.

1987 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, Hamam ile Cami arasında kalan bahçeye 24 dükkan, Cami ile Debbaghaneler bölümü arasında kalan yerde Tekirdağ İl Özel İdaresi tarafından 24 dükkan yaptırılmış, bu dükkanların büyük bir bölümü kiraya verilmiştir (Serez, 1993, s. 98).

2.4. Bedesten

Camiin batısında yer alan Bedesten her ne kadar Rüstem Paşa'nın adıyla anılsa da, vefatından yedi yıl sonra eşi Mihrimah Sultan tarafından inşâ ettirilmiştir. Ancak yine eşinin bir vefa örneği olarak Rüstem Paşa adına Külliye'nin vakfına dahil edilmiş, böylece Rodoscuk kasabasının ilk çarşısı olma unvanını elde etmiştir. Bu yapı aynı zamanda Rodoscuk'un klasik bir Osmanlı şehri vasfını kazanmasında önemli bir yapıtaş olmuştur (Arslantürk, 2011, s. 94).

1949-1950 yıllarında Maarif Müdürlüğü tarafından malzeme deposu olarak kullanılmış, 1972'de esaslı bir şekilde onarımdan geçirilmiş, cephesinde vaktiyle yıkılmış olup duvar izleri kısmen görülen dış dükkânlarının yerine yenileri yapılmıştır (Akçıl, 2008, s. 294). Tekirdağ Tarihçisi Hikmet Çevik'in 1949 tarihinde yayımlanan kitabında, "Şimdi Milli Eğitim Müdürlüğü'nün okul yapımı malzeme deposudur" ifadesi yer alır (Çevik, 1949, s. 69). Bir dönem içi mobilyacılar çarşısı olarak da kullanılan Bedesten'in dışına ilave edilen dükkanlarla birlikte Tekirdağ Belediyesi tarafından şehir esnafına kiraya verilmektedir (Karaman, 1975, s. 35). Ayrıca, yine Tekirdağ Belediyesi tarafından 2008 yılında hayata geçirilen "Bedesten ve Çevresi Koruma ve Yaşatma Projesi" çerçevesinde, Bedesten yanında bulunan ve tarihi dokuyu büyük ölçüde olumsuz yönde etkileyen dükkanlar ve hal yıkılmış, gerçekleştirilen çevre düzenlemesiyle tarihi yapı daha görünür hale getirilmiştir.

2.5. Kervansaray

Külliye'ye ait Kervansaray, Camiin güneybatı tarafındaki düzlükte yer aldığı bilinmesine rağmen uzun yıllar öncesi tamamen yıkılmış ve ortadan kalkmıştır. Külliye'ye ait vakfiyede kasabada bir kervansaray olduğu ve kervansaraya bitişik iki bâb dükkân ve yine kervansaray yakınlarında on bâb dükkân olduğu kayıtlıdır.

Kervansaray'ın içinde ve dış kısmında duvara bitişik dükkânlar bulunmaktaydı. Rüstem Paşa evkafından olan Kervansaray ve ona bağlı dükkânlar birlikte kiraya verildiğinden kervansarayanın tek başına ne kadar kiraya verildiği bilinmemektedir.

Evliya Çelebi *Seyehatnâme*'sinde, bu yapının kasabanın en büyük kervansarayı olduğunu söyler (Seyehatnâme, III, s. 348).

2.6. İmaret ve Kütüphane

Yeri tam olarak kestirilmemekle birlikte, tahminen Kervansaray yanında veya yakınlarında yer almaktaydı. Kuran'ın tespitine göre 1880 yılında çıkan bir yangın neticesinde tamamen yıkılan İmaret'in bulunduğu yerde bu gün Şehir Parkı bulunmaktadır (Kuran, 1986). Kütüphanenin yeri ve özellikleriyle ilgili şu ana kadar henüz kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır (Tunçel, 1994, s. 190-192).

2.7. Han

Vakfiye kayıtlarında Külliye dahilinde bir Han'dan bahsedilmemekle birlikte, kasabada 45 bâb Mahzen ve bunun yakınında da 8 bâb Debbağhâne bulunduğu kayıtlıdır (VGMA, Rüstem Paşa Vakfıyesi, D. 635/2; 137.). Diğer yandan şehri ziyaret eden Evliya Çelebi Kervansaray ve Handan ayrı ayrı bahsetmektedir (Seyehatnâme, XVIII, s. 348).

Ahmed Bâdî Efendi'nin *Riyâz-ı Belde-i Edirne* isimli eserinde aktarılan bilgiye göre Han'ın odalarının büyük kısmı zamanla gayr-i müslimlerin eline geçmiş, Müslümanlara ait odalar da yine gayr-i müslimlerce kiralanmıştı. 93 harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşının ardından H. 1295 tarihinde (M. 1879-80) Edirne ve çevresinin Ruslar tarafından işgali sırasında, mezkûr Han'da yaşayan gayr-i müslimler tarafından Rüstem Paşa Camii büyük tahribata uğramıştı (Adıgüzel & Gündoğdu, 2014, s. I/137).

3. VAKIF SİSTEMİNDE VAKIFLARIN İŞLEYİŞİ

Osmanlı Devletinde eğitim ve sağlık hizmetleri ile dinî ve kültürel faaliyetlerin finansmanı için merkezî bütçeden doğrudan bir kaynak ayrılmıyordu. Devlet bütçesinden herhangi bir kaynak ayrılmadığı halde zikredilen hizmetlerin finansmanı, günümüzde üçüncü sektör olarak adlandırılan, daha çok bağımsız iktisadî birimler şeklinde teşkilatlanmış olan vakıflar aracılığıyla gerçekleştiriliyordu. Öyle ki, vakıf gelirlerinin Osmanlı malî sistemi içindeki oranı XVI. yüzyılın başlarında yaklaşık %12'lik bir paya sahip iken, bu oran XVII. yüzyılın başlarında %20'lere kadar yükselmişti (Tabakoğlu, 1994, s. 183).

Dolayısıyla vakıfların kâr imkanı bulunmayan ya da kâr marjının düşük olması nedeniyle iktisadî açıdan yatırımın cazip olmadığı eğitim, sağlık, kültürel ve dinî faaliyetlerin finansmanında önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Vakıf mülkleri *Akarât-ı Mevkûfe (Gelir Getiren Vakıflar)* ve *Müessesât-ı Hayriyye (Hizmet veren Hayır Kurumları)* yapılar olmak üzere temelde iki grupta ele alınmıştır. Dükkân, işletme, ev gibi gayr-ı menkuller gelir sağlayan yapılardır. Bu mülklerden elde edilen gelirler ise cami, medrese, imaret gibi sosyal hizmet binalarının giderleri için kullanılmıştır (Akgündüz, 1988, s. 209).

Her hayrî müessesenin bir vakfıyesi bulunmakta ve bu vakfiyede müessesenin çalışma şekli ile hayır faaliyetlerinin yürütülmesi için yapılacak masrafları karşılayacak yapılar, vakıflar tek tek ifade edilmekteydi. Vakfiyede ayrıca vâkıfın (vakfı kuran kimsenin) şartlarına göre kurumun nasıl işleyeceği, kimlerin istihdam edileceği ve ne kadar maaş alacakları gibi konular yer alırdı (Kazıcı, 1995, s. 43).

Vâkıf tarafından vakfın kullanımına tahsis edilmiş olan gelirler genellikle vakfın ihtiyacını karşılayacak düzeydeydi. Hatta çoğu vakfın, giderlerini karşıladıktan sonra da ortaya çıkabilecek olağanüstü durumlar veya başlangıçta hesaba katılmayan ilave harcamalar için bir ihtiyat fonu oluşturacak düzeyde gelir fazlası vardı ki, buna zevâid denilmekteydi.

Osmanlı döneminde Vakıf kurma faaliyetinin devlet adamları arasında bir gelenek halinde devam ettirildiği ve özellikle eğitim kurumları olan medreseler başta olmak üzere, şehirlerin ihtiyaç duyduğu dinî, ilmî, sıhî ve kültürel hizmetler için altyapı sağlanmasında önemli rol oynayan müesseselerin vakıf şeklinde oluşturulduğu görülmektedir.

Vakıf müessesesinin organizasyon, sistem ve uygulama yönleriyle zirveye ulaştığı dönem olarak yine Kanunî dönemini, dolayısıyla Sadrazam Rüstem Paşa dönemini gösterebiliriz. Yukarıda da değindiğimiz gibi, geniş Osmanlı coğrafyasında kurduğu vakıflar yoluyla onlarca hayır kurumu faaliyete geçmiş, çoğu yüzyıllar boyunca çevresindeki insanlara hizmette bulunmuş ve çoğu halen bulunmaktadır.

4. RÜSTEM PAŞA KÜLLİYESİ'NİN MALİ KAYNAKLARI

Sosyal, kültürel ve dinî hizmetler verilmek üzere binâ edilen Rüstem Paşa Külliye'si, yukarıda bahsettiğimiz vakıf sisteminin en tipik örneklerindedir. Külliye'nin özellikle kamu yararı güden Cami, Medrese, Kütüphane gibi temel unsurları tamamen halka hizmet veren yapıları ve bunlardan ekonomik anlamda hiçbir getiri söz konusu değildi. Bu grupta yer alan kurumların varlığını sürdürebilmesi, faaliyetlerini aksama olmaksızın yerine getirebilmesi için de Han, Kervansaray, Dükkân, Debbâğhane gibi işletmeler de Külliye içinde vücuda getirilmişti. Vakfiyede tek tek belirtilen malî kaynaklardan elde edilen gelirler ise birinci gruptaki hayır maksatlı kurumların masraflarına harcanmaktaydı (Ateş, 2009, s. 90).

Örneğin İki kalın pâyeye üzerine altı kubbeli olarak inşâ edilen Bedesten'in içinde dükkânlar ve yine etrafında da dükkânlarla birlikte çeşitli meslek kollarına ait iş yerleri bulunmaktaydı (RŞS. No: 1520, 5a.). Bedestene bitişik bakkal dükkânı, attar dükkânı, aşçı dükkânı, mumcu dükkânı ve sair mamûl ve sebze meyve, baharat satan dükkânların yanı sıra bedestenin etrafında fırın ve değirmenler de mevcuttu. Dış duvarına bitişik küçük dükkânlar XX. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür (Çevik, 1949, s. 68).

Rodosto Şer'iyye Sicilleri'ne göre Kervansaray ve dükkânlar, kasaba sakinlerinden Mustafa bin Yunus tarafından 1580 yılında iki yıl süresince 20.000 akçeye, yine 1584 yılında kervansarayla dükkânlar üç yıl süresince 35.000 akçeye kiraya verilmişti (RŞS, no: 1526, 38a; no: 1528, 55a.). XVI. yüzyılın sonlarında kervansaray ve etrafındaki dükkânlar, bedesten ve etrafındaki dükkânlar, debbağhâne ve Taş İskele yakınlarındaki 8 bâb mahzen ve 5 bâb vakıf evi olmak üzere vakfın gayr-ı menkulleri toplam 97.000 akçeye mukataaya verilmişti (RŞS, no: 1529, 33a.)

Aynı şekilde Külliye vakfiyesinde İmaret'in işleyişi, pişirilecek yemekler ve yemeklerin ikramını nasıl yapılacağı detaylı bir şekilde belirtilmişti (VGMA, Rüstem Paşa Vakfiyesi, D. 635/2; 17.). Bir sicil kaydında ise Rüstem Paşa Câmii vakfından olan Hanın içindeki ve taşrasındaki Mahzenler ve Debbâğhânenin yine bazı vakıf mülkleriyle birlikte 3 yıllığına 97.000 akçeye iltizâma verildiği (RŞS. no. 1527, 11a.) bilgisi yer alır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan 1/1 no'lu Edirne Defteri'nin Tekirdağ Bölümü'nde H. 965 (M. 1557/8) tarihli, 635 sıra ve 137-167. sayfalarda yer alan Çağalzade Rüstem Paşa üzerine kayıtlı vakfiyede Külliye'nin bölümleri ve gelir kaynakları şöyle sıralanır:

“Kasaba-i Rodoscuk'ta bi-mennihî teâlâ binâ buyurdıkları Câmî-i Şerife muttasıl olan Çifte Hamamı ve kırk beş bâb *Mahzenlerini* ve sekiz bâb *Debbâğhanelerini* ve kasaba-i mezbûrede bina buyurdıkları *Kârbansaraya* muttasıl iki bâb *Dükkânı* ve *Kârbansaray* kurbünde olan on bâb *dükkânı* ve kazâ-i Malkara'da Beyoğlu nâm karyede Cebel-i Tekfur Suyu üzerinde olan iki bâb *Değirmeni* ve kasaba-i Hayrabolu'da olan *Çifte Hamamı* ve kasaba-i mezbûreye tabi *Şah Melik* demekle maruf *mezra*, *dört yüz manda*, *iki yüz kara sığır*, Hayrabolu'da *Subaşı* nam *mezrea* içinde olan *kırk nefer müzevvec esirleri* ile neslen ba'de'nesl ve fer'an ba'de'l-fer' ve kasaba-i mezbûrede *Müşellim Çayırı* demekle meşhur olan *mülk çayırı* vakfeylediler.”

Külliye'nin mali kaynakları arasında, bu şehrin çok uzaklarında bulunan, Rüstem Paşa'nın Diyarbekir Beylerbeyi olarak görev yaptığı sırada inşâ ettirip vakfeylediği muhtelif dükkânlar ve bir hamamdan elde edilen gelir de vardı. Örneğin bu mekânlardan elde edilen

1564 yılı geliri olan 73.600 akçenin Rüstem Paşa Camii için harcandığı bilgisine rastlamaktayız (Bizbirlik, 2002, s. 407).

Diğer bir mali kaynak ise Dolyani Panayırı gelirleri idi. Rüstem Paşa, bu gün Makedonya sınırları dahilinde olan Usturumca'ya bağlı Monaspit Karyesindeki Dolyani Panayırı'nı Kanunî'nin fermanı ile mülk edinmişti. Temmuz 1556'da bu panayırı mülk edinmesinden sonra yine Kanunî'nin fermanı olan bir mukarrernâme ile Rüstem Paşa'nın buradaki mülkiyetine ilişkin hakları tescil edilmişti (VGMA, Rüstem Paşa Vakfıyesi, D. 648; s. 34-35). Rüstem Paşa Dolyani Panayırı'nı 10 Safer 965 (2 Aralık 1557) tarihinde, yani panayırı temlik olarak almasından yaklaşık 14 ay sonra vakfına ilhak etmiş, buradan gelecek gelirleri Rodoscuk'taki Külliye'sine gelir olarak aktarmıştır (Faroqhi, 2006, s. 178).

5. SONUÇ

Külliye Osmanlı Döneminde içinde buldukları şehrin hem dinî, hem ilmî, hem sosyo-ekonomik merkezi haline gelen birer yapı topluluğu olmuşlardır. Külliyelerin gerek mimarî, gerekse işlevsel yönden en üst seviyeye gelmesi ise 16. yüzyılda, Mimar Sinan'ın eserleriyle damgasını vurduğu dönemdir. Bu zaman dilimi aynı zamanda dünya tarihine adı "Muhteşem Süleyman" olarak geçen Kanunî Sultan Süleyman ve onun Sadrazamı Rüstem Paşa'nın öne çıktığı bir döneme sahne olmuştur. O dönemdeki adı Rodoscuk, şimdiki adı Tekirdağ'da Mimar Sinan'a yaptırılan Rüstem Paşa Külliyesi ise bu üç büyük ismin şehre ve bölgeye bıraktığı en önemli eser olmuş, kurulduğu günden itibaren şehrin sosyo-ekonomik gelişmesinde başrol oynamıştır. Medresesi, camii, kütüphanesi, çifte hamamı, bedesteni, kervansarayı ve imaretiyle bu önemli işlevini yerine getirmek için de yine en önemli mali kaynağını vakıf ve vakfıyesinde yer alan gelirler oluşturmuştur.

XVI. yüzyılın ortasından itibaren şehrin sosyo-ekonomik gelişmesine katkı sağlayacak çok önemli yatırımlar yapan, bu kapsamda sicil kayıtlarında Taş İskele olarak da geçen Rüstem Paşa İskelesi'ni inşâ ederek şehrin ticarî hayatına çok büyük hareket getiren, canlanan ekonomik yapıya paralel olarak şehrin hızla gelişen nüfusunun su ihtiyacını karşılamak üzere "Rüstem Paşa Su Yolu" ifadesi ile kayıtlarda yer alan altyapı yatırımlarını gerçekleştirerek şehre 4 tarihî çeşme kazandıran (Ateş, 2009, s. 170-171), aynı yıllarda inşâ ettirdiği Külliye ile şehrin ekonomik bir cazibe merkezi olmasının yanı sıra bir ilim ve kültür merkezi haline gelmesini de sağlayan Sadrazam Rüstem Paşa'nın günümüzde gerek ilde, gerekse bölge yeterince tanınmaması üzerinde ayrıca durulması gereken bir husustur.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, N., & Gündoğdu, R. (2014), *Ahmed Bâdî Efendi, Riyâz-ı Belde-i Edirne - 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si*, C. I.
- Afyoncu, E. (2008), Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Rüstem Paşa Maddesi, 35, 288-290.
- Ahunbay, Z. (1988), "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları / Medreseler, Dârülkurrallar, Mektepler," *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri-1*, 239-309, İstanbul: Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü
- Akçıl, N.Ç. (2008), Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Rüstem Paşa Külliyesi-Tekirdağ Maddesi, 35, 293-294.
- Akgündüz, A. (1988), *Osmanlı Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

- Arslantürk, H.A. (2001), Bir Bürokrat ve Yatırımcı Olarak Sultan Süleyman'ın Veziriazamı Rüstem Paşa (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Ateş, H. (2009), Kuzey Marmara Sahilleri ve Ard Alanında Şehirleşmenin Tarihi Süreci: XVI.-XVII. Yüzyıllarda Tekirdağ ve Yöresi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Bizbirlik, A. (2002), 16. Yüzyıl Ortalarında Diyarbekir Beyliği'nde Vakıflar: 972 Tahriri İşığında, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Çevik, H. (1949), Tekirdağ Tarihi Araştırmaları, İstanbul: Ahmet Sait Basımevi.
- Çobanoğlu, A.V. (2002), DİA, Külliye Maddesi, 26, 542-544, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Direr, A. A. (2011), "Bir Mimar Sinan Emaneti: Rüstem Paşa Külliyesi," Tekirdağ Değerleri Sempozyumu (18 Eylül-21Ekim 2010), T.C. Namık Kemal Üniversitesi, 176-181.
- Evliya Çelebi (1935), *Seyahâtnâme*, C. III, XVIII, İstanbul.
- Faroqhi, S. (2006), *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, (Trc.Emine Sonnur Özcan) , Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Karaman, S. (1975), Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi ve Diğer Rüstem Paşa Külliyeleri ile Mukayesesi (Basılmamış Bitirme Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kazıcı, Z. (1995), Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları
- Kuran, A. (1986), *Mimar Sinan*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Küçükaya, G. (1990), "Mimar Sinan Dönemi İstanbul-Belgrad Arası Menzil Yapıları Hakkında Bir Deneme," Vakıflar Dergisi, 21, 183-254.
- Müderrişoğlu, M. F. (2002), *Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri*, Türkler Ansiklopedisi, Ankara, 920-926.
- Rodoscuk Şer'iyye Sicilleri (RŞS), no: 1524; 1526; 1527; 1528.
- Sandfuchs, Ö. S. (2008), *Reconstructing a Town from its Court Records Rodoscuk (1546-1553)*, Ludwig Maximilian University of Munich, München
- Serez, M. (1993), *Tekirdağ ve Çevresi Vakfiyeleri*, Tekirdağ:Tekirdağ Valiliği Yayını.
- Serez, M. (2007), *Tekirdağ Tarihi ve Coğrafyası Araştırmaları*, Ankara: Dönmez Ofset.
- Tabakoğlu, A. (1994), *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları
- Tunçel, M. (1974), Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Camileri, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları
- Tunçel, M. (1994), "Türkiye'de Mimârî Mirası Koruma Anlayışı ve Koca Sinan Eserlerinden Tekirdağ Rüstempaşa Külliyesi'ndeki Gölgesine Kısa bir Bakış," Sanat Tarihi Dergisi, 7, 185-209.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü (1973), *Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, Ankara.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Rüstem Paşa Vakfiyesi, D. 635/2, D. 648.

MUHASEBE TEMELLİ ÖRGÜTSEL BOLLUK ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ

Yrd. Doç. Dr. Serhan GÜRKAN

Karabük Üniversitesi
İşletme Fakültesi
Girişimcilik Bölümü
serhangurkan@karabuk.edu.tr

ÖZET

Örgütsel bolluk, işletmenin kısa vadeli yükümlülüklerini karşıladıktan ve günlük işlemleri için ihtiyaç duyduğu fonlar ayrıldıktan sonra işletmede geriye kalan fonları tanımlamaktadır. Örgütsel bolluğun nasıl ölçülebileceği konusunda literatürde farklı yöntemler mevcuttur. Bu çalışma literatürde örgütsel bolluğu ölçmek için kullanılan muhasebe temelli yöntemlerin açıklanması ve değerlendirilmesi amacını taşımaktadır. Çalışmanın örgütsel bolluğu bir değişken olarak kullanmayı planlayan araştırmacılara yardımcı olması ve literatüre katkı sağlaması planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Bolluk, Muhasebe Temelli Ölçüm, Mevcut Bolluk, İyileştirilebilir Bolluk, Potansiyel Bolluk.

ACCOUNTING-BASED ORGANIZATIONAL SLACK MEASUREMENT METHODS

ABSTRACT

Organizational slack is firm resources exceeding the payments required to maintain the coalition and discharge short-term obligations. There are several organizational slack measurement methods in literature. The purpose of this paper is to explain accounting-based organizational slack measurement methods. It is expected that this paper would be guide for researchers which want to use organizational slack as a variable and contribute the literature.

Keywords: Organizational Slack, Accounting-based Measurement, Available Slack, Recoverable Slack, Potential Slack.

1. GİRİŞ

İşletmeler, büyüme ve performansını artırma yönünde dış baskılarla ve bu amaca ulaşmayı engelleyebilecek iç engellerle sıklıkla yüzleşmektedir. Bu noktada yönetim literatürü, işletmelerin bu baskı ve engeller karşısında nasıl davranabileceğini tartışmakta, hangi strateji ve araçları kullanabileceği yönünde önerilerde bulunmaktadır. Bu noktada örgütsel bolluk kavramı, işletmelerin karşılaştığı baskılar karşısında tampon görevi üstlenebilecek ve büyüme amacını destekleyebilecek önemli bir araç olarak görülebilir.

Örgütsel bolluk, işletmenin kısa vadeli yükümlülüklerini karşıladıktan ve günlük işlemleri için ihtiyaç duyduğu fonlar ayrıldıktan sonra işletmede geriye kalan fonları tanımlamaktadır. Her ne kadar tanımlama konusunda literatürde benzerlikler gözlemlense de örgütsel bolluğun nasıl ölçülebileceği konusunda farklı yöntemler geliştirilmiştir. Örgütsel bolluğun ölçüm yöntemlerinden bir tanesi, muhasebe verilerinden elde edilen oranların kullanılmasıdır. Bourgeois (1981); Bourgeois & Singh (1983); Cheng & Kesner (1997); Tan (2003); George (2005); Herold vd. (2006); Martinez & Artz (2006); Latham & Braun (2008), Chiu & Liaw (2009), muhasebe verilerini örgütsel bolluğu ölçmek amacıyla kullanan çalışmalara örnek olarak verilebilir.

Deneysel çalışmalarda elde edilen bulguların yorumlanması noktasında çalışmada kullanılan değişkenlerin nasıl elde edildiği önem arz etmektedir. Bu açıdan örgütsel bolluk kavramının nasıl ölçüldüğü hangi varsayımların yapıldığı önemli kazanmaktadır. Bu çalışma literatürde örgütsel bolluğu ölçmek için kullanılan muhasebe temelli yaklaşımların açıklanması ve değerlendirilmesi amacını taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın örgütsel bolluğu bir değişken olarak kullanmayı planlayan gelecekteki çalışmalara yardımcı olması ve literatüre katkı sağlaması planlanmaktadır. Ayrıca, örgütsel bolluğun ölçüm yöntemlerine ilişkin Türkçe yazılmış herhangi bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu yönüyle çalışmanın söz konusu boşluğu doldurmaya yardımcı olacağı düşünülmektedir.

2. ÖRGÜTSEL BOLLUK KAVRAMI VE ÖNEMİ

Cyert ve March (1963) “İşletmenin Davranışsal Teorisi” başlıklı kitabında örgütsel bolluğu; zorunlu harcamalardan sonra geriye kalan kullanıma hazır kaynaklar, şeklinde tanımlamaktadır. Cyert ve March (1963)’in kavramlaştırmasının ardından örgütsel bolluk, yönetim teorisi ve uygulamalarında yer bulmuştur (Chiu & Liaw, 2009, s. 323). Her ne kadar tanımlamalar arasında benzerlikler gözlemlense de Cyert ve March (1963)’in kavramsallaştırmasından başlayarak günümüze kadar örgütsel bolluk, farklı yazarlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır.

Örgütsel bolluk kavramı hakkında literatürde sıklıkla kullanılan bir diğer tanımlama Bourgeois’e (1981) aittir. Bourgeois’in (1981) kendinden önceki yazarların örgütsel bolluk tanımlamalarını sentezlediği söylenebilir. Bourgeois (1981) örgütsel bolluğu; işletmenin, işletme içerisinden ve dışından gelen taleplere cevap vermesi noktasında tampon görevini üstlenen mevcut veya potansiyel kaynaklar, olarak tanımlamaktadır. Bourgeois (1981)’in örgütsel bolluğun işletme içerisinde üstlenmiş olduğu işlevleri de tanımlamaya dahil etmeye çalıştığı görülmektedir. Bourgeois (1981)’in tanımlamasından işletmedeki hangi kaynakların örgütsel bolluğun kapsamına dahil edilebileceği hakkında çıkarsamalarda bulunmak zor gözükmektedir.

Nohria ve Gulati (1997), işletmenin sahip olduğu toplam kaynaklardan, normal kapasite altında işletmenin üreteceği çıktılar için gerekli olan minimum kaynağın ayrılması sonrasında geriye kalan ek kaynak havuzunu örgütsel bolluk olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlama Cyert ve March’ın (1963) tanımlamasına oldukça benzemektedir. George (2005) ise örgütsel

amaçlara ulaşmak için tahsis edilmiş veya tahsis edilebilecek kaynakları örgütsel bolluk olarak adlandırmaktadır. George (2005), örgütsel bolluk içerisinde değerlendirilebilir kaynakların finansal kaynaklar olabileceği gibi sosyal kaynaklar (müşteri sadakati gibi) da olabileceğini ifade etmektedir. Ancak sosyal olarak nitelendirilen kaynakların ölçümü oldukça zor ve ölçüm hatasına elverişlidir. Bu nedenle George (2005), deneysel çalışmalarda örgütsel bolluğun finansal kaynakları ifade edecek şekilde kullanıldığının göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Tanımlamalar farklılaşsa da günümüzde yönetim literatürü örgütsel bolluğun işletme üzerinde çok sayıda etkisinin olduğu noktasında hemfikirdir. Temsilcilik teorisine göre örgütsel bolluk, işletme üzerinde olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Temsilcilik teorisi, örgütsel bolluğu yanlış kullanılan kaynaklar şeklinde tanımlamaktadır. Temsilcilik teorisyenlerine göre yöneticiler genellikle kendi çıkarları, amaçları ve prestijleri doğrultusunda kaynakları işletmenin vizyonu ile uyum olmayan yönde kullanma eğilimindedir. Bu bakış açısıyla da örgütsel bolluğun optimal olduğu noktanın sıfır olduğunu ifade etmektedirler (Chiu & Liaw, 2009, s. 324; Mizutani & Nakamura, 2014, s. 246-247). Bu bakış açısı ile örgütsel bolluğun yöneticiler ile ortaklar arasındaki çatışmaya neden olacağı düşünülmektedir.

Yönetim literatüründe hâkim olan düşüncenin temsilcilik teorisyenlerinininki ile çeliştiği söylenebilir. Cyert ve March'dan (1963) başlayarak çok sayıda çalışma, örgütsel bolluğun işletme üzerinde olumlu etkileri olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmalar dikkate alındığında örgütsel bolluk kavramı, temsilcilik teorisinde sıklıkla vurgulanan yönetici ile ortaklar arasındaki çıkar çatışmasının azaltılmasında kullanılabilir bir araç olarak dahi değerlendirilebilir. Cyert ve March (1963), örgütsel bolluğun işletmelerin örgütsel karar alma sürecinde önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir. Örgütsel bolluğun fazla olması, karar verme sürecinde işletmeleri cesaretlendirebilirken; bolluğun az olması ise örgütsel karar alma sürecinde baraj / engel görevi üstlenmektedir. Örgütsel bolluk, işletmelerin faaliyetlerine istikrar sağlamaya yarayan önemli bir araçtır. Özellikle büyüme dönemlerinde işletmenin alacağı kararların sonuçları büyük belirsizlik taşımaktadır. Cyert ve March (1963)'a göre alınan kararların istenilen sonuçları doğurması veya sürenin uzaması gibi olumsuz durumlar karşısında örgütsel bolluk tampon görevi üstlenecek ve olumsuz yansımaların bir kısmını yumuşatacaktır. Benzer şekilde Penrose (1959), her ne kadar örgütsel bolluk kavramını kullanmasa da, işletmenin sahip olduğu kullanıma hazır kaynakların işletmeleri büyüme konusunda cesaretlendirdiğini ifade etmektedir. Örgütsel bolluk işletme içerisinden gelen taleplerin değerlendirilmesi noktasında da önemli bir rol üstlenmektedir. İşletme içerisindeki kesimler zaman zaman, değişim talepleri, yeni fikirler, büyüme isteği gibi taleplerle yönetimi baskı altına alabilmektedir. Bu talepler karşısında yönetim strateji veya politika değiştirmek zorunda kalabilir. Strateji ve politika değiştirmenin veya yeni bir ürün üretmenin veya yeni bir alana yönelmenin sonuçları da belirsizlik taşımaktadır. İstenilen ve arzulan sonuçlar her zaman elde edilemeyebilir veya beklenilenden uzun bir sürede gerçekleşebilir. Örgütsel bolluk bu bakımdan işletme içerisindeki talepler karşısında da tampon görevi üstlenmektedir (Bourgeois, 1981, s. 43-47). Benzer düşünceleri Thompson (1967) ve Moses'ın (1992) çalışmalarında da görmek mümkündür.

Chiu ve Liaw'ın (2009) çalışmasında ortaya koyduğu üzere örgütsel bolluk, işletmenin finansal performansından kullandığı stratejilere hatta ürün farklılaştırmasına kadar pek çok alana etki etmektedir. Örneğin, Alessandri, Cerrato & Depperu (2014), örgütsel bolluğun işletmelerin başka işletmeleri satın alma davranışı üzerinde önemli etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Farklı stratejilere sahip işletmeler, farklı miktarda ve farklı tipte örgütsel bolluğa ihtiyaç duymaktadır. Buna ek olarak her bir bolluk türü, kendine has bir işleve sahiptir ve

işletmenin performansına etkisi farklılaşmaktadır (Chiu & Liaw, 2009, s. 322). Chiu ve Liaw'ın çalışmasında (2009) örgütsel bolluğun işletmenin finansal performansı üzerindeki etkisinin ters U şeklini aldığı görülmektedir. Bunun anlamı çok düşük ve çok yüksek örgütsel bolluk seviyesi işletmenin finansal performansına olumsuz etki etmektedir; bu nedenle optimal örgütsel bolluk seviyesinin bulunması önemli görülmektedir. Dengenin sağlanabilmesi veya örgütsel bolluk kavramının işletme üzerindeki etkilerini araştırabilmek için öncelikle kavramın nasıl ölçülebileceğinin tartışılması önemli görülebilir.

Bourgeois ve Singh (1983) örgütsel bolluğu üç kategoride sınıflandırmıştır: mevcut, iyileştirilebilir ve potansiyel bolluk. Bourgeois ve Singh'in (1983) sınıflandırmasının literatürde geniş kabul gördüğü ve sıklıkla kullanıldığı gözlenmektedir. Mevcut bolluk, aşırı likidite gibi örgütün sahip olduğu atıl durumdaki kaynaklardan oluşmaktadır. İyileştirilebilir bolluk, işletmeden gereğinden fazla fon çıkışına neden olan (aşırı maliyetler gibi) durumların iyileştirilmesi ile işletmede bırakılabilecek kaynakları tanımlamaktadır. Potansiyel bolluk, borçlanma kabiliyetini kullanarak veya sermaye artırımını gibi yollarla işletmenin dışarıdan sağlayabileceği ek fon kaynaklarını temsil etmektedir. Çalışmanın devamında Bourgeois ve Singh'in (1983) sınıflandırması doğrultusunda hangi örgütsel bolluk türünün literatürde hangi muhasebe verilerinden hareketle ölçüldüğü açıklanacaktır.

3. ÖRGÜTSEL BOLLUK ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ

Bir önceki bölümde de değinildiği üzere Bourgeois ve Singh (1983) örgütsel bolluğu mevcut, iyileştirilebilir ve potansiyel bolluk olarak üç başlık altında sınıflandırmıştır. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu sınıflandırma çerçevesinde kullanılan muhasebe temelli ölçüm yöntemleri üzerinde durulacaktır.

3.1. Mevcut Bolluk

Mevcut bolluk, temel olarak işletmenin sahip olduğu kullanıma hazır kaynakları ifade etmektedir. Bu tanımla ilk bakışta işletmenin sahip olduğu likiditeye işaret etmektedir. Sharfman, Wolf, Chase & Tansik (1988), örgütsel bolluğu Bourgeois ve Singh'dan (1983) farklı olarak hazır olma durumuna göre sınıflandırmaktadır. Sharfman vd.'e (1988) göre en hazır bolluk nakdin kendisidir; en az hazır bolluk ise sahip olunan makinelerdir. Mevcut bolluk tanımı göz önünde bulundurulduğunda işletmenin hazır değerlerinin Sharfman vd.'a (1988) göre mevcut bolluk olarak algılanabileceği söylenebilir. Sharfman vd.'nin (1988) yöntemini benimseyerek Voss, Sirdeshmukh & Voss (2008), işletmenin sahip olduğu kaynakları devam eden işletme faaliyetleri içerisinde kullanılan "bağımlı" (absorbed) ve herhangi bir faaliyet ile ilişkilendirilmemiş veya kolayca başka bir faaliyete aktarılabilir kaynaklar "bağımsız" (unabsorbed) olarak iki parçaya ayırmıştır. Voss vd. (2008), mevcut bolluk yerine finansal bolluk kavramını kullanmaktadır. Çalışmada finansal bolluk, bağımsız kaynaklar içerisinde değerlendirilmekte ve işletmenin sahip olduğu likit kaynaklar olarak tanımlanmaktadır (Voss vd., 2008, s. 149). Bu tanımlama çerçevesinde çalışmada finansal bolluk, araştırma kapsamındaki işletmenin yıl sonu bilançosundan okunan nakit ve nakit benzerlerinin toplamı ile ölçülmektedir. Xu, Yang, Quan & Lu (2015) ise örgütsel bolluğun ölçümünde Voss vd.'in (2008) yöntemini benimsediklerini ifade etmektedir. Xu vd. (2015), Voss vd.'in (2008) yöntemini biraz daha değiştirerek, bağımsız bolluğu; işletmenin sahip olduğu nakit ve nakit benzerlerinin toplam varlıklara oranı ile ölçmektedir. Bu oran, işletmenin sahip olduğu toplam nakit ve nakde çok kolay çevrilebilecek varlıkların toplam varlıklar içerisindeki payını göstermektedir. Örgütsel bolluk açısından düşünüldüğünde bu oranın atıl durumdaki kullanıma hazır kaynakları temsil ettiğini söylemek güçtür. Tek başına nakit miktarını kullanmak ile toplam varlıklar içerisindeki oranını kullanmak arasında mevcut bolluğu temsil etme noktasında pek farklılık görülememektedir. Bu noktada, işletmenin hazır

değerlerinin veya kısa sürede nakde çevirebileceği varlıklarının mevcut bolluk olarak değerlendirilmesi, sapmalı sonuçlar elde edilmesine neden olabilir. Bir önceki bölümde de bahsedildiği üzere literatürde örgütsel bolluk üzerine yapılan tanımlamalar, örgütsel bolluğun atıl durumdaki kaynaklar olduğuna işaret etmektedir. Ancak, hazır değerlerin veya nakde kolay dönüşebilecek varlıkların tamamının atıl olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. İşletmeler, günlük harcamalarını yerine getirebilmek ve kısa vadeli borçlarını ödeyebilmek için fona ihtiyaç duyacaktır. Bu açıdan hazır değerlerin veya nakde hızlı dönüşebilecek varlıkların mevcut bolluk olarak değerlendirilmemesi gerektiği söylenebilir. Bu tutarlar üzerinden bir takım düzeltmeler yapılarak atıl durumda bulunan kaynağın belirlenmeye çalışılması daha doğru olacaktır.

Örgütsel bolluğu konu alan deneysel çalışmalar incelendiğinde mevcut bolluğun sıklıkla cari oran ile ölçüldüğü gözlemlenmektedir. Mevcut bolluğu cari oran ile ölçen çalışmalara; Bourgeois & Singh (1983); Cheng & Kesner (1997) ; Chiu & Liaw (2009) ; Lin & Liu (2012), Alessandri vd. (2014) örnek verilebilir. Cari oran; işletmenin sahip olduğu ve bir faaliyet dönemi içerisinde nakde dönüştürmeyi veya kullanmayı planladığı varlıklarının, kısa vadeli yükümlülüklerine oranını göstermektedir. Cari oran, önemli bir likidite göstergesi olarak nitelendirilebilir ve net çalışma sermayesini analiz etmek için kullanılmaktadır. Bu noktada net çalışma sermayesi, işletmenin cari yıl içerisinde yerine getirmesi gereken mali yükümlerini ödedikten sonra geriye kalacak olan dönen varlıklarını ifade etmektedir. Cari oranın birin üstünde bir sayı olması arzu edilmektedir, ancak sektörün yapısına göre arzu edilen sayı değişecektir. Finans literatüründe oranın işletmenin etkin ve verimli çalışmasına engel olacak derecede yüksek olmaması gerektiği sıklıkla vurgulanmaktadır (Karapınar & Zaif, 2013, s. 208).

Cari oran kısa vadede işletmeden çıkacak olan nakit akışlarını da dikkate aldığından, nakit ve nakit benzerleri ile karşılaştırdığında cari oranın mevcut bolluğu daha iyi temsil etmesi beklenilebilir. Ancak, cari oranın mevcut bolluk olarak kullanılması durumunda işletmenin sahip olduğu stokların değer kaybına uğramadan ve kısa bir zamanda nakde çevrileceği varsayımı yapılmış olmaktadır. Oysaki stokların değer kaybetmeden nakde dönüşmeleri işletmenin kendi kararına göre değil; çoğunlukla piyasa koşullarına göre belirlenmektedir. Dahası, stoklar çoğunlukla vadeli olarak satılmakta ve doğrudan nakde dönüşmemektedir. Kısacası cari oran, işletmenin stoklarına bağımlılığını da içermektedir (Karapınar & Zaif, 2013, s. 209). Stokların durumu da dikkate alınarak, mevcut bolluk olarak cari orana göre daha hassas bir likidite oranı olan asit test oranının kullanılması önerilebilir. Asit test oranında dönen varlıklardan stoklar ve gelecek dönemlere ait giderler indirilmekte ve geriye kalan tutar kısa vadeli yükümlülüklerle bölünmektedir. Asit test oranının kullanılması ile mevcut bolluk ölçülürken işletmenin satışlarını etkileyebilecek ekonomik faktörlerin etkisinin ortadan kaldırılması mümkün olabilir.

3.2. İyileştirilebilir Bolluk

İyileştirilebilir bolluk, yönetimin alacağı kararlar ile işletmede tutulabilecek olan ekstra maliyetleri tanımlamaktadır. Örgütsel bolluk üzerine yapılan çalışmalarda iyileştirilebilir bolluğun farklı yöntemlerle ölçüldüğü gözlemlenmektedir. Cheng ve Kesner'in (1997) çalışmasında iyileştirilebilir bolluk, işletmenin cari yıldaki genel yönetim giderlerinin cari yıldaki satışlarına bölünmesi ile hesaplanmaktadır. İşletmenin faaliyet giderleri, yönetimin alacağı kararlardan doğrudan etkilenmektedir. Genel yönetim giderleri ise faaliyet giderlerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Genel yönetim giderlerinin işletmenin satışlarına bölünmesi ile elde edilecek oran, etkinlik göstergesi olarak değerlendirilebilir. Oran, bir birimlik satış için ne kadarlık yönetim giderine katlanıldığını göstermektedir ve oranın düşük

olması arzu edilmektedir. Genel yönetim giderlerinde yapılacak indirim vasıtasıyla işletmede fon birikimi sağlanabilir. Pazarlama, satış ve dağıtım giderleri ile genel yönetim giderlerinin toplamı muhasebe literatüründe üretim dışı maliyetler olarak adlandırılmaktadır. Bu noktada iyileştirilebilir bolluk ölçümünde yönetimin alacağı kararlardan doğrudan etkilenebilecek üretim dışı maliyetlerin tamamının hesaplama katılması gerektiği düşünülebilir. Bu düşünce doğrultusunda Chiu ve Liaw (2009), iyileştirilebilir bolluk olarak pazarlama satış ve dağıtım giderleri ile genel yönetim giderlerinin toplamının satışlara oranını kullanmıştır. Pazarlama, satış ve dağıtım giderleri de yönetimin alacağı kararlardan doğrudan etkilenmektedir. Dahası, işletmenin genel işleyişi dikkate alındığında genel yönetim giderlerine oranla pazarlama giderlerinin azaltılmasının daha sıklıkla başvurulan bir yöntem olduğu söylenilebilir.

Voss vd. (2008)'nin çalışmasında faaliyet bolluğu olarak adlandırılan bolluk türü iyileştirilebilir bolluğa karşılık gelmektedir. Yazarlar, işletme faaliyetlerinde yapılacak değişiklikler ile tasarruf sağlanabilecek kaynakları faaliyet bolluğu olarak adlandırmıştır. Voss vd. (2008), tiyatro işletmesini ele aldıkları çalışmada oturulmayan koltuk sayısının toplam koltuk sayısına oranını faaliyet bolluğu olarak ele almıştır. Alınacak yönetsel kararlar ile boş koltukların doldurulabileceği varsayılarak söz konusu oran iyileştirilebilir bolluk olarak nitelendirilmiştir. Xu vd. (2015) ise Voss vd.'nin (2008) yöntemini baz aldıklarını belirterek iyileştirilebilir bolluğu işletmenin toplam stoklarının toplam varlıklarına oranı ile ölçmektedir. Xu vd.'nin (2015) iyileştirilebilir bolluğun ölçümü için öne sürdüğü yöntemin Voss vd.'nin (2008) yönteminden oldukça farklı olduğu söylenebilir. Yönetimin stoklar üzerinde alacağı kararların söz konusu orana yansıtacağı düşünülebilir ancak bu oranın tek başına iyileştirilebilir bolluğu temsil etmesi güç gözükmektedir. Miller ve Leiblein'in (1996) yönteminin Xu vd.'nin (2015) eksikliğini giderecek şekilde, iyileştirilebilir bolluğun ölçümünde daha etkili bir yöntem olduğu söylenebilir.

Miller ve Leiblein (1996), iyileştirilebilir bolluğun üç finansal oranın toplamı ile en doğru biçimde ölçülebileceğini ifade etmektedir. Bu oranlar; (i) ticari alacaklar / satışlar, (ii) stoklar / satışlar ve (iii) pazarlama, satış ve dağıtım giderleri + genel yönetim giderleri / satışlardır. İlk olarak yazarlar, ticari alacakların işletmenin müşterileri ile olan satış politikalarından; stokların ise müşteri taleplerinden doğrudan etkilendiğini belirtmektedir. Dolayısıyla Miller & Leiblein (1996, s. 103) işletmenin satış politikasına ve müşterilerine yönelik alacağı kararların ilk iki oran üzerinde etki yaratacağını düşünmektedir. Faaliyet harcamaları ise daha çok işletmenin kendi içerisindeki birimler ile ilişkilidir. Bu açıdan faaliyet giderlerinin yöneticinin kontrolü altında olduğu varsayılmış ve yönetsel kararların sonuçlarının faaliyet giderlerine hızlı yansıtacağı düşünülmüştür.

Ancak, iyileştirilebilir bolluk tanımı göz önünde bulundurulduğunda; faaliyet giderlerinin tamamını ekstra maliyet olarak nitelendirmek veya sifıra kadar indirilebileceğini varsaymak eksiklik olarak değerlendirilebilir. Mizutani ve Nakamura (2014), bu eksikliği ortadan kaldırabilecek başka bir ölçüm yöntemi önermektedir. Mizutani ve Nakamura (2014), çalışmasında kullandıkları örgütsel bolluk ölçüm yönteminin iyileştirilebilir bolluk tanımına yakın olduğunu ifade etmektedir. Mizutani ve Nakamura (2014), iyileştirilebilir bolluğu maliyetlerin içine gizlenmiş fazla kaynak kullanımları olarak tanımlamaktadır. Çalışmada iyileştirilebilir bolluk, maliyet sınırının üzerindeki ekstra maliyetler olarak ölçülmektedir. Bu yöntemle; zaman kaybı, çalışanların yeteneksizliği, süreçlerde yaşanan aksaklıklar gibi muhasebe verileri aracılığıyla yakalanamayacak faktörlerin de hesaplama katılması amaçlanmaktadır. Mizutani ve Nakamura (2014), stokastik maliyet sınırı modeli aracılığıyla işlemenin etkinsizliğini ölçmekte ve ölçülen etkinsizliği iyileştirilebilir bolluk olarak değerlendirmektedir.

3.3. Potansiyel Bolluk

Potansiyel bolluk, işletmenin işletme dışından fon sağlama imkanlarını tanımlamaktadır. İşletmelerin dışarıdan fon sağlama ihtiyacı, likidite sıkıntısı olmadığı durumlarda, çoğunlukla uzun vadeli yatırımların finansmanı için ortaya çıkmaktadır. Bu düşünce doğrultusunda Lin (2014), uzun dönemli yatırımları veya stratejileri konu alan çalışmalarda diğer bolluk türlerine göre potansiyel bolluğun kullanılmasının daha anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Mevcut ve iyileştirilebilir bolluk daha çok kısa ve orta vadeli stratejiler üzerine yapılan çalışmalar için uygun görülmektedir (Lin, 2014, s. 400).

İşletmenin dışarıdan fon sağlama olanakları, finans literatüründe işletmenin borçlanma kabiliyetini (kredibilitesi) gösteren oranlar ile ölçülmektedir. Dolayısıyla muhasebe verilerinden yararlanarak işletmenin borçlanma kabiliyetini ortaya koyabilecek oranların işletmenin potansiyel bolluğunu temsil etmesi beklenilebilir. Örneğin, potansiyel bolluk ayrımını ortaya koyan Bourgeois ve Singh (1983) çalışmasında potansiyel bolluğu, borç / özsermaye oranı ile ölçmektedir. Bu noktada borç / özsermaye oranı işletmenin borçlanma kabiliyetinin düşüklüğünü göstermektedir. Dolayısıyla oran, borç / özsermaye oranı yüksek olan işletmelerin potansiyel bolluğunun düşük olduğu şekilde yorumlanmalıdır. Bromiley (1991, s. 46) de potansiyel bolluğu benzer şekilde ölçmektedir. Cheng & Kesner (1997), Chiu & Liaw (2009), Lin & Liu (2012), Alessandri vd. (2014) gibi çalışmalar ise potansiyel bolluğun borç / özsermaye oranının tersi ile ölçülmesini önermektedir. Oranın terse çevrilerek özsermaye / borç oranı şeklinde yeniden ele alınması vasıtasıyla işletmenin borçlanma kabiliyeti daha sağlıklı ölçülebilir. Özsermaye / borç oranı, işletmenin varlıklarının ne kadarlık kısmının ortaklar tarafından finanse edildiğini göstermektedir. Bu nedenle, özsermayenin toplam kaynaklar içerisindeki payının yüksekliği kredi verenler açısından daha az riske işaret etmektedir. Özsermaye / borç oranı, orta ve uzun vadeli kredi analizlerinde işletmenin kredi değerini tespit etmek için sıklıkla kullanılmaktadır. Oranın yüksek olması işletmenin ödeme gücünün yüksek olduğunu göstermekte; işletmenin kredi değerini arttırmaktadır.

Bromiley (1991, s. 46), borç / özsermaye oranının yanında potansiyel bolluğun faiz karşılama oranı ile de ölçülebileceğini ifade etmektedir. Faiz karşılama oranı, işletmenin vergi öncesi karı ile faiz giderlerinin toplamını faiz giderlerine bölünmesi ile elde edilmektedir. Faizleri karşılama oranı, işletmenin yabancı kaynak yolu ile sağladığı fonlara ödenecek faizin cari yıl içerisinde kaç kez kazanıldığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, işletmenin kazançları azaldığı halde faiz borçlarını geri ödeme gücünün bozulmadan kalabileceği büyüklüğü ölçmektedir. Bu açıdan, faiz karşılama oranının potansiyel bolluğu ölçme noktasında kullanılması uygun görülebilir.

4. SONUÇ

İşletme girişimciliğinin öneminin sıklıkla vurgulandığı bir dönemde yönetim literatüründe örgütsel bolluk kavramının rolünü belirlemeye yönelik deneysel çalışmaların arttığı gözlenmektedir. Farklı araştırmacılar tarafından örgütsel bolluğun işletme üzerindeki etkileri deneysel çalışmalar vasıtasıyla incelenmekte ve önerilerde bulunmaktadır. Bu noktada gerek bulguların elde edilmesinde gerekse de elde edilen bulguların yorumlanması aşamasında örgütsel bolluğun nasıl ölçüldüğü önem kazanmaktadır.

Literatürde yer alan farklı deneysel çalışmalar göz önünde bulundurularak örgütsel bolluğun tek bir oran ile ölçülmesinin sağlıklı sonuçlar veremeyeceği düşünülmektedir. Bu düşünce doğrultusunda Bourgeois ve Singh'in (1983) sınıflandırmasının kullanılması önerilmektedir. Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere Bourgeois ve Singh (1983) örgütsel bolluğu; (i) mevcut, (ii) iyileştirilebilir ve (iii) potansiyel bolluk olarak üçlü bir

sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Bu sınıflandırma çerçevesinde her bir bolluk türünün ayrı ayrı ölçülmesi gerekmektedir. Literatürde yer alan çalışmalarda her bir bolluk türü için farklı farklı muhasebe oranlarının kullanıldığı görülmektedir. Bu noktada kullanılan muhasebe oranların bir çoğunun ilgili bolluk türünü temsil edebileceği; ancak hiç birinin bolluk türünü **tamamen** yansıtamayacağı düşünülmektedir. Araştırmacıların bu doğrultuda kesin yargılar yerine kullandıkları oranın eksiklerini göz önünde bulundurarak yorum yapması önerilebilir.

Örgütsel bolluk türleri özelinde değerlendirme yapıldığında; kısa vadeli etkiler üzerine yapılan çalışmalarda özellikle mevcut bolluğun ve iyileştirilebilir bolluğun daha fazla önemsenmesi gerektiği önerilebilir. İşletmenin finansal performansı ile örgütsel bolluk arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik çalışmaların mevcut bolluk ve iyileştirilebilir bolluk üzerinden değerlendirilmesi daha sağlıklı görülebilir. Bunun başlıca nedeni potansiyel bolluğun, likidite sıkıntısı haricinde, işletmenin uzun vadeli yatırımlarını finanse etmek için başvurulan bir araç olmasıdır. Uzun vadeli yatırımların kısa vadede işletme performansına etki etmesi pek olası görülmediğinden potansiyel bolluk yerine mevcut bolluk ve iyileştirilebilir bolluk ile işletme performansı arasında ilişki kurulması daha doğru görülmektedir. Bu durumun aksine işletme girişimciliği, şirket satın alma ve birleşme gibi uzun vadeli yönetim stratejileri ile örgütsel bolluk arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan çalışmalarda ise potansiyel bolluğun tercih edilmesi önerilebilir.

Sonuç olarak, deneysel çalışmalarda örgütsel bolluğun muhasebe temelli ölçüm yöntemleri ile kısmen temsil edilebileceği söylenebilir. Bu noktada elde edilen bulguların doğru bir şekilde yorumlanabilmesi için örgütsel bolluğun hangi muhasebe oranı ile ölçüldüğü önem kazanmaktadır. Bu noktada örgütsel bolluk kavramına yönelik Türkçe literatürde az sayıda çalışmaya rastlanılmış olması ve bu çalışmada ölçüm yöntemleri konusunda ayrıntılı açıklamalar yer almaması nedeniyle yapılan çalışmanın örgütsel bolluk ile ilgili gelecekte yapılacak çalışmalara rehberlik edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Alessandri, T., Cerrato, D., & Depperu, D. (2014). Organizational slack, experience, and acquisition behavior across varying economic environments. *Management Decision*, 52(5), 967 - 982.
- Bourgeois, J. (1981). On the measurement of organizational slack. *Academy of Management Review*, 6(1), 29 - 39.
- Bourgeois, L., & Singh, V. (1983). Organizational slack and political behavior within top management. *Academy of Management Proceedings*, 43-47.
- Bromiley, P. (1991). Testing a causal model of corporate risk taking and performance. *Academy of Management Journal*. 34(1), 37-59.
- Cheng, J.L. & Kesner, I. F. (1997). Organizational slack and response to environmental shifts: the impact of resource allocation patterns. *Journal of Management*. 23(1), 1-18.
- Chiu, Y. C. & Liaw, Y. C. (2009). Organizational slack: is more or less better?. *Journal of Organizational Change Management*. 22(3), 321 -342.
- Cyert, R. M. & March, J. G. (1963). *A Behavioral Theory of the Firm*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- George, G. (2005). Slack resources and the performance of privately held firms. *Academy of Management Journal*. 48(4), 661 - 676.

- Herold, D. M., Jayaraman, N. & Narayanaswamy, C. R. (2006). What is the relationship between organizational slack and innovation?. *Journal of Managerial Issues*. 18(3), 372-92.
- Karapınar, A. & Zaif F. (2013). *Finansal Analiz*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Latham, S.F. & Braun, M.R. (2008). The performance implications of financial slack during economic recession and recovery: observations from the software industry (2001-2003). *Journal of Managerial Issues*. 20(1), 30-50.
- Lin, W. T. (2014). How do managers decide on internationalization processes? The role of organizational slack and performance feedback. *Journal of World Business*. 49, 396 - 408.
- Lin, W.T., & Liu, Y. (2012). Successor characteristics, organisational slack, and change in the degree of firm internationalisation. *International Business Review*. 21, 89 - 101.
- Martinez, R.J. & Artz, K. (2006). An examination of firm slack and risk-taking in regulated and deregulated airlines. *Journal of Managerial Issues*. 18(1), 11-31.
- Miller, K. D. & M J. Leiblein (1996). Corporate risk-return relations: returns variability versus downside risk. *The Academy of Management Journal*. 39(1), 91-122.
- Mizutani, F., & Nakamura, E. (2014). Managerial incentive, organizational slack, and performance: empirical analysis of Japanese firms' behavior. *J Manag Gov*. 18, 245-284.
- Moses, O. (1992). Organizational slack and risk-taking behavior: tests of product pricing strategy. *Journal of Organizational Change Management*. 5(3), 38 - 54.
- Nohria, N., & Gulati, R. (1997). What is the optimum amount of organizational slack? A study of the relationship between slack and innovation in multinational firms. *European Management Journal*. 15(6), 603-611.
- Penrose, E. T. (1959). *The Theory of the Growth of the Firm*. Wiley, New York.
- Sharfman, M., Wolf, G., Chase, R., & Tansik, D. (1988). Antecedents of organizational slack. *Academy of Management Review*. 13, 601 - 614.
- Tan, J. (2003). Curvilinear relationship between organizational slack and firm performance: evidence from Chinese state enterprises. *European Management Journal*. 21(6), 740-749.
- Thompson, J. (1967). *Organization in Action*. McGraw-Hill. New York.
- Voss, G. B., Sirdeshmukh, D., & Voss, Z. (2008). The effects of slack resources and environmental threat on product exploration and exploitation. *Academy of Management Journal*, 51(1), 147 - 164.
- Xu, E., Yang, H., Quan, M., & Lu, Y. (2015). Organizational slack and corporate social performance: Empirical evidence from China's public firms. *Asia Pac J Manag*, 32, 181 - 198.

BORSA İSTANBUL'DA FAALİYET GÖSTEREN İMALAT ŞİRKETLERİNİN HİSSE SENEDİ PERFORMANSLARI İLE FİNANSAL ORANLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: PANEL LOGİT REGRESYON TAHMİNLERİ

Yrd. Doç. Dr. Nüket Kırıcı Çevik

Bülent Ecevit Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
nuket.kirci@yahoo.com

ÖZET

Finansal rasyo değerleri uygun olan şirketlere ait hisse senedi getirilerinin her zaman pozitif olması teorik olarak mümkün olmamakla birlikte, finansal rasyolar hisse senedi getiri performansları üzerinde etkilidir ve portföy seçiminde kullanılan temel ölçütler arasında yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul'da (BİST) faaliyet gösteren imalat şirketlerin hisse senedi getirilerinin finansal oranlar aracılığıyla öngörümlemesini yaparak, yatırımcılar açısından daha iyi performansa sahip hisse senetlerinin seçimine katkı sağlamaktır. Çalışma, BİST'de faaliyet gösteren imalat şirketlerinden 2005–2012 yılları arasında verilerine düzenli olarak ulaşılabilen 96 tanesini kapsamaktadır. Çalışma, hisse senedi getirileri performanslarının belirlenmesi için seçim kriteri olarak, ele alınan dönem ve şirketlere ait 27 temel finansal oranı kullanmaktadır. Veri çözümleme yöntemi olarak panel logit regresyon analizinden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda, kaldıraç oranı, fiyat/satışlar oranı, aktif devir hızı ve toplam aktif karlılığı hisse senedi getirilerini açıklayan önemli değişkenler olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hisse senedi getirisi, Panel veri analizi, Finansal oranlar, Logit model

THE RELATION BETWEEN STOCK PERFORMANCE AND FINANCIAL RATIOS OF MANUFACTURING FIRMS THAT ARE TRADED AT BORSA İSTANBUL: EVIDENCE FROM PANEL LOGIT REGRESSION

ABSTRACT

However it is theoretically impossible that stock returns of firms which have adequate values of financial ratios are positive, financial ratios have an effect on stock returns and take part among main criterions used portfolio decisions. The aim of the study is to help investors make better portfolio decisions estimating stock returns of manufacturing firms that are traded at Borsa Istanbul via financial ratios. Study covers 96 manufacturing firms that are traded at BİST in the period 2005-2012. In this study, 27 financial ratios of these firms in period in question were used as selection criteria for determining stock returns. The data was analyzed by means of panel logit regression. Empirical results suggest that financial leverage ratio, price sales ratio, asset turnover and total returns on asset are found to be important variables that affect stock returns.

Key words: Stock returns, Panel data analysis, Financial ratios, Logit model

1. GİRİŞ

Hisse senedi getirisini etkileyen faktörlerin belirlenmesi gerek uygulama gerekse teorik açıdan finans literatüründe önemli bir yere sahip olduğundan, bu konu literatürde oldukça fazla ilgi görmüş ve çok sayıda çalışma yapılmıştır. Yatırımcıların portföy oluşturma sürecinde dikkate aldıkları en önemli faktör firmalara ait hisse senedi getirileridir. Yatırımcılar daha yüksek kazanç sağlayabilmek için getirisi yüksek firmaları portföylerinde tercih etmek istemekte ve yüksek getirili firmalara yönelmektedirler. Bununla birlikte getiri ile risk arasında doğrusal bir ilişki söz konusu olduğundan getiri arttıkça riskinde artması beklenmektedir. Bu açıdan yatırımcılar portföy getirisini arttırmak ve riskini azaltmak amacıyla hisse senedi getirilerini etkileyen faktörlerin ne olduğunu bilmek istemektedirler.

Firmalara ait hisse senedi getirilerini etkileyen faktörler firmaya özel ve firma dışı faktörler olmak üzere iki temel gruba ayrılmaktadır. Firma dışı faktörler genel ekonomiye ait makroekonomik göstergelerdir ve bunlar arasında faiz oranı, enflasyon oranı, büyüme oranı ve döviz kurları sayılabilir. Firmaya özgü faktörler ise firmanın finansal yapısını ortaya koyan finansal oranlardır ve bu oranlar faaliyet, likidite, karlılık ve mali yapı ile ilgili firmaya özgü performans göstergeleridir.

Günümüzde finansal oranlar, şirketlerin gelecekteki performanslarını tahmin etmeye yönelik analizlerde yoğun olarak kullanılmaktadır. Finansal oranlar, yatırımcıların hisse senedi fiyat beklentilerinin temelini oluşturmakta ve yatırım kararlarını etkilemektedir. Finansal oranların hisse senedi getirisi üzerindeki etkileri; sektörden sektöre, ülkeden ülkeye değişmektedir. Uygun oranların seçilmesi tahmin başarısının artırılmasında oldukça etkilidir. Günümüze kadar gelişen literatürde, hisse senedi getirilerinin tahmin edilmesinde finansal oranların rolünü belirlemeye yönelik ampirik çalışmaların büyük çoğunluğu gelişmiş ülkeler borsa verileri ile gerçekleştirilmiş olup, gelişmekte olan ekonomiler için yapılmış çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu çalışmanın amacı, gelişmekte olan ekonomiler arasında yer alan Türkiye’de, finansal oranların hisse senedi getirisi üzerinde belirleyici olduğu hipotezini 2005-2012 dönemi BİST verileriyle test etmektir.

Bu çalışmada, hisse senedi getirileri etkileyen finansal oranlar panel veri analiz yöntemleri kullanılarak araştırılmıştır. Çalışmada bağımlı değişken iki durumlu kukla değişken olarak tanımlanmış ve yıllık getirisi pozitif olan dönemler bir, yıllık getirisi negatif olan dönemler sıfır olarak ifade edilerek panel lojistik regresyon modeli tahmin edilmiştir. Giriş bölümünün ardından ikinci bölümde, 1980’lerden günümüze literatür incelenmiş; üçüncü bölümde araştırmada kullanılan veri seti ve yöntem hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir ve ampirik analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Dördüncü bölümde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Hisse senedi getirilerinin tahmin edilebilirliğine ilişkin literatür 1980’li yıllarda başlamakla birlikte, finansal oranlarla ilgili çalışmalar 1990’lar ve 2000’lerin başında ABD, Avrupa’nın bir kısmı ve Güney Asya’da hisse senedi piyasalarında yaşanan sorunlardan hemen sonra bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. 1990’lı yıllara kadar literatürde yer alan; Basu (1977), Banz (1981), Basu (1983), Bhandari (1988) gibi yazarların çalışmaları daha çok hisse senedi getirisi ile tek bir finansal oran arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalardır.

1990’larda ilk kapsamlı çalışma, Fama ve French (1992) tarafından ABD borsaları NYSE, AMEX ve NASDAQ için yapılmıştır. Bunu Avrupa Borsaları (London Stock Exchange- LSE), ile ilgili çalışmasıyla Fersan ve Harvey (1993) izlemiştir. 1990’lardan sonra Fama ve French (1992 ve 1995), Mukherji, Dhatt ve Kim (1997), Chui ve Wei (1998) ve Abarbanell ve Bushee (1998) gibi yazarların öncülüğünde gelişen literatür ise hisse getirisi,

hisse başına kar, net kar marjı ve aktif karlılık oranı gibi değişkenlerin bağımlı değişken olarak kullanıldığı ve bu değişkenleri etkileyen finansal oranların belirlenmeye çalışıldığı panel veri setlerine dayalı çok değişkenli regresyon ve diskriminant analizlerinden oluşmaktadır.

Literatürde piyasa değerinin hisse senedi getirileri üzerindeki etkisini inceleyen ilk çalışma Basu (1977) tarafından gerçekleştirilmiştir. Hisse senedi getirileri ile fiyat/kazanç oranı arasındaki ilişkinin regresyon analizi ile araştırıldığı çalışmada, ABD Borsalarından NYSE’de (New York Stock Exchange) 1956:04 - 1971:08 dönemleri arasında işlem gören 1400 sanayi işletmesine ait hisse senedi verilerinden yararlanılmıştır. Analizlere konu olan dönemde, yüksek fiyat/kazanç oranına sahip portföylerin daha düşük getiri sağladığı gözlenmiştir. Çalışma bulguları, etkin piyasa hipotezinin yarı güçlü formunun öngördüğü gibi fiyat/kazanç oranı ile ilgili bilgilerin hisse senedi fiyatlarını hızlı bir şekilde etkilemediğini ortaya çıkarmıştır.

Banz (1981), 1926-1975 dönemi için NYSE’de işlem gören işletme verilerine regresyon analizi uyguladığı çalışmasında, küçük ve büyük şirketler arasında hisse senedi getirisi yönünden önemli ölçüde performans farkı bulunduğunu belirlemiş, küçük şirketlerin hisse senedi getirilerinin büyük şirketlerin hisse senedi getirilerine göre, yıllık temelde yaklaşık %20 daha fazla olduğunu göstermiştir. Basu (1983), New York Borsasında işlem gören 900 şirketin 1962-1978 döneminde hisse senedi verilerini regresyon analizi ile çözümlediği çalışmasında, yüksek kazanç/fiyat oranına sahip portföylerin getiri oranının da daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Bu çalışmada, ayrıca şirket büyüklükleri ile hisse senedi getirileri arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığı da ortaya konulmuştur. Lakonishok, Shleifer ve Vishny (1994) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda bu bulguları destekler niteliktedir.

Bhandari (1988), 1948-1981 dönemi için ABD Borsaları NYSE ve AMEX’de (American Stock Exchange) toplam aktiflerin defter değeri ile öz sermayenin defter değeri arasındaki farkın, firmanın piyasa değerine oranı olarak tanımladığı kaldıraç etkisinin, hisse senedi getirileri üzerine etkisini araştırmıştır. Beta katsayıları ve firma büyüklüklerinin etkileri kontrol altında tutularak oluşturulan portföylere uygulanan regresyon analizleri sonucunda; beklenen hisse senedi getirilerinin, çalışmada tanımlanmış olan kaldıraç oranı ile pozitif yönlü ilişkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Chan, Hamao ve Lakonishok (1991) çalışmasında, 1971-1988 döneminde Tokyo Borsası TSE’de (Tokyo Stock Exchange) işlem gören hisse senedi getirilerindeki değişkenliği açıklamak için kazanç/fiyat oranı, defter değeri/piyasa değeri oranı, nakit akış oranı ve işletme büyüklüğü değişkenleri dikkate alınmıştır. Regresyon analizi sonucunda, defter değeri/piyasa değeri oranı ile nakit akışı oranının getiriler üzerinde pozitif etkisi olduğu, işletme büyüklüğü ile kazanç/fiyat oranının incelenen dönemde etkisini yitirdiği tespit edilmiştir. Literatürde yer alan pek çok çalışmada kazanç/fiyat oranının hisse senedi getirileri ile pozitif yönlü ilişkisi tespit edilmiştir. Yazarların bu bulguya ilişkin açıklamaları, işletme büyüklüğü ile kazanç/fiyat oranının diğer iki değişken olarak belirlenen defter değeri/piyasa değeri oranı ile nakit akışı oranının etkisi nedeniyle ön plana çıkmayıp bu değişkenlerin baskısı altında kaldığı yönündedir.

Fama ve French (1992), mali sektör şirketlerinin dahil edilmediği çalışmalarında, defter değeri/piyasa değeri oranı, fiyat/kazanç oranı, kaldıraç oranı ve şirket büyüklüğü gibi faktörlerin hisse senedi getirileri üzerindeki etkilerini ölçmeyi amaçlamışlardır. Çalışma verilerini, 1962-1989 döneminde ABD’de NYSE, AMEX ve (National Association of Securities Dealers Automated Quotations-NASDAQ) borsalarında işlem gören hisse senetleri oluşturmaktadır. Elde edilen kesit verilere, regresyon analizi uygulanmıştır. Çalışma

bulgularında defter değeri/piyasa değeri oranının hisse senedi getirilerindeki değişimin önemli bir kısmını açıklama gücüne sahip olduğunu vurgulamışlardır. Fama ve French (1992) aynı çalışmada, defter değerine göre kaldıraç ölçütü: i) şirket aktiflerinin şirketin öz sermayesine oranı, ii) piyasa değerine göre kaldıraç ölçütü: şirket aktiflerinin şirketin piyasa değerine oranı olmak üzere iki farklı kaldıraç tanımı yapmışlardır. Çalışma sonucunda, hisse senedi getirilerini açıklamada iki farklı kaldıraç ölçütünün birbirinden ayrıştığı, piyasa değerine göre kaldıraç ölçütünün, hisse senedi getirileri ile pozitif ilişkiye sahip olduğu, buna karşılık defter değerine göre kaldıraç ölçütünün hisse senedi getirileri ile negatif ilişkiye sahip olduğu saptanmıştır.

Lakonishok, Schleifer ve Vishny (1994), ABD’de NYSE ve AMEX borsalarında 1963:4-1990:4 döneminde işlem gören hisse senetlerine ilişkin verileri kullandıkları çalışmalarında, bazı finansal göstergelere göre düşük fiyatlı hisselerin alınması olarak tanımlanan stratejileri uygulamışlardır. Regresyon analizi sonucunda, düşük defter değeri/piyasa değeri oranı, fiyat/kazanç oranı ve nakit akışı/fiyat oranına sahip hisselerin, yüksek defter değeri/piyasa değeri oranı, fiyat/kazanç oranı ve nakit akışı/fiyat oranına sahip hisselerden daha düşük getiri sağladıkları ortaya konulmuştur. Fama ve French (1995), 1963-2002 dönemini kapsayan ve ABD’de NYSE, AMEX ve NASDAQ borsalarında işlem gören hisse senetleri verilerini içeren çalışmalarında, işletme büyüklüğü ve defter değeri/piyasa değeri oranı ile hisse senedi getirileri ve işletme karlılıkları arasındaki ilişkileri regresyon analizi aracılığıyla incelemişlerdir. Elde edilen bulgular, işletme büyüklüğü ile defter değeri/piyasa değeri oranının hisse senedi getirilerini açıklama gücünün olduğunu ve aynı zamanda bu değişkenlerin karlılık ile de ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca yüksek defter değeri/piyasa değeri oranına sahip şirketlerin finansal sıkıntı içerisinde oldukları belirlenmiştir.

Mukherji, Dhatt ve Kim (1997), 1982-1993 döneminde Kore Borsası’nda (Korea Exchange-KRX) işlem görmüş işletmelere ait hisse senedi getirilerine ilişkin verileri regresyon analizleri ile çözümlenmişlerdir. Çalışma bulguları, hisse senetlerinin yıllık getirileri ile piyasa değeri / defter değeri oranı, satışlar / fiyat oranı ve borç / öz sermaye oranı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını ortaya koyarken, buna karşılık firma büyüklüğü değişkeni ile yıllık hisse senedi getirileri arasında negatif yönlü bir ilişkiyi işaret etmektedir. Ayrıca çalışmada, fiyat / kazanç oranı ve beta katsayısı ile hisse senedi getirileri arasında anlamlı ilişkiler tespit edilememiştir. Chui ve Wei (1998), gelişmekte olan ve Pasifik Beşlisi olarak tanımlanan Hong Kong (Hong Kong Stock Exchange-HKSE), Kore (KRX), Malezya (Malaysian Stock Exchange-MYX), Tayvan (Taiwan Stock Exchange Corporation-TSEC) ve Tayland (Stock Exchange of Thailand-SET) borsalarında işlem gören işletmelere ilişkin 1977-1993 dönemi verileri kullanarak; defter değeri/piyasa değeri oranının hisse senedi getirileri üzerindeki etkisini regresyon analizi ile incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, defter değeri/piyasa değeri oranının hisse senedi getirilerini açıklamada HKSE, KRX ve MYX borsaları için önemli bir değişken olduğunu; ancak TSEC ve SET borsaları için bu bulgunun geçerli olmadığını belirlemişlerdir.

Abarbanell ve Bushee (1998), hisse senedi yatırımları ile normalin üzerinde getiri elde edilip edilemeyeceğini finansal oranlar yardımıyla inceledikleri çalışmalarında, AMEX ve NYSE borsalarında 1974-1988 döneminde işlem gören hisse senedi verilerini kullanmışlardır. Stoklar, alacaklar, brüt kar marjı, satış giderleri, sermaye harcaması, gerçek vergi oranı, stok değerlendirme yöntemleri, denetim kalitesi ve çalışanların satış verimliliği değişkenlerinin kullanıldığı çalışmada yöntem olarak regresyon analizi uygulanmıştır. Regresyon tahminleri, bir yıl sonraki getiriler üzerindeki en önemli etkiyi stoklardaki, sermaye harcamalarındaki ve gerçek vergi oranındaki değişimlerin yarattığını göstermiştir. Bir yılın üzerindeki getirilerin

ise brüt kar marjı ve satış giderlerindeki değişimlerden etkilendiği ortaya konulmuştur. İncelenen finansal oranlara bağlı olarak oluşturulan portföyler ile %13,2 normalüstü getiri elde edilmesi sağlanmıştır. Lau, Lee ve McInish (2002), hisse senetlerinin getirilerini etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik çalışmalarında, işletme büyüklüğü, beta katsayısı, kazanç/fiyat oranı, nakit akışı/fiyat oranı, defter değeri/piyasa değeri oranı ve satış büyüklüğü gibi farklı finansal oranları kullanmışlardır. Çalışmada, 1988-1996 dönemi için Singapur borsasında (Singapore Exchange-SGX) işlem gören 82 işletme ve Malezya borsasında (MYX) işlem gören 163 işletmeye ait hisse senedi verileri ile sekiz farklı regresyon modeli tahminlenmiştir. Araştırma sonuçları, her iki ülkede de hisse senedi getirileri ile işletme büyüklüğü arasında negatif bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Singapur değerlendirmesinde hisse senedi getirileri ile satış büyüklüğü arasında negatif yönlü ilişki bulunurken, Malezya üzerinde yapılan değerlendirmede ise hisse senedi getirileri ile kazanç/fiyat oranı arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca, yüksek kazanç/fiyat oranına sahip şirketlerin hisse senetlerinin, kazanç/fiyat oranı düşük şirketlerin hisse senetlerinden daha yüksek getiri sağladığı belirlenmiştir.

Lam (2002), Fama ve French'in 1992 yılındaki çalışmalarına benzer şekilde, defter değerine göre ve piyasa değerine göre olmak üzere iki farklı kaldıraç tanımına yer vermiştir. Hong Kong Borsasını (HKSE) kapsayan çalışmada, kaldıraç oranının yanı sıra bir dizi finansal oranın da hisse senedi getirileri ile ilişkisini incelemiştir. Regresyon analizinin uygulandığı çalışmanın verilerini, 1984-1997 dönemi HKSE borsasında işlem gören 100 adet hisse senedine ait aylık veriler oluşturmaktadır. Lam (2002)'de elde edilen sonuçlar, her iki kaldıraç ölçütünün de hisse senedi getirilerini açıklamada etkili olduğunu göstermiştir. Rayan (2008), Güney Afrika Borsasında (Johannesburg Stock Exchange-JSE) işlem gören 113 adet hisse senedine ait 1998-2007 dönemi verilerini regresyon analizi ile çözümlediği araştırma sonucunda, finansal kaldıraç oranını ile işletme değeri değişkenleri arasında negatif ilişki olduğunu tespit etmiştir. Chin ve Hong (2008), 1995-2005 döneminde çalışmalarında Malezya borsasında (MYX) işlem gören 78 firmaya ait hisse senetlerini regresyon analizi ile incelemişlerdir. Çalışma; temettü/fiyat oranının, kazanç/fiyat oranına göre hisse senedi getirilerinin tahmininde daha etkili bir değişken olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Cai ve Zhang (2011), 1975-2002 dönemi AMEX borsası verilerine uyguladıkları regresyon analizi sonucunda, kaldıraç oranı ile hisse fiyatları arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkinin varlığını ortaya çıkarmışlardır.

Borsa İstanbul'da işlem göre firmalar için yapılan analizlerle özellikle son yıllarda büyük bir ivme kazanmaktadır. Kalaycı ve Karataş (2005), BİST'te işlem gören ve imalat sanayi işletmelere ait 1996-1997 dönemi verilerini kullanarak; hisse senedi getirileri ile finansal oranlar arasındaki ilişkiyi, faktör analizi ve regresyon analizi aracılığıyla incelemişlerdir. Hisse senedi getirileri ile ilişkili finansal oranların araştırmaya konu olan her sektör ve her yıl için değiştiğini belirtmekle beraber, karlılık, faaliyet (verimlilik) ve borsa performansı oranlarının, hisse senedi getirilerini açıklama gücünün olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmada, finansal kaldıraç oranları ile hisse senedi getirileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Aktaş (2008), tekli ve çoklu lojistik regresyon analizi yöntemlerinden yararlandığı çalışmada, BİST'de işlem gören hisse senetlerinin getirileri ile finansal oranlar arasındaki orta vadeli ilişkiyi belirlemeye çalışmıştır. Araştırmada orta vadenin esas alınmasındaki temel amaç, emeklilik ve sigortacılık alanlarında faaliyet gösteren finansal kurumların sahip oldukları orta ve uzun vadeli fonlar için oluşturulacak yatırım stratejilerine ışık tutmaktır. Çalışmada 1995-1999 ve 2003-2006 olmak üzere iki ayrı analiz dönemini dikkate alınmıştır. Regresyon analizi sonucunda, hisse senedi getirileri ile orta vadede ilişkili olan finansal oranları 1995-1999 dönemi için asit test oranı ve faaliyetlerden

sağlanan nakit akımı/öz sermaye oranı olarak tespit edilirken, 2003-2006 dönemi için brüt kar/satışlar oranı ve net kar/satışlar oranı olarak belirlenmiştir. Ege ve Bayrakdaroğlu (2009), finansal oranlarla hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi açıklamak amacıyla, 2004 yılında BİST30 endeksinde işlem gören 18 şirkete ait verilere lojistik regresyon analizi uygulamışlardır. İleriye doğru adımsal ekleme (stepwise) yönteminin uygulandığı çalışmada, hisse senedi getirilerini açıklamada fiyat/kazanç oranı, nakit oranı ve toplam varlıkların devir hızı oranının önemli birer bağımsız değişken olduğu görülmüştür. Ancak, tahmini yapılan model için piyasa değeri/defter değeri oranının, önemli bir bağımsız değişken olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Birgili ve Düzer (2010), BİST100’de yer alan 58 işletme ve 2001-2006 dönemini kapsayan panel veri setini analiz ederek, 21 finansal oranın 16 tanesi ile firma değeri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirlemişlerdir. Çalışma bulguları, firma likiditesinin, mali yapısının ve borsa performansının işletme değeri üzerinde önemli derecede etkisinin olduğunu göstermektedir. Çalışmada, faaliyet oranlarından alacak devir hızı ile toplam aktif devir hızı ve kârlılık oranlarından; net kar/toplam aktif, net kar/net satışlar ve brüt satış karı/net satışlar oranları ile işletme değeri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanamamıştır. Öz vd. (2011), BİST30’da yer alan 14 işletmenin 2005 ve 2006 yılı finansal oranları ile 2007 yılı hisse senedi getirileri verilerine diskriminant analizi uygulamışlardır. 2006 yılı finansal oranlarının kullanıldığı bir yıl öncesi modelde alacak devir hızı ile borç oranı, 2005 yılı finansal oranlarının kullanıldığı iki yıl öncesi modelde ise; toplam varlık devir hızı, brüt kar marjı ve likidite oranının hisse senedi getirilerinin önceden tahmininde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir. Karaca ve Başçı (2011), BİST 30 endeksinde yer alan işletme verilerine dayalı olarak ve 2001-2009 dönemi için hisse getirisi ve finansal oranlar ilişkisini panel veri analizi aracılığıyla incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre; net kar marjı, esas faaliyet kar marjı, varlıkların devir hızı ve özsermayenin devir hızı rasyolarının hisse senedi getirilerini açıklamada istatistiki açıdan anlamlı olduğu görülmüştür. Aydemir vd. (2012), BİST’de işlem gören ve imalat sektöründe faaliyet gösteren 73 şirkete ait 1990-2009 yılları arasındaki veri setini kullanarak, hisse senedi fiyatlarının belirlenmesinde etkili olan finansal oranları belirlemişlerdir. Panel veri yönteminin ortaya çıkardığı ampirik sonuçlar, kârlılık ve likidite oranlarının hisse senedi getirileri üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

3. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu araştırmanın konusu, BİST’de işlem gören imalat sektörü işletmelerine ilişkin finansal oranların aynı işletmelere ait hisse senedi getirilerine olan etkilerinin değerlendirilmesi ve hangi finansal oranların hisse senedi getirilerine daha fazla etkide bulunduğu ortaya konulmasıdır. Finansal oranlar hisse senedi getiri performansları üzerinde etkili faktörlerdir ve portföy seçiminde kullanılan temel ölçütler arasında yer almaktadır. Çalışmanın temel amacı ise BİST’te işlem gören şirketlerin hisse senedi getirilerinin finansal oranlar aracılığıyla tahminlemesini yaparak, daha iyi performansa sahip hisse senetlerinin seçimine katkı sağlamaktır.

3.2. Araştırmada İzlenen Yöntem (Rassal Etkiler Panel Logit Regresyonu)

Çalışmada panel veri analizi uygulanmıştır. Zaman boyutuna sahip kesit serilerini kullanarak ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemine panel veri analizi adı verilmektedir. Panel veri bireylerin, firmaların ve ülkelerin heterojen olduğunu varsaymaktadır. Bu heterojenliği kontrol edemeyen zaman serisi ve kesit verisi çalışmaları, yanlış sonuçlar elde edilme riskiyle karşı karşıyadır (Baltagi, 2013, s. 6). Panel veri analizinde

ise zaman serileri ile kesit serileri bir araya getirilerek, hem zaman hem de kesit boyutuna sahip bir veri seti oluşturulmaktadır (Gujarati, 2012, s.591). Elde edilen veri seti daha fazla bilgiye sahiptir, değişkenliği daha yüksektir, değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı problemi bulunma olasılığı düşüktür ve daha yüksek serbestlik derecesine sahiptir (Baltagi, 2013, s. 6). Panel veri analizi, kesit veri analizi ile zaman serisi analizini birleştirmektedir. Sabit, eğim katsayısı ve hata terimi hakkında yapılan varsayımlara bağlı olarak, panel veri regresyonu farklı şekillerde tahmin edilebilir.

En basit yaklaşım, kesit ve zaman boyutunu ihmal ederek oluşturulan havuzlanmış verilerle, Havuz Modeli tahmin etmektir. Bu modellerde tahmin yöntemi olarak En Küçük Kareler yöntemi kullanılmaktadır. Katsayıların kesitlere veya kesitler ile zamana göre değiştiğinin varsayıldığı modellere “Sabit Etkiler Modeli” denmektedir. Modelin genel formülasyonu, birimler arasındaki farklılıkların sabit terimdeki farklılıklarda yakalanabildiğini varsaymaktadır (Pazarlıoğlu, 2001, s. 5). Kesitler arasındaki değişkenlik incelenmek istendiğinde, her bir kesit için farklı sabit katsayı tahminine izin veren sabit etkiler modeli kullanılmaktadır. Bu modelin tahmininde hata terimleri ve bağımsız değişken arasındaki korelasyondan dolayı daha çok Genelleştirilmiş En Küçük Kareler yöntemi tercih edilmektedir. Panel veride yer alan kesit boyutunun fazla ve zaman boyutunun az olması durumunda “Rassal Etkiler Modeli” kullanılmaktadır. Çünkü bu durumda kesitler için sabit etkiler modeli ile tahmin edilecek parametre sayısı artmaktadır (Gujarati, 2012, s. 598-616)

Bu çalışmada, verinin kesit boyutu zaman boyutundan daha fazla olduğundan rassal etkiler modelinin kullanılmasına karar verilmiştir. Aynı zamanda regresyon modelinin bağımlı değişkeni, iki durumlu kategorik değişken olduğundan, ekonometrik analiz yöntemi olarak rassal etkiler panel logit modeli kullanılmıştır. Logit regresyon, bir adet kategorik bağımlı değişken ile birden fazla kategorik veya sürekli değişken arasındaki çok değişkenli doğrusal regresyon modelinin oluşturulmasını sağlamaktadır. Diğer bir ifade ile logit regresyon, olayın olasılığının tahmincilerle birlikte nasıl değiştiğini tanımlayan bir fonksiyondur. Bu regresyon modeli aracılığıyla, bağımsız değişkenlere dayalı katsayıların fark (odd) rasyoları tahmin edilebilir. Logit regresyon, kesikli ve sürekli gibi farklı değişken türlerini aynı anda analiz etme kapasitesine sahiptir.

3.3. Araştırma Kapsamı ve Veri Seti

Araştırma kapsamında BİST’de işlem gören imalat sektörü işletmeleri ele alınmıştır. BİST’de 2014 yılı itibariyle 437 işletme ve imalat sektöründe 196 işletme işlem görmektedir. 2005-2012 dönem itibariyle BİST’de sürekli olarak faaliyet gösteren imalat sektörü işletmelerinden araştırma kapsamında tüm dönemler için gerekli verilerine ulaşılabilen 96 tanesi örneklem olarak belirlenmiş; diğer firmalar, dengeli bir panel olması ve verilerin eksiksiz olarak sunulması amacıyla örneklemden çıkarılmıştır. Bankacılık, sigortacılık, gayrimenkul yatırım ortaklıkları gibi mali sektör şirketleri ile holdinglere ait bilanço yapıları farklılık gösterdiğinden bu tür şirketler veri setine dahil edilmemiştir. Benzer şekilde eksik dönem verisi olan şirketler de çalışma kapsamı dışında tutulmuştur. Finansal oranların hesaplanmasında işletmelere ait yıllık mali tablolar esas alınmıştır. Veri toplama sürecinin sonunda 96 işletmeye ait 8 dönemlik ve 768 gözlemden oluşan dengeli bir panel veri seti elde edilmiştir. Borsa İstanbul’da son 8 yıl içerisinde aktif olarak işlem gören şirketlere ait çeşitli finansal oranlar bağımsız değişken olarak ve hisse senetlerinin nominal getirilerinin negatif ve pozitif olmasına bağlı olarak oluşturulan kategorik değişken bağımlı değişken olarak ele alınmıştır.

Çalışma kapsamında örnekleme yer alan işletmelere ait veriler BİST veri tabanından alınmıştır. Verilerin istatistikî ve ekonometrik açıdan yorumlanabilmesi için E-views-8,

SPSS-20 ve Stata-12 paket programları kullanılmıştır. EK-1’de örneklem kapsamına alınan işletmelerin listesine yer verilmiştir. Hisse senedi getiri performanslarını temsil edecek bağımlı değişkenler, yapılan kapsamlı literatür çalışması sonucunda belirlenmiştir. Literatürdeki çalışmalarda, hisse senedi getiri performansları 4 adet bağımlı değişken ile temsil edilmektedir. Bunlar; Hisse Başına Kar, Net Kar Marjı, Aktif Karlılık ve Hisse Senedi Getirisidir. Bu çalışmada bağımlı değişken olarak Hisse Senedi Getirisi (GTR) esas alınmıştır.

Belirlenen değişkenlere ilişkin 768 gözlemden oluşan veri seti panel-logit regresyon veri analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Modelin bağımlı değişkeni; hisse senedi getirisi pozitif olan işletmeler için 1 (bir), hisse senedi getirisi sıfır ve negatif olan işletmeler için 0 (sıfır) değerini alan kategorik değişkendir. Hisse senedi getiri performansını etkilediği literatürde tespit edilen 27 adet bağımsız değişkene ilişkin listeye Tablo 1’de yer verilmiştir.

Ekonometrik analize geçilmeden önce değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler hesaplanmış ve normal dağılım sınaması Kolmogorov-Smirnov testi ile gerçekleştirilerek, test sonuçlarına EK-2’de yer verilmiştir. Tabloda yer alan değişkenlerin %5 anlamlılık düzeyinde olasılık (p) değerleri 0.05 kritik değerinden küçük olduğundan, veri setinin normal dağıldığını ileri süren boş hipotez reddedilmiştir. Değişkenlik ölçütleri incelendiğinde ise; en yüksek değişkenlikler sırasıyla Fiyat Kazanç Oranı, Piyasa Değeri ve Hisse Senedi Getirisi değişkenlerinde gözlenmektedir. Ele alınan dönem ve firmalar için hisse senetlerinin ortalama getirisi 1.34 TL olarak belirlenmiştir.

Tablo 1: Bağımsız Değişkenler (Finansal Oranlar)

Bağımsız Değişkenler	Simge	Bağımsız Değişkenler	Simge
<i>Likitide Oranları</i>		<i>Karlılık Oranları</i>	
Cari Oran	CO	Faaliyet Kar Marjı	FLKM
Likitide Oranı	LO	Vergi Öncesi Kar Marjı	VOKM
Nakit Oranı	NO	Net Kar Marjı	NKM
<i>Borçluluk Oranları</i>		Özkaynaklar Kar Marjı	OKKM
Kaldıraç Oranı	KO	Brüt Esas Faaliyet Kar Marjı	BFKM
Toplam Borç / Özkaynaklar Oranı	YKOK	Net Esas Faaliyet Kar Marjı	NFKM
Borç Yapısı Oranı	BYO	Toplam Aktif Karlılığı	TAK
<i>Faaliyet Oranları</i>		<i>Piyasa Değerini Ölçen Oranlar</i>	
Stok Devir Hızı	SDH	Piyasa Değeri (Hisse Piyasa Fiyatı)	PD
Alacak Devir Hızı	ADH	Defter Değeri	DD
Aktif Devir Hızı	AKDH	Hisse Başına Gelir	HBG
İşletme Sermayesi Devir Hızı	ISDH	Hisse Başına Kazanç (Kar)	HBK
Dönen Varlıklar Devir Hızı	DVDH	Fiyat Kazanç Oranı	FK
Özkaynaklar Devir Hızı	OKDH	Piyasa Değeri / Defter Değeri Oranı	PDDD
		Fiyat / Satışlar Oranı	FSO
		Piyasa Değeri (Firma Büyüklüğü)	FB

3.4. Analiz Sonuçları

Çeşitli finansal oranların, hisse senedi getiri performansları üzerini etkisini ölçmede kurulacak modellerde kullanılması planlanan bağımlı değişken ve 27 bağımsız değişken arasındaki korelasyon matrisine EK-3’te yer verilmiştir. Ekonometrik analize geçilmeden önce bağımsız değişkenler arasında yüksek korelasyon ve çoklu doğrusal bağlantı durumunun araştırılması gerekmektedir. Çoklu doğrusal bağlantının varlığı durumunda, bir bağımsız

değişkenin diğer bağımsız değişkenlerle olan ilişkisinin derecesine göre bağımsız değişkenin tahmin gücünü azalmakta ve bağımsız değişken tarafından açıklanan spesifik varyans da azalmaktadır. Bu nedenle, bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları hesaplanmış ve yüksek korelasyona sahip bağımsız değişkenlerin aynı modelde kullanılmamasına karar verilmiştir. Ek-3'te görüldüğü üzere Cari Oran, Nakit Oran ve Likit Oran bağımsız değişkenleri arasında güçlü pozitif korelasyon tespit edilmiştir. Benzer şekilde Toplam Aktif Karlılığı ile Faaliyet Kar Marjı, Vergi Öncesi Kar Marjı ve Net Kar Marjı değişkenleri arasında 0.5'in üzerinde pozitif korelasyon hesaplanmıştır. Bu değişkenler arasından hisse senedi getirisi bağımlı değişkeni ile en güçlü korelasyona sahip olanlar modele dahil edilmiş diğer değişkenler ise kapsam dışında bırakılmıştır.

Panel veri ile çalışılan regresyon analizlerinde ortaya çıkması muhtemel sahte regresyon sorunu nedeniyle verilerin durağan olması gerekmektedir. Ancak serilerin durağan olması durumunda, tahmin yöntemine ilişkin varsayımlar arasında yer alan hata terimlerinin sıfır ortalamaya ve sabit varyansa sahip olması gerektiği varsayımı sağlanmaktadır. Birimlerden bağımsız olarak serilerde durağanlık PP – Fisher Chi Square birim kök sınama yöntemiyle incelenmiştir. Her bir işletme için Im-Pesaran-Shin testi ile birim kök süreci araştırılmış, Levin, Lin ve Chu testi ile de ortak birim kök süreci tespit edilmeye çalışılmıştır ve test sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Panel Durağanlık ve Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	LLC Testi		IPS Testi		Fisher PP Testi	
	Test İstatistiği	p-değeri	Test İstatistiği	p-değeri	Test İstatistiği	p-değeri
CO	-21.291	0.000	-4.845	0.000	337.039	0.000
LO	-3244.750	0.000	-426.579	0.000	413.467	0.000
NO	-305.479	0.000	-63.458	0.000	411.951	0.000
KO	-45.539	0.000	-15.409	0.000	410.340	0.000
YKOK	-14.305	0.000	-1.224	0.110	334.229	0.000
BYO	-18.029	0.000	-3.355	0.000	344.786	0.000
SDH	-520.120	0.000	-272.252	0.000	447.908	0.000
ADH	-3670.760	0.000	-829.597	0.000	507.187	0.000
AKDH	-29.574	0.000	-7.244	0.000	353.873	0.000
ISDH	-73.016	0.000	-36.177	0.000	408.250	0.000
DVDH	-18.123	0.000	-6.209	0.000	370.902	0.000
OKDH	-18.663	0.000	-7.010	0.000	283.779	0.000
BFKM	-33.293	0.000	-67.191	0.000	471.426	0.000
NFKM	-32.801	0.000	-62.672	0.000	392.433	0.000
FLKM	-2588.260	0.000	721.867	0.000	520.133	0.000
VOKM	-37.341	0.000	-972.049	0.000	405.225	0.000
NKM	56.082	1.000	9.653	1.000	478.296	0.000
OKKM	-32.524	0.000	-34.085	0.000	363.104	0.000
TAK	-87.374	0.000	-12.980	0.000	425.900	0.000
FB	-65.493	0.000	-7.674	0.000	235.393	0.017
PD	-107.396	0.000	-21.963	0.000	403.410	0.000
DD	-325.393	0.000	-50.366	0.000	424.566	0.000
HBG	-5301.100	0.000	-609.949	0.000	376.223	0.000
HBK	-52.121	0.000	-19.577	0.000	451.109	0.000
FK	-16.357	0.000	-26.204	0.000	519.262	0.000
PDDD	-64.169	0.000	-10.775	0.000	378.284	0.000
FSO	-43.856	0.000	-14.219	0.000	429.627	0.000

Uygulanan birim kök testlerinde p-değerlerinin sıfıra yakın çıkması ($p < 0.05$), 0.05 önem düzeyinde serinin birim köke sahip olmadığı yani durağan olduğu anlamına gelmektedir. p-değerinin bire yakın elde edilmesi ise birim kökün varlığının kabul edildiği anlamına gelir. Tablo 2’de gösterilen birim kök test sonuçları çalışmada ele alınan tüm değişkenlerin düzeyde durağan olduğunu göstermektedir.

Çalışmada panel logit regresyon tahminleri elde edilirken, rassal etkiler modeli kullanılmıştır. En uygun model belirlenirken, ileriye ve geriye yönelik olmak üzere adimsal regresyon modeli tercih edilmiş ve teorik beklentilerle uyumlu olmayan ve anlamlılık düzeyi %10’dan büyük olan değişkenler modelden dışlanmıştır. Tahmin edilen model sonuçları Tablo 3’te gösterilmiştir. Tablo 3’teki sonuçlara göre, bağımlı değişken üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip dört değişken belirlenmiştir. Bu değişkenlerden tümü firmaların pozitif getiri elde etme olasılığını arttırmaktadır. Diğer bir ifadeyle, firmaların kaldıraç oranının, fiyat/satışlar oranının, aktif devir hızının ve toplam aktif karlılığının artmasının pozitif getiri elde etme olasılığını arttırdığı belirlenmiştir. Bağımlı kukla değişkenli modellerde, bağımlı ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişki doğrusal değildir ve bu nedenle bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini belirleyebilmek için marjinal etkilerin ayrıca hesaplanması gerekmektedir. Tablo 3’ün son sütununda yer alan marjinal etkilere göre, firmaların kaldıraç oranının %1 oranında artması pozitif getiri olasılığını %0.255 oranından arttırırken, firmaların fiyat/satışlar oranının ve aktif devir hızının %1 oranında artması pozitif getiri olasılığını sırasıyla %0.035 ile %0.073 oranında arttırmaktadır. Buna ek olarak, firmaların toplam aktif karlılığının %1 oranında artması pozitif getiri elde etme olasılığını %0.835 oranında arttırmaktadır.

Marjinal etkiler birlikte değerlendirildiğinde toplam aktif karlılığının pozitif getiri olasılığını arttıran en önemli değişken olduğu belirlenmiştir. Son olarak bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimleri açıklama gücü %0.055 olarak bulunmuş ve bu sonuç Tablo 3’te yer alan dört değişkenin firmaların pozitif ya da negatif getiri değerlerini doğru belirleme yüzdesinin 0.055 olduğunu göstermektedir. Her ne kadar bu oran düşük gibi görülse de, literatürde panel logit model kullanan çalışmalarda çok yüksek bir açıklama gücünün elde edilemediği dikkatlerden kaçmamalıdır. Lojistik regresyon analizinden elde edilen sonuçlar, firmaların pozitif hisse senedi getirisini açıklamada her bir gruba ait oranların etkili olduğunu göstermektedir. Tablo 3’te yer alan oranlardan KO borçluluk oranını, FSO piyasa değerini ölçen oranı, AKDH faaliyet oranını ve TAK karlılık oranını temsil etmektedir.

Tablo 3: Rassal Etkiler Panel Logit Regresyon Analiz Sonuçları

Kategorik Bağımlı Değişken: Hisse senedi getirisi					
Değişkenler	Katsayı	Standart Sapma	z değeri	p değeri	Marjinal etki
KO	1.121	0.515	2.180	0.029	0.255
FSO	0.156	0.062	2.530	0.011	0.035
AKDH	0.322	0.179	1.800	0.072	0.073
TAK	3.659	0.956	3.830	0.000	0.835
Sabit	-1.805	0.292	-6.190	0.000	
WALD $\chi^2= 30.26$ Prob (WALD χ^2)= 0.00			McKelvey & Zavoina R-kare=0.055		
Insig2u=-12.604			N=768		
Log likelihood= -484.759			Grup Sayısı=96		

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sermaye piyasalarında yatırımcıların temel beklentisi minimum risk seviyesinde maksimum getiriyi sağlayacak portföyleri oluşturacak bilgiye sahip olmaktır. Bu açıdan hisse senedi getiri ve volatilitelerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi finans literatüründen oldukça fazla ilgi görmekte ve bu konuda çok sayıda çalışma yapılmaktadır. Hisse senedi getirilerini etkileyen faktörleri firma dışı ve firmaya özgü faktörler olarak ikiye ayırdığımızda, firmaya özgü faktörler olarak finansal olarak karşımıza çıkmaktadır. Finansal oranlar, firmaların mevcut ve gelecekteki performanslarını belirlemeye yönelik anahtar niteliğinde göstergelerdir ve şirketlerin gelecekteki performanslarını tahmin etmeye yönelik analizlerde yoğun olarak kullanılmaktadır. Finansal oranlar, yatırımcıların hisse senedi fiyat beklentilerinin temelini oluşturmakta ve yatırım kararlarını etkilemektedir.

Finansal oranların hisse senedi getirisi üzerindeki etkileri; sektörden sektöre, ülkeden ülkeye değiştiğinden dolayı, her bir ülke ya da sektör için en uygun oranların seçilmesi tahmin modelinin başarısını arttıracaktır. Günümüze kadar gelişen literatürde, hisse senedi getirilerinin tahmin edilmesinde finansal oranların rolünü belirlemeye yönelik ampirik çalışmaların büyük çoğunluğu gelişmiş ülkeler borsa verileri ile gerçekleştirilmiş olup, gelişmekte olan ekonomiler için yapılmış çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu çalışmada gelişmekte olan ekonomiler arasında yer alan Türkiye’de, finansal oranların hisse senedi getirisi üzerinde belirleyici olduğu hipotezini 2005-2012 dönemi BİST verileriyle test edilmiştir. İmalat sektöründe yer alan firmalar için yıllık getiriler hesaplanmış ve daha sonrasında getirisi pozitif olan firmalara bir, getirisi sıfır veya negatif olan firmalara sıfır değeri verilerek iki durumlu kukla değişken oluşturulmuş ve bu değişken bağımlı değişken olarak ekonometrik analizlerde dikkate alınmıştır. Daha sonrasında adımsal regresyon analizi uygulanarak, firma getirisini istatistiksel olarak açıklayan değişkenler belirlenmiştir. Panel logit regresyon analizi sonucunda kaldıraç oranı, fiyat/satışlar oranı, aktif devir hızı ve toplam aktif karlılığı getirileri açıklayan anlamlı değişkenler olarak belirlenmiştir.

KAYNAKLAR

- Abarbanell, J. S. & Brian, J. B. (1998). “Abnormal Returns to a Fundamental Analysis Strategy,” *The Accounting Review*, 73(1), 19-45.
- Aktaş, M. (2008). “İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Hisse Senedi Getirileri İle İlişkili Olan Finansal Oranların Araştırılması,” *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 37(2),137-150.
- Aydemir, O., Ögel, S. & Demirtaş, G. (2012). “Hisse Senetleri Fiyatlarının Belirlenmesinde Finansal Oranların Rolü,” *Yönetim ve Ekonomi*, 19(2), 277-288.
- Baltagi, Badi H. (2013). *Econometric Analysis of Panel Data*, 5th Edition, John Wiley & Sons.
- Banz, Rolf W. (1981). “The Relation Between Return and Market Value of Common Stocks,” *Journal of Financial Economics*, 9, 3-18.
- Basu, S. (1977). “Investment Performance of Common Stocks in Relation to Their Price-Earnings Ratios: A Test of the Efficient Market Hypothesis,” *The Journal of Finance*, 32(3), 663-682.
- Basu, S. (1983). “The Relationship Between Earnings’ Yield, Market Value and Return for NYSE Common Stocks,” *Journal of Financial Economics*, Sayı 12, 129-156.

- Bhandari, Laxmi C. (1988). "Debt/Equity Ratio and Expected Common Stock Returns: Empirical Evidence," *The Journal of Finance*, 43(2), 507-528.
- Birgili, E. & Düzer M. (2010). "Finansal Analizde Kullanılan Oranlar ve Firma Değeri İlişkisi: İMKB'de Bir Uygulama," *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı 46 , 74-83.
- Cai, J. & Zhang Z. (2011). "Leverage Change, Debt Overhang and Stock Prices", *Journal of Corporate Finance*, Sayı 17, 391-402.
- Chan, Louis K. C., Hamao, Y. & Lakonishok, J. (1991). "Fundamentals and Stock Returns in Japan," *The Journal of Finance*, 46 (5), 1739-1764.
- Chin, L. & Weng Hong , L. (2008). "Can Financial Ratios Predict the Malaysian Stock Return?," *Integration and Dissemination Journal*, 2, 7-8.
- Chui, Andy C.W. ve K.C. John Wei (1998). "Book-to-Market, Firm Size and the Turn-of-the-Year Effect: Evidence From Pacific-Basin Emerging Markets," *Pacific-Basin Finance Journal*, Sayı 6, s. 275-293.
- Ege, İ. & Bayrakdaroğlu A. (2009). "İMKB Şirketlerinin Hisse Senedi Getiri Başarılarının Lojistik Regresyon Tekniği ile Analizi," *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (10), 139-158.
- Fama, Eugene F. & Kenneth R. French (1992). "The Cross-Section of Expected Stock Returns," *The Journal of Finance*, 47(2), 427-465.
- Fama, Eugene F. ve Kenneth R. French (1995). "Size and Book-to-Market Factors in Earnings and Returns," *The Journal of Finance*, 50(1), 131-155.
- Gujarati, D.N. & Porter Dawn, C. (2012). Temel Ekonometri. (Çev.) Şenesen Ü. ve Şenesen, G.G., Literatür Yayıncılık, Birinci Basım. İstanbul.
- Kalaycı, Ş. & Karataş A. (2005). "Hisse Senedi Getirileri ve Finansal Oranlar İlişkisi: İMKB'de Bir Temel Analiz Araştırması," *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı 27, s. 146-157.
- Karaca, Süleyman Serdar ve Eşref Savaş Başçı (2011). "Hisse Senedi Performansını Etkileyen Rasyolar ve İMKB30 Endeksinde 2001-2009 Dönemi Panel Veri Analizi," *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 337-347.
- Lakonishok, J., Shleifer A. & Robert W. Vishny (1994). "Contrarian Investment, Extrapolation, and Risk," *The Journal of Finance*, 49(5), 1541-1578.
- Lam, Keith S.K. (2002). "The Relationship Between Size, Book-to-Market Equity Ratio, Earnings-Price Ratio and Return For the Hong Kong Stock Market," *Global Finance Journal*, (13), 163-179.
- Lau, S.T., Tong Lee, C. & McInish, T.H.(2002). "Stock Returns and Beta, Firms Size, E/P, CF/P, Book-to-Market and Sales Growth: Evidence From Singapore and Malaysia," *Journal of Multinational Financial Management*, Sayı 12, 207-222.
- Mukherji, S., Dhatt, M.S. & Kim Y.H.(1997). "A Fundamental Analysis of Korean Stock Returns," *Financial Analysts Journal*, 53(3), 75-80.
- Öz, B., Ayrıçay, Y. & Kalkan, G. (2011); "Finansal Oranlarla Hisse Senedi Getirilerinin Tahmini: İMKB 30 Endeksi Hisse Senetleri Üzerine Diskriminant Analizi İle Bir Uygulama," *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 51-64.

Pazarlıoğlu, M. V. (2001). 1980-1990 Döneminde Türkiye’de İç Göç Üzerine Ekonometrik Model Çalışması, V. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, 19-22 Eylül 2001, Adana.

Zavgren, C. V., "Assessing the Vulnerability of American Industrial Firms: A Logistic Analysis," Journal of Business Finance and Accounting, Spring 1985, 19-45.

EK-1: Araştırma Kapsamındaki Firmalar

No	Endeks Kodu	Firma Adı	No	Endeks Kodu	Firma Adı	No	Endeks Kodu	Firma Adı
1	ADANA	Adana Çimento A	33	DERIM	Derimod	65	KRSTL	Kristal Kola
2	ADBGR	Adana Çimento B	34	DESA	Desa Deri	66	KRTEK	Karsu Tekstil
3	ADEL	Adel Kalemçilik	35	DEVA	Deva Holding	67	KUTPO	Kütahya Porselen
4	ADNAC	Adana Çimento C	36	DITAS	Ditaş Doğan	68	LUKSK	Lüks Kadife
5	AEFES	Anadolu Efes	37	DMSAS	Demisaş Döküm	69	MNDRS	Menderes Tekstil
6	AFYON	Afyon Çimento	38	DOBUR	Doğan Burda	70	MRDIN	Mardin Çimento
7	AKCNS	Akçansa Çimento	39	EGEEN	Ege Endüstri	71	MRSHL	Marshal Boya
8	AKSA	Aksa	40	EGPRO	Ege Profil	72	MUTLU	Mutlu Akü
9	ALCAR	Alarko Carrier	41	EGESER	Ege Seramik	73	NUHCM	Nuh Çimento
10	ALKA	Alkim Kağıt	42	ERBOS	Erbosan	74	OLMIP	Olmuksan İnt. Paper
11	ALKIM	Alkim Kimya	43	EREGL	Ereğli Demir Çelik	75	OTKAR	Otokar
12	ANACM	Anadolu Cam	44	ERSU	Ersu Gıda	76	PARSN	Parsan
13	ARCLK	Arçelik	45	FENIS	Feniş Alüminyum	77	PETKM	Petkim
14	ASUZU	Anadolu Isuzu	46	FMIZP	F-M İzmit Piston	78	PETUN	Pınar Et ve Un
15	ATEKS	Akın Tekstil	47	FROTO	Ford Otosan	79	PIMAS	Pimaş
16	AYGAZ	Aygaz	48	GENTS	Gentaş	80	PNSUT	Pınar Süt
17	BAGFS	Bagfaş Gübre	49	GEREL	Gersan Elektrik	81	PRKAB	Prysmian Kablo
18	BAKAB	Bak Ambalaj	50	GOLTS	Göлтаş Çimento	82	SARKY	Sarkuysan Elektrolit
19	BANVT	Banvit Yem	51	GOODY	Good-Year	83	SASA	SASA polyster
20	BOLUC	Bolu Çimento San. A.Ş	52	HEKTS	Hektaş	84	SNPAM	Sönmez Pamuklu
21	BOSSA	Bossa Tic. San. A.Ş.	53	HZNDR	Haznedar Refrakter	85	SODA	Soda Sanayi
22	BRISA	Brisa Bridgestone Sabancı Lastik San. Tic. A.Ş	54	IHEVA	İhlas Ev Aletleri	86	TOASO	Tofaş Oto
23	BSHEV	Bosch Ev Aletleri San. Tic. A.Ş	55	IZMDC	İzmir Demir Çelik	87	TRKCM	Trakya Cam
24	BTCIM	Batiçim Batı Anadolu Çimento San. A.Ş.	56	IZOCM	İzocam	88	TTRAK	Türk Traktör
25	BUCIM	Bursa Çimento Fabrikası A.Ş	57	KARTN	Kartonsan	89	TUDDF	T.Demir Döküm
26	BURCE	Burçelik Bursa Çelik Döküm San. A.Ş.	58	KENT	Kent Gıda	90	TUKAS	Tukaş
27	BURVA	Burçelik Vana San. A.Ş	59	KLMSN	Klimasan Klima	91	TUPRS	Tüpraş
28	CELHA	Çelik Halat	60	KONYA	Konya Çimento	92	ULKER	Ülker Bisküvi
29	CEMTS	Çemtaş	61	KORDS	Kordsa	93	UNYEC	Ünye Çimento
30	COMDO	Componenta Dökümcülük	62	KRDMA	Kardemir A	94	VESTL	Vestel
31	DENCM	Denizli Cam	63	KRDMB	Kardemir B	95	YATAS	Yataş
32	DENTA	Dentaş Ambalaj	64	KRDMD	Kardemir	96	YUNSA	Yünsa Yünlü San.

EK-2: Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	GTR	CO	LO	NO	KO	YKOK	BYO	SDH	ADH	AKDH	ISDH	DVDH	OKDH	BFKM
Ortalama	1.567	2.813	1.974	0.734	0.379	0.875	0.739	6.371	60.784	1.065	6.417	2.042	2.074	0.216
Maksimum	198.960	24.980	23.010	11.120	0.920	12.280	1,000	37.320	18109.672	3.440	77.520	7.630	13.710	0.604
Minimum	-444.660	0.850	0.190	0.000	0.030	0.030	0.100	0.500	0.680	0.080	0.240	0.220	0.100	-0.060
Standart Sapma	58.206	2.466	2.062	1.393	0.191	1.003	0.166	5.237	866.448	0.486	7.989	0.921	1.532	0.117
Çarpıklık	-1.271	3.332	3.695	3.909	0.279	4.665	-0.703	2.782	19.289	1.372	4.537	1.634	2.429	0.642
Basıklık	7.672	16.252	21.313	17.909	-0.625	38.130	0.005	9.826	378.102	3.126	27.870	5.160	9.272	0.642
K-S Testi	0.072	0.226	0.231	0.299	0.049	0.200	0.082	0.172	0.484	0.094	0.228	0.103	0.152	0.071
p. değeri	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0,000
Gözlem Sayısı	768	768	768	768	768	768	768	768	768	768	768	768	768	768
	NFKM	FLKM	VOKM	NKM	OKKM	TAK	FB	PD	DD	HBG	HBK	FK	PDDD	FSO
Ortalama	0.076	0.086	0.085	0.069	0.798	0.066	8.309	25.122	10.144	15.968	1.332	16.935	1.671	1.194
Maksimum	0.533	0.680	0.680	0.620	10.520	0.600	10.180	1685.000	458.250	423.870	105.980	1176.160	14.850	15.050
Minimum	-0.310	-0.310	-0.580	-0.580	0.070	-0.323	6.660	0.190	0.290	0.180	-5.920	-723.810	0.160	0.030
Standart Sapma	0.104	0.125	0.143	0.123	1.027	0.096	0.655	121.487	35.105	36.535	6.581	114.660	1.595	1.417
Çarpıklık	0.660	1.407	0.808	0.634	7.049	0.883	0.376	9.570	10.043	6.440	12.393	5.263	3.826	4.131
Basıklık	2.555	5.408	4.392	5.165	58.080	3.628	-0.189	100.123	115.212	53.523	174.931	56.944	19.954	25.118
K-S Testi	0.115	0.138	0.133	0.139	0.249	0.106	0.040	0.419	0.390	0.333	0.361	0.333	0.184	0.214
p. değeri	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.005	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Gözlem Sayısı	768	768	768	768	768	768	768	768	768	768	768	768	768	768

EK-3: Değişkenlere İlişkin Korelasyon Tablosu

	CO	LO	NO	KO	YKOK	BYO	SDH	ADH	AKDH	ISDH	DVDH	OKDH	BFKM
CO	1												
LO	.946**	1											
NO	.802**	.872**	1										
KO	-.653**	-.601**	-.514**	1									
YKOK	-.382**	-.338**	-.284**	.808**	1								
BYO	-.013	.007	-.005	.043	.073*	1							
SDH	-.033	.089*	.045	.031	.014	.023	1						
ADH	-.016	-.020	-.026	.048	.021	.068	.010	1					
AKDH	-.253**	-.238**	-.219**	.350**	.203**	.340**	.457**	.138**	1				
ISDH	-.334**	-.296**	-.223**	.418**	.317**	.120**	.260**	.007	.429**	1			
DVDH	-.278**	-.257**	-.208**	.063	-.051	-.057	.534**	.042	.692**	.480**	1		
OKDH	-.378**	-.337**	-.291**	.721**	.744**	.255**	.283**	.108**	.749**	.538**	.381**	1	
BFKM	.200**	.240**	.329**	-.245**	-.169**	-.100**	-.069	-.013	-.223**	-.232**	-.191**	-.247**	1
NFKM	.285**	.332**	.442**	-.355**	-.269**	-.173**	.017	.008	-.094**	-.121**	.048	-.196**	.744**
FLKM	.399**	.463**	.564**	-.388**	-.270**	-.147**	.027	-.005	-.115**	-.134**	.015	-.208**	.699**
VOKM	.442**	.500**	.590**	-.477**	-.343**	-.112**	.045	-.004	-.136**	-.173**	.017	-.259**	.641**
NKM	.424**	.481**	.573**	-.460**	-.336**	-.122**	.050	-.008	-.128**	-.166**	.029	-.247**	.625**
OKKM	.358**	.364**	.376**	-.435**	-.284**	-.068	-.200**	-.033	-.480**	-.232**	-.343**	-.417**	.187**
TAK	.373**	.425**	.474**	-.400**	-.323**	-.044	.185**	.033	.138**	-.107**	.230**	-.104**	.552**
FB	-.079*	-.008	.083*	-.012	-.009	-.192**	.203**	-.082*	.129**	.195**	.329**	.098**	.118**
PD	.125**	.142**	.186**	-.155**	-.092*	.041	.079*	-.004	.009	-.054	.010	-.061	.021
DD	.107**	.114**	.162**	-.159**	-.106**	-.002	-.010	-.011	-.029	-.065	-.035	-.082*	.031
HBG	.008	.024	.074*	-.016	-.005	.086*	.095**	-.007	.236**	.123**	.149**	.162**	-.030
HBK	.086*	.095**	.126**	-.123**	-.089*	.006	.024	-.004	.036	-.037	.023	-.036	.132**
FK	-.016	-.015	-.010	.052	.120**	-.019	.024	-.003	.004	.049	.006	.093**	-.009
PDDD	.132**	.180**	.243**	.034	.227**	.126**	.150**	.006	.097**	-.009	.005	.173**	.106**

EK-3: Değişkenlere İlişkin Korelasyon Tablosu (Devamı)

	NFKM	FLKM	VOKM	NKM	OKKM	TAK	FB	PP	DD	HBG	HBK	FK	PDDD
CO													
LO													
NO													
KO													
YKOK													
BYO													
SDH													
ADH													
AKDH													
ISDH													
DVDH													
OKDH													
BFKM													
NFKM	1												
FLKM	.916**	1											
VOKM	.874**	.940**	1										
NKM	.858**	.923**	.993**	1									
OKKM	.202**	.250**	.330**	.322**	1								
TAK	.794**	.842**	.871**	.871**	-.002	1							
FB	.273**	.262**	.275**	.278**	-.059	.330**	1						
PD	.063	.078*	.086*	.078*	.012	.124**	.060	1					
DD	.065	.082*	.099**	.093**	.026	.112**	.048	.852**	1				
HBG	.046	.047	.054	.050	-.080*	.137**	.145**	.804**	.873**	1			
HBK	.209**	.203**	.196**	.188**	-.005	.246**	.065	.705**	.766**	.791**	1		
FK	-.025	-.010	.001	.000	-.016	-.008	.064	-.013	-.035	-.016	.003	1	
PDDD	.049	.073*	.077*	.071*	-.108**	.163**	.296**	.363**	.146**	.215**	.146**	.176**	1

İŞ YAŞAMINDA SANAL KAYTARMA: KAMU VE ÖZEL HASTANE ÇALIŞANLARI ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Yrd. Doç. Dr. Sibel Aydemir

Bülent Ecevit Üniversitesi
Zonguldak Meslek Yüksekokulu
Yönetim ve Organizasyon Bölümü
sibelzku@yahoo.com

Yrd. Doç. Dr. Oya Korkmaz

Mersin Üniversitesi
Tarsus Uygulamalı Teknoloji ve
İşletmecilik Yüksekokulu
Uluslararası Ticaret ve Lojistik
Bölümü
oyakorkmaz@yahoo.com

Yrd. Doç. Dr. Evrim Erdoğan

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
evrim.erd@hotmail.com

ÖZET

Sanal kaytarma genel olarak nette işle ilgili olmayan sörf faaliyetleri şeklinde ifade edilmektedir. Sanal kaytarma örgütler ve çalışanlar için bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Bu tehditlerin başında; örgütlerin maddi zarara uğraması, verimliliğinin düşmesi, imajının zedelenmesi, örgütsel adaletin bozulması ve çalışanların ruhsal sağlığının bozulması gelmektedir. Gerek örgüt gerekse çalışanlar için olumsuz sonuçlara neden olan sanal kaytarma davranışına dikkat çekmek amacıyla yapılan bu çalışmada demografik değişkenlerin, sektörün ve internet kullanım sürelerinin sanal kaytarma davranışı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Araştırmaya kamu ve devlet hastanesinde çalışan toplam 496 kişi katılmıştır. Elde edilen veriler üzerinde doğrulayıcı faktör analizi, iki kategorili lojistik regresyon analizi ve varyans analizi yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; bazı demografik değişkenlerin (cinsiyet, yaş, gelir ve çalışma yılı) çalışanların sanal kaytarma seviyesini etkilediği ve sanal kaytarma faaliyetleri açısından kamu çalışanları ile özel sektör çalışanları arasında bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanal Kaytarma, Siber Aylaklık, Siber Kaytarma, Sapkın Örgütsel Davranış, İnternet Kullanımı.

CYBERLOAFING IN BUSINESS LIFE: A RESEARCH ON PUBLIC AND PRIVATE HOSPITAL EMPLOYEES

ABSTRACT

Cyberloafing refer to web surfing activities which are not related to business. Cyberloafing poses a threat risk for the organizations and employees. These threats mainly include material damage to the organizations, decrease in efficiency, tarnishing image, disruption of organizational justice and deterioration of the psychological health of the employees. This study was done to remark the cyberloafing behaviour which causes negative results for both organizations and employees and it has researched the effects of the demographic variables, the sector and the duration of the use of internet on the cyberloafing behaviour. Total 496 persons who are working at public and private hospitals participated in the research. Confirmatory factor analysis, two-category logistic regression analysis and variance analysis were made on the data obtained. Based on the research results; it was found that some demographic variables (sex, age, income and working year) influenced the cyberloafing level of the employees and that there was a difference between the public employees and private employees in terms of cyberloafing activities.

Keywords: Cyberloafing, cyberslacking, cyberbludging, deviant organizational behaviour, use of internet.

1. GİRİŞ

Modern iş dünyası iş düzenlemelerini adil bir şekilde yapmayı planlarken ve çalışan verimliliğini artırmaya yönelik stratejiler üretirken bilgi teknolojilerindeki ilerlemelere bağlı olarak gerçekleşen sanal kaytarma faaliyetlerinin örgüte kazandırdığı avantaj ve dezavantajları da göz önünde bulundurmak zorundadır. Sanal kaytarma bir örgüt tarafından çalışanların dikkatini dağıtan ve çalışanların işlerini ertelemesine neden olan bir davranış olarak görülmektedir. Bu nedenle sanal kaytarmanın olumsuz sonuçlarını bir örgütte en aza indirmek ve hatta yok etmek için karar alıcıların, çalışanların kendi kendini denetleyebilecekleri ve iç denetim mekanizmalarını geliştirebilecekleri bir iş ortamını yaratmaları gerekmektedir. Aynı zamanda sanal kaytarma faaliyetlerinde çalışanların kişilik özelliklerinin de önemli bir psikolojik faktör olduğu düşünüldüğünde; şeffaf, yukarı doğru iletişim ve kendi kendine yönetim anlayışının motive edildiği bir iş ortamının yaratılması ile de sanal kaytarmanın olumsuz sonuçlarının ortadan kaldırılacağı düşünülmektedir.

Çalışanların işle ilgili olmayan elektronik aletlerle meşguliyeti olarak adlandırılan sanal kaytarma çalışanların zihninin tazelenmesine ve onların daha sağlıklı düşünmelerine neden olduğundan dolayı bir örgütte belli seviyede gerçekleştiği takdirde olumlu sonuçlara belli seviyeyi aştığı takdirde ise olumsuz sonuçlara yol açtığı görülmektedir. Boş zaman aktivitesi, e-iletişim, e-egitim, e-ticaret, e-sağlık ve e-işletmenin bir gereği olarak ortaya çıkan sanal kaytarmanın örgütler için hem iyi hem de kötü sonuçlara yani hem yıkıcı hem de yapıcı sonuçlara yol açtığı görülmektedir. Sanal kaytarma faaliyetlerinin örgüt amacına zarar vermesi ve olağan dışı iş davranışlarına (depresyona, yalnızlığa, düşük öz güvene ve memnuniyetsizliğe) yol açmasından dolayı yıkıcı etkiye sahip olduğu, dinlenme ve stres azaltıcı etkisinden dolayı ise yapıcı sonuçlara yol açtığı görülmektedir. Kişisel alışkanlıkların neden olduğu sanal kaytarmanın aynı zamanda zamanın etkin kullanımına ve çalışanların iş yapma yeteneklerinin gelişmesine de katkı sağladığı görülmektedir.

Görüldüğü üzere internet amaca yönelik kullanıldığında bir örgüt için eşsiz bir kaynak olabilirken, amaç dışı kullanıldığında ise bir örgüt için çözümlenmesi gereken bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. İnternetin işte amaç dışı aşırı kullanımı olarak adlandırılan sanal kaytarmaya; örgüt kaynaklarının israfına yol açtığı için çözümlenmesi gereken bir problem, örgüt için yararlı hatta verimli bir aktivite olduğu içinse eşsiz bir kaynak gözüyle bakılmalıdır.

İnternet bir örgütün entelektüel sermayesi için değerli bir varlığı oluşturmaktadır. İnternet sayesinde yeni bilgiler yaratılmakta ve örgütün karşılaştığı problemler kolaylıkla çözülebilmektedir. İnternetin kullanım amacına göre sanal kaytarma faaliyetleri pozitif ya da negatif olabilmektedir. Pozitif sanal kaytarma çalışanların bilgilerini restore etmelerine yardımcı olurken, negatif sanal kaytarma örgüt kaynaklarına zarar vermektedir. Bu nedenle günümüzde bazı örgütler negatif sanal kaytarmanın olumsuz sonuçlarını önlemek ve hatta kontrol altına alabilmek için bazı stratejiler geliştirmektedirler. Geliştirilen bu klasik stratejiler arasında; örgüt içerisinde var olan mevcut personelin oto kontrol mekanizmasını geliştirmek yani çalışanların içinden gelerek kendilerini sınırlayabilecekleri bir mekanizmayı kurmak ve desteklemek ya da dışsal koşullar tarafından yönlendirilen zorlayıcı stratejileri (filtreleme, gözetim ve ilgili sitelere ait internet bağlantısını kesme) uygulamaya koymak gibi önlemler yer almaktadır.

Mobil işgücünün online davranış bozukluğu olarak da adlandırılan sanal kaytarma örgütün normlarını ihlal etmekte ve örgütün verimliliğini, performansını ve sürdürülebilirliğini risk altına almaktadır. Bu nedendir ki yönetim organizasyon yazını içerisinde mevcut olan bir çok makale sanal kaytarmanın neden olabileceği risklere dikkat çekmiş ve yöneticilerin sanal kaytarmanın zararlı etkilerini azaltıcı politikaları ve stratejileri

yeniden dizayn etmeleri gerektiği konusu üzerinde durmuştur. Bu amaçla uygulamaya konulabilecek yeni stratejilerin neler olabileceği de belirtilmiştir. Bu yeni stratejilerin başında; çalışanları işe teşvik edilmesi, iş stresinin azaltılması, karar mekanizmalarına onların da dahil edilmesi, karar alıcıların örgütlerinde etik kararlar almaları ve bunları uygulamaları yani örgütlerinde etik bir iklim yaratmaları ve örgüt içerisinde örgütsel adaletin sağlanması, performans değerlendirme ve ücret sistemlerinin inşa edilmesi, örgüt içerisinde kariyer ilerleme olanağının ve iş güvenliğinin sağlanması gelmektedir. Böylelikle bu stratejilerin uygulanması sayesinde çalışanların daha sağlıklı bir iş çevresine kavuşabilecekleri belirtilmiştir.

Sanal kaytarmanın iş yaşamına etkileri üzerine çalışmalar giderek yaygınlaşmaktadır. Özellikle sanal kaytarma eğilimi gösteren çalışanların demografik özelliklerinin yer aldığı çalışan profili oluşturmak, işletmelerde insan kaynağının daha etkin yönetimi için oldukça önem arz etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, kamu ve özel sektör çalışanlarının sanal kaytarma faaliyetlerine yol açan değişkenlerin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle hastane gibi yoğun ve stresli çalışma ortamında çalışanların sanal kaytarma faaliyetlerinin; demografik özellikler, internet kullanım süreleri ve kamu ile özel sektörde çalışma durumuna göre bir farklılık gösterip göstermediği tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. SANAL KAYTARMA

Sanal kaytarma genel olarak iş amaçlı kullanım için sunulmuş olan bilgisayar ve internet sistemlerinin kişisel amaçlar için kullanılması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda sanal kaytarma iş saatlerinde iş dışı internet kullanımı, siber sapkınlık, işte kişisel internet kullanımı, internet suiistimali, işyerinde eğlence amaçlı gezinme ve gereksiz bilgisayar kullanımı olarak da ifade edilmektedir. Sanal kaytarma kavramı uluslararası literatürde; “cyberslacking” ,“cyberloafing” ve “cyberbludging” olarak adlandırılırken, Türkiye’de yapılan çalışmalarda ise “sanal kaytarma”, “siber aylıklık” ve “siber kaytarma” olarak adlandırılmaktadır (Örücü & Yıldız, 2014, s. 99-100).

İnternet bugünün çalışma koşullarında örgütler tarafından kucaklayıcı bir bakış açısı ile karşılandığı için bugünün örgütsel yaşamında yaygın hale gelmiştir. İnternetin kötüye kullanılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan sanal kaytarma davranışı yöneticiler için ciddi bir endişe kaynağı yaratmaktadır. Bu nedenle sanal kaytarma davranışı uzmanlar tarafından inceleme kapsamına alınmıştır (Sheikh vd., 2015, s. 172-174).

Son zamanlarda özellikle batıda gelişen ve ofis boşluğu yaratan dolayısıyla maliyeti azaltan esnek çalışma (ofis dışı evde yapılan çalışma) kapsamında sanal kaytarma faaliyetine yöneticiye ya da birlikte çalışılan arkadaşına yakalanma korkusu olmadığı için daha sık rastlanılmaktadır. Sanal kaytarmanın sık görülmesinde ofis dışı esnek çalışmanın yanında, çalışanların kişi iş uyumunun ve kişi iş uyumunun daha karmaşık bir şekli olan ve iş performansının özel bir modeline dayanan kişilik aktivasyon teorisinin etkili olduğu görülmektedir. Kişilik aktivasyon teorisi; açıklık, sorumluluk, dışadönüklük, uyumluluk ve duygusal denge olmak üzere başlıca beş büyük kişilik özelliğini içermektedir (O’Neill vd., 2014, s. 295). Ayrıca bir örgütte sanal kaytarma faaliyetinin sık görülmesinde etkili olan bir diğer unsur ise örgütsel adalet faktörü olduğu görülmektedir. Örgütsel adaletin tesis edilmediği bir örgütte yaşanan adaletsizlikler sanal kaytarma faaliyetini tetiklemektedir. Sanal kaytarma faaliyetine neden olan örgütsel adaletin olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırabilmek içinse ya personeli güçlendirme yoluna gidilmeli ya da personelin yönetim tarafından desteklenmesi sağlanmalıdır. Örgüt politikaları ile personel arasında yaşanan çatışmalar da sanal kaytarmayı tetikleyen bir diğer unsurdur. Ayrıca sanal kaytarma; gençlerin davranışından, subjektif normlardan ve organizasyon politikalarına karşı geliştirilen bir

davranış biçiminden de kaynaklanmaktadır. Görüldüğü üzere birçok faktör sanal kaytarma faaliyetlerini tetiklemektedir (Glassman vd., 2015, s. 172; Sheikh vd., 2015, s. 172-174).

İşteki rol belirsizliği ve rol çatışması gibi değişik stresörlerden kaynaklanan ve gerçek iş yapma maskesi altında gerçekleşen sanal kaytarma; e-mail şakaları, işle ilgili olmayan internet sitelerini gezme, online alışveriş yapma, sürekli mesajlaşma ve müzik indirme gibi değişik davranış biçimleriyle karşımıza çıkmaktadır (RuningSawitri, 2012, s. 321). Sanal kaytarma; müzik, oyun indirme vs gibi olağandışı (anormal) ve bağımlılığa neden olan davranışlar şeklinde ortaya çıktığı gibi geliştirici ve iyileştirici davranışlar olmak üzere dört farklı davranış biçimiyle de karşımıza çıkmaktadır (Yaşar & Yurdugül, 2013, s. 601). Sanal kaytarma iş yerinde yaşanan stresle mücadele etmede geçici bir çözüm olarak kullanılabilirdiği için iyileştirici davranış kapsamında değerlendirilmektedir. Yine iyileştirici davranış kapsamında sanal kaytarma çalışanların iş süreçleri üzerinde kontrolü yeniden kazanmalarına neden olmakta, çalışanların iş süreçlerine karşı olan dirençlerini kırmakta ve çalışanların işe karşı yabancılaşma seviyelerini azaltmaktadır. Sanal kaytarma iyileştirici ve geliştirici davranışın yanı sıra davranış şekillerine göre de önemli (online oyunlar, yetişkin odaklı web sitelerini ziyaret etme vb) ve önemsiz (işte kişisel mail gönderme ve alma) sanal kaytarma olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır (Zoghbi-Manrique-de-Lara, 2012, s. 472-475).

Sanal kaytarma faaliyeti ile ilgili yazında farklı sınıflandırmalara da rastlamak mümkündür. Robinson & Bennett (1995) sanal kaytarmayı; önemli (majör) ve önemsiz (minör) sanal kaytarma olmak üzere iki boyutta ele alırken, Lim (2002) sanal kaytarma faaliyetlerini; web sitesi aktiviteleri (browsing activities) ve e-posta aktiviteleri (e-mailing activities) şeklinde gruplandırmıştır. Anadarajan, Devine ve Simmers (2004) ise sanal kaytarmayı; zarar verici veya bozucu sanal kaytarma, yaratıcı ve boş zamanları doldurucu sanal kaytarma ve öğretici sanal kaytarma olmak üzere üç boyutta incelemişlerdir, Benzer şekilde Blau vd. (2006) ise sanal kaytarmayı; web sitesi ile ilgili aktiviteler, işle ilgili olmayan e-posta aktiviteleri ve interaktif sanal kaytarma aktiviteleri şeklinde sınıflandırmışlardır (Kaplan & Ögüt, 2012, s. 4).

Sanal kaytarma bilgi ekonomisi içerisinde kritik öneme sahip iletişim teknolojilerinin ve insan sermayesinin kötüye kullanımını ifade etmektedir. Bu gün internetsiz ve bilgisayarsız hiçbir iş yeri bulunmamaktadır. İnternet kullanımı örgüt ve çalışanlar için faydalı olabildiği gibi geniş ölçüde işte amacı dışında (işle ilgili olmayan internet sitelerini gezme, işte online alışveriş yapma, iş esnasında sürekli mesajlaşma ve müzik indirme gibi) kullanıldığında verimlilik ve maliyet kaybına neden olmakta ve devrim niteliğinde sayılan bu teknoloji iyi ya da kötü yönü olan bir araç haline dönüşebilmektedir (Baturay & Toker, 2015, s. 358). Özellikle son yıllarda artık sanal kaytarma davranışına negatif ya da pozitif gibi keskin bir bakış açısıyla bakılmamakta aksine alternatif bir bakış açısı olan bulanık bir sınır geçiş davranışı olarak bakılmaktadır. Yani sanal kaytarma davranışının yol açtığı sonuçlar modern iş dünyasında artık siyah (negatif bakış açısı) ya da beyaz (pozitif bakış açısı) gibi keskin bir şekilde değerlendirilmemekte aksine her iki bakış açısının kesişimi olan gri (negatif ve pozitif bakış açısını içeren bulanık bir sınır geçiş davranışı) tonda bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Bu yeni bakış açısı sanal kaytarma davranışına personelin iş yaşam dengesini kurmasında faydalı olan bir sınır geçiş davranışı olarak bakılmasını sağlamaktadır (König & De La Guardia, 2014, s. 355).

Sanal kaytarma çağdaş iş anlayışı içerisinde gelişen problemleri bir teknik trenddir. Buna karşın örgüt içerisindeki adaletsizlikleri nötralleştirmekte ve örgütsel adaleti yeniden tesis etmektedir. Teknolojideki gelişmelere paralel olarak yapılan sanal kaytarma faaliyetlerine her geçen gün yeni parametreler eklenmektedir (Akbulut vd., 2016, s. 618). Bu nedenle sanal

kaytarma faaliyetleri bütünüyle iyi veya kötü olarak düşünülmemelidir. Sanal kaytarma çalışanlara zarar verebileceği gibi onların gelişimine de katkıda bulunabilmektedir. Örgütler en az iki nedenden dolayı işle ilgili olmayan internet eylemlerine tolerans gösterebilmektedirler. Birincisi, bu tür eylemlerin bilişim teknolojilerinin işle ilgili kullanımını daha buluşçu hale getirmesi; ikincisi ise, çalışanların işverenin kendilerine değer verdiğini ve örgütte tutmak istediğini düşünmesidir (Ünal & Tekdemir, 2015, s. 2015).

Bir örgütte sanal kaytarmaya tolerans gösterilmesinin başka sebepleri de bulunmaktadır; bunlar arasında; sanal kaytarmanın çalışanların sıkılmasını önlemesi, yorgunluğunu azaltması, çok büyük iş memnuniyeti yaratması, yaratıcılığı teşvik etmesi, dinlenme aracı olması ve her şeyden önemlisi çalışanları mutlu etmesi ve onları daha iyi bir çalışan haline getirmesi gösterilebilir (Vitak vd., 2011, s. 1752). Ayrıca sanal kaytarmaya bir iş yerinde; iş yerindeki angaryaları azaltması, zaman tasarrufu sağlaması, çalışanların yeteneğinin gelişmesine katkı sağlaması, ürün ve hizmetin daha hızlı, kaliteli ve daha ucuz bir şekilde müşteriye ulaşması, esnek bir organizasyon yapısı sağlaması nedeniyle de tolerans gösterilebilmektedir. Sanal kaytarma davranışı bir iş yerinde daha çok genç personel arasında yaygın bir şekilde görülmekte ve onlar üzerinde rahatlatıcı bir etki yaratmaktadır. Sanal kaytarma yaşlı personel üzerinde ise yaşlı personelin teknolojiyi kullanmadaki deneyimsizliğinden dolayı endişe kaynağı olmakta ve onlar üzerinde stres yaratmaktadır (Whitty & Carr, 2006, s. 236).

Örgütlerde kullanılan bilgisayar, internet, internet erişimli cep telefonları vb. araçlar, örgütleri içinde buldukları çevreler ile etkileşimli hale getirmekte ve onları organik yapıda olmaya zorlamaktadırlar. Günümüz örgütlerinin içinde bulunduğu bu organik yapı sayesinde çalışanlar sanal kaytarma davranışına yönelmektedirler. Ancak bu davranış iyi yönetildiği takdirde örgüt için bir avantaja dönüştürülebilmektedir. Örneğin, çalışanlar bu tür davranışlarda buldukları süre içinde müşterilerle etkileşimli iletişime geçerek geribildirim alabilmekte; işletme çevresinde ortaya çıkan olası fırsat ve tehditlerden hızlı haberdar olabilmekte; işletmenin tanıtım, pazarlama ve halkla ilişkiler faaliyetlerine katkı sağlayabilmekte; işgücü piyasasında nitelikli insan kaynaklarının temin edilmesini sağlamakta; maliyet avantajlarından haberdar olunmasını sağladığı için ürün tedarikinde işletmenin maliyet avantajı elde etmesine katkıda bulunabilmektedir (Kaplan & Çetinkaya, 2014, s. 33).

Sanal kaytarma faaliyetlerinin yukarıda belirtilen yapıcı etkilerinin yanı sıra yıkıcı etkileri de bulunmaktadır. Sanal kaytarma çalışanların iş ortamından izole olmasını sağladığından dolayı çalışanlar arasındaki ilişkilere zarar verebilmektedir (O'Neill vd., 2014, s. 159). Ayrıca sanal kaytarmanın olumsuz sonuçları çalışanlar arasında; işe geç kalma, yokluk ve zamanı boşa harcama gibi birçok geri çekilme davranışı şeklinde kendini gösterebilmektedir (Askew vd., 2014, s. 511). Üstelik sanal kaytarma faaliyetleri çalışanların verimliliğinin azalmasına neden olduğundan dolayı ciddi finansal kayıplara da yol açmaktadır. Network güvenliğini tehdit eden sanal kaytarma çalışanları sahtekârlıktan tutun da birçok kanuni davalara karşı savunmasız hale getirmektedir (Vitak vd., 2011, s. 1751).

Bir örgütün önemli normlarını ihlal eden ve gönüllü bir davranış olarak ortaya çıkan sanal kaytarma bir örgütü hem insani hem de finansal açıdan büyük kayıplara uğratmaktadır. Örgütte mevcut olan disiplini bozmakta (personelin örgüt talimatlarını önemsememesi, iş döngüsünü yavaşlatması, işe geç gelmesi, hasta olarak geçirdiği gün sayısının fazla olması ve iş arkadaşlarına karşı kaba davranması), personelin işten çıkarılmasına neden olmakta, şirketin gizliliğini ihlal etmekte, ün kaybına neden olmakta, kişisel ve örgütsel sorumluluğun yerine getirilmesinde aksaklıklar yaşanmasına ve network kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılmamasına yol açmaktadır. Bütün bunların sonucu olarak örgüt rekabet edemeyen bir

organizasyon haline dönüşmektedir. Sanal kaytarma bir organizasyonun iyi olmasının önünde ciddi bir tehdit unsurunu oluşturmaktadır. İşte görev yapmak için gerekli olan bilişsel kaynakların azalmasına neden olan sanal kaytarma çalışanların işine odaklanmasını engellemekte ve onların dikkatinin dağılmasına neden olmaktadır (Özler & Polat, 2012, s. 5; Sheikh vd., 2015, s. 172-174).

Zamanın ve insan kaynaklarının etkin kullanılmamasına yol açan sanal kaytarma sapkın örgütsel davranış olarak nitelendirilmektedir. Günümüz yöneticileri sanal kaytarma davranışlarının ciddiyetinin farkındadır. Bu sebeple ofis çalışma saatlerinde internet kullanımını çeşitli yöntemler kullanarak kısıtlama yoluna gitmektedirler. Örneğin; bazı işletmelerde internet kullanımının sadece öğle yemeği arasında aktif hale getirilmesi, bazılarında ise her bir çalışana özel kullanıcı adı ve parola ile internet erişim izninin verilmesi, ayrıca otomatik engelleme ve bireysel engelleme, içerik engelleme uygulanan yöntemlerden birkaçı olarak karşımıza çıkmaktadır (Çavuşoğlu vd., 2014, s. 150). Bu önlemlerin yanında bazı örgütlerin artan sanal kaytarma faaliyetlerini önlemek ve örgütte verimliliği artırmak için filtreleme ya da kesinti gibi bir takım önlemler alma yoluna gittikleri de görülmektedir. Ancak alınan bu önlemlerin olumsuz sonuçlarından dolayı bazı örgütlerin alternatif bir yöntem olarak kota (interneti belli süreyle kullanma) yöntemini uygulamaya koydukları görülmektedir. Kota yöntemi, filtreleme ve kesinti yönteminin personel üzerinde yarattığı olumsuz sonuçların aksine personeli güçlendirmekte, onların yenilenmesine ve hatta örgüte olan bağlılıklarının artmasına neden olmaktadır (Glassman vd., 2015, s. 172).

Sanal kaytarma davranışı çalışanların o an için yaşadıkları bir memnuniyet hazzı ve kısa dönemli bir ödül aktivitesi olmakla beraber çalışanların sergiledikleri amaçsız bir davranış biçimi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Sanal kaytarmayı önlemeye yönelik stratejiler kapsamında işletmeler daha önce bahsedilen zorlayıcı stratejiler yerine gelecek odaklı personelin sayısını ve farkındalıklarını artırmaya yönelik stratejiler geliştirmelidirler. Çünkü geleceğe odaklanan ve plan yapan personelin kendi kendini kontrol etme mekanizmalarını yani oto kontrol mekanizmalarını geliştirmelerinden dolayı daha az sanal kaytarma davranışı içerisine girdikleri ve memnuniyet hazlarını erteledikleri görülmektedir (Zhang vd., 2015, s. 2).

Sanal kaytarma faaliyetleri örgüt kaynaklarının hibe edilmesine yol açtığı için bu çalışmada sanal kaytarma faaliyetine neden olan sebepler araştırılmış ve bir sonuca varılmıştır. Dolayısıyla varılan bu sonuçlarla karar alıcılara farklı bir bakış açısı sunulması ve yol gösterilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bu çalışma ile yöneticilerin sanal kaytarmaya yol açan sebeplerin farkına varması ve bu farkındalıklarını kullanarak örgütsel amaçlara paralel olarak özel politikalar (teşvik gibi) geliştirmeleri hedeflenmiştir. Bütün bunlara ilaveten bu çalışma ile yöneticilerin çalışanlar için daha açık internet kullanma politikaları geliştirmeleri, çalışanlarına daha özgür bir çalışma ortamı sunmaları ve örgütsel kültürü arttırmaya yönelik politikalar üretmeleri hedeflenmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Çalışmanın bu kısmında araştırmanın amacına, kapsamına, önemine ve örneklem yapısına değinilmiş ve araştırma kapsamında kullanılan ölçek ile elde edilen verilerin analiz sürecine yer verilmiştir. Son olarak da elde edilen bulgular doğrultusunda sonuç ve önerilerde bulunulmuştur.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı çalışanların demografik özelliklerine göre sanal kaytarma faaliyetlerini değerlendirmektir. Değerlendirmeler sonucu elde edilen verilerin ise kurumların

insan kaynakları bölümü tarafından personel seçim sürecinde kullanılması amaçlanmaktadır. Aynı zamanda bu çalışma ile farklı iş dışı günlük ortalama internet ve bilgisayar kullanım sürelerine sahip çalışanlar ile kamu ve özel sektörde çalışan işgörenler arasında sanal kaytarma davranışı açısından bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Böylelikle kamu ve özel sektör ayrımında çalışan profillerinin özellikleri konusunda sanal kaytarma açısından çeşitli bulgular elde edilmeye çalışılmıştır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Çalışma kamu ve özel hastane çalışanları üzerinde yürütülmüştür. Çalışmanın evrenini Zonguldak ilinde faaliyet gösteren devlet ve özel hastanelerde çalışan 546 idari personel oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında bu kamu ve özel hastanelere tam sayım yöntemi ile 546 anket dağıtılmış ve bunların ancak 496 adedi geri dönebilmiştir. Dolayısıyla anketlerin geri dönüş oranı %90'dır. Bu sonuç örneklemin evreninin hemen hemen tamamını temsil ettiğini göstermektedir.

3.3. Çalışmada Kullanılan Yöntem ve Teknik

Demografik değişkenlerin, iş dışı günlük ortalama internet ve bilgisayar kullanma oranının ve sektör farkının sanal kaytarma davranışı üzerindeki etkisinin araştırıldığı bu çalışmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmada kullanılan anket ilk olarak Lim (2002) tarafından ortaya konan ve daha sonra Blanchard ve Henle (2008) tarafından geliştirilen ölçekten ve ayrıca yazında ifade edilmiş geçerliliği ve güvenilirliği ispatlanmış olan ölçeklerden yararlanılarak hazırlanmıştır. Değerlendirme ölçeği olarak beşli likert ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte 1 "Hiçbir zaman", 2 "Çok Nadir", 3 "Bazen", 4 "Çoğu Zaman" ve 5 "Her Zaman" ifadelerini temsil etmektedir. Araştırmanın anketi; sanal kaytarma faaliyetlerini ifade eden 17 sorudan, demografik bilgileri içeren 6 sorudan, iş dışı günlük ortalama internet ve bilgisayar kullanma süresini ve sektör bilgisini içeren birer sorudan oluşmaktadır.

4. İSTATİSTİKSEL ANALİZLER VE BULGULAR

Sanal kaytarma davranışına çalışanların kişisel özelliklerinin yaptığı katkının araştırıldığı bu çalışma ile çalışanların kişisel özelliklerine göre işe seçilmeleri ve onların uygun işe yerleştirilmeleri amaçlanmaktadır. Yine bu çalışma sayesinde sanal kaytarma faaliyetine daha az zaman ayıran çalışanların oluşturduğu sektör tipi tespit edilerek onların sanal kaytarmayı önleme yönündeki başarılı uygulamalarının diğer sektöre uyarlanması amaçlanmaktadır. Bu amaçlarla yapılan bu çalışmada şu bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 1'de araştırmaya katılan hastane çalışanlarına ait demografik bilgiler verilmektedir. Araştırmaya katılanların %56 kadın çalışanlardan oluşmakta olup, ortalama %70'i 40 yaş altındadır. Araştırmaya katılan personelin %62'si evli olup, yaklaşık %69 lise ve yükseköğretim mezunu ve %60 ise işçi ve memur olarak çalışanlardır. Çalışanların %49'u 1-20 yıllık çalışanlardır. Çalışanların yaklaşık %67'si 1 saatin altında günlük iş dışında internet kullanmaktadır.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Hastane Çalışanlarının Demografik Özellikleri

Değişkenler		Sıklık	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	280	56,5
	Erkek	216	43,5
Yaş	18-28	135	27,2
	29-39	214	43,1
	40-50	115	23,2
	51-61	32	6,5
Medeni Durum	Evli	309	62,3
	Bekar	187	37,7
Gelir	1000TL'den az	95	19,2
	1000-2000TL	181	36,5
	2001-4000TL	109	21,9
	4001 TL ve üzeri	201	22,4
Eğitim	Lise	166	33,5
	Yüksekokul	175	35,3
	Lisans	122	24,6
	Lisansüstü	33	6,6
Pozisyon	Üst Kademe Yönetici	15	3,0
	Orta Kademe Yönetici	37	7,5
	Sağlık Memuru	122	24,6
	Teknik Destek Personeli	22	4,4
	Memur	97	19,6
	İşçi	203	40,9
Çalışma Süresi	1 yıldan az	71	14,3
	1-20 yıl	244	49,2
	21 yıl ve üstü	181	36,5
İş Dışında Günlük İnternet ve Bilgisayar Kullanımı	30 dk'dan az	132	26,6
	30-60 dk arası	199	40,1
	1-3 saat arası	100	20,2
	3 saatten fazla	65	13,1
Hastane Türü	Kamu	310	60,5
	Özel	186	39,5
Toplam		496	100

Araştırmada kullanılan sanal aylıklık ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri doğrulayıcı faktör analizi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ölçek geçerliliği için AMOS 20.0 programı ile gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizinde analiz geçerliliği için 4 soru çıkarılmış ve 13 soru ile geçerlilik sağlanmıştır. Önemli ve önemsiz kaytarma faaliyetleri olarak iki boyuta sahip ölçekte yer alan ifadeler, bu ifadelere ait ortalama, Chronbach's Alpha ve açıklanan varyans değerleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Sanal Aylaklık Ölçeğine İlişkin Bilgiler

Faktörler	Yargılar	Ortalama	Standart Sapma	Chronbach's Alpha	Açıklanan Varyans
Önemsiz Sanal Kaytarma Faaliyetleri	Kişisel bilgilerimi kontrol ederim (s1)	2,35	1,253	0,788	0,60
	Spor sitelerini ziyaret ederim (s2)	2,15	1,462		
	Kişisel ürünler için internet üzerinden alış-veriş yaparım (s3)	2,05	1,160		
	Yatırımla alakalı Web sitelerini ziyaret ederim (finans, borsa siteleri gibi) (s4)	1,67	0,993		
	İş dışı genel amaçlı Web sitelerini ziyaret ederim (sörf yapmak için) (s5)	1,83	1,051		
Önemli Sanal Kaytarma Faaliyetleri	Kişisel web sayfamı düzenlerim (s6)	1,54	1,004	0,893	0,57
	Yetişkin odaklı siteleri ziyaret ederim (s7)	1,58	0,935		
	Sohbet odalarına katılırım (messanger vb.) (s8)	1,49	0,970		
	İş arama sitelerini ziyaret ederim (s9)	1,66	1,113		
	İnternet ile eğlence amaçlı gezintiler yaparım veya boş zaman doldurmak için oyun oynarım (s10)	2,20	1,191		
	İnternet üzerinde var olan müzik, video, film veya dokümanları indiririm (s11)	2,06	1,226		
	İnternet üzerinde var olan eğlence amaçlı videoları seyredirim (you tube gibi) (s12)	2,23	1,236		
	İnternet üzerinde oluşmuş sanal toplulukları ziyaret ederim (ekşi sözlük gibi) (s13)	1,97	1,142		

Tablo 2’de görüldüğü üzere; boyutlara ait açıklanan varyanslar 0.50’nin üzerindedir. Araştırmada kullanılan ölçek sorularının içsel geçerliliğini hesaplama için Chronbach’s Alpha değerleri hesaplanmıştır. Tüm sorular için geçerlilik 0.921 (n=13), önemsiz sanal kaytarma faaliyetleri için 0.788 ve önemli sanal kaytarma faaliyetleri için ise 0.893 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler ile ölçeğin güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

Doğrulayıcı faktör analizi ile ilgili ölçeklere ait uyum iyiliği indeksleri Tablo 3’de verilmektedir. Bu araştırmada genel kabul görmüş indekslerden RMSEA, NFI, GFI, CFI,

AGFI ve CMIN/DF değerlerine bakılarak modelin uyumu konusunda yorum yapılmıştır. Tablodaki uyum iyiliği indeks değerleri modelin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Modele Ait Uyum İndeksi

	RMSEA	NFI	GFI	CFI	AGFI	CMIN/DF
Sanal Aylaklık	0.08	0.93	0.92	0.95	0.88	4,2

Analiz sonucunda standardize edilmiş ve edilmemiş regresyon katsayıları ise Tablo 4'te yer almaktadır. Değişkenlere ait regresyon katsayılarının tamamına yakını 0,6'nın üzerinde ve anlamlıdır.

Tablo 4: Modele İlişkin Regresyon Katsayıları

Değişkenlere Ait İlişkiler				Standardize Edilmemiş Regresyon Katsayıları	Standardize Edilmiş Regresyon Katsayıları	Standart Hata	t	p
Önemsiz Sanal Kaytarma Faaliyetleri	s1	<---	F1	,921	,607	,065	14,081	0.00
	s2	<---	F1	,894	,505	,078	11,460	0.00
	s3	<---	F1	,948	,675	,059	15,983	0.00
	s4	<---	F1	,891	,741	,050	17,917	0.00
	s5	<---	F1	1,000	,786			
Önemli Sanal Kaytarma Faaliyetleri	s6	<---	F2	,957	,760	,057	16,889	0.00
	s7	<---	F2	1,000	,734			
	s8	<---	F2	,917	,679	,045	20,488	0.00
	s9	<---	F2	,899	,685	,060	15,110	0.00
	s10	<---	F2	,754	,616	,056	13,496	0.00
	s11	<---	F2	,748	,707	,048	15,592	0.00
	s12	<---	F2	,761	,738	,046	16,367	0.00
	s13	<---	F2	,775	,701	,050	15,483	0.00

Doğrulayıcı faktör analizi sonrasında çalışanların kaytarma düzeylerine yönelik kümeleme analizi yapılmış ve iki grup oluşturulmuştur. Kümeleme analizi; birimleri veya değişkenleri, değişkenler arası benzerlik veya farklılıklara göre hesaplanan bazı ölçütlerden faydalanılarak homojen gruplara ayıran bir istatistikî tekniktir (Özdamar, 2010, s. 267). Kümeleme analizinde K-Ortalamlar yöntemi kullanılarak iki grup için sınıflandırma yapılmıştır. Analiz sonucunda 56 üyeden oluşan birinci küme düşük sanal kaytarma olarak, 440 üyeden oluşan ikinci küme ise yüksek sanal kaytarma olarak sınıflandırılmıştır. Bu ayırmadan sonra hastane çalışanlarının sanal kaytarma düzeyinin düşük ve yüksek olmasında etkili olan demografik değişkenlerin (cinsiyet, yaş, medeni durum, ücret, eğitim durumu, çalışma yılı, iş dışı günlük internet kullanma süresi ve çalışma pozisyonu) kestirimini yapılması için lojistik regresyon analizi kullanılmıştır. Lojistik regresyon analizindeki amaç, bireylerin hangi grubun üyesi olduğunu kestirmede bir regresyon denklemi oluşturmaktır (Çokluk, 2010, s. 1359). Bu çalışmada, belirli gruplara üye olma durumunu en iyi açıklayan bağımsız değişkenler kombinasyonunu belirlemeye yönelik olarak bağımlı değişken iki kategoriden oluştuğu için iki kategorili lojistik regresyon analizi kullanılmıştır. Aşağıda kurulan iki kategorili modelde yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenler verilmektedir.

Bağımlı Değişken:

Düşük Sanal Kaytarma (0)	Yüksek Sanal Kaytarma (1)
---------------------------------	----------------------------------

Bağımsız Değişkenler:

CİNSİYET(1)	Kadın	CALISMAYILI(4)	21 yıl ve üstü
CİNSİYET(2)	Erkek	EGİTİM(1)	Lise
YAS(1)	18-28	EGİTİM(2)	Yüksekokul
YAS(2)	29-39	EGİTİM(3)	Lisans
YAS(3)	40-50	EGİTİM(4)	Lisans üstü
YAS(4)	51 yaş ve üstü	İÖİK(1)	3'ten fazla
MD(1)	Evli	İÖİK(2)	1-3 saat
MD(2)	Bekar	İÖİK(3)	30-60dk
GELİR(1)	1000 TL'den az	İÖİK(4)	30 dk'dan az
GELİR(2)	1001-2000	KG(1)	Üst kademe yönetici
GELİR(3)	2001-4000	KG(2)	Orta kademe yönetici
GELİR(4)	4001 TL ve üstü	KG(3)	Sağlık memuru
CALISMAYILI(1)	1 yıldan az	KG(4)	Teknik destek personeli
CALISMAYILI(2)	1-10 yıl	KG(5)	Memur
CALISMAYILI(3)	11-20 yıl	KG(6)	İşçi

Verileri analiz etmek için iki kategorili lojistik regresyon modelinde teori test etmede tercih edilen Standart (Enter) Model (Çokluk, 2010, s. 1374) kullanılmıştır. Tablo 5, Tablo 6 ve Tablo 7'de modelin geçerliliğine ait testler yer almaktadır. -2Log olabilirlik (-2log likelihood) en çok olabilirlik kestiriminin ne kadar iyi uyuma işaret ettiğini gösteren bir model uyum indeksidir. İyi bir uyum indeksine sahip bir modelin -2Log değerinin düşük olması gerekir ki modelde 0 değeri alıyorsa mükemmel uyumu ifade eder (Hair vd., 1998, s. 280). Tablo 5'te görüldüğü üzere modelin -2Log olabilirlik değeri yüksektir. Tablo 4.5'te yer alan lojistik regresyonda kullanılan Cox ve Snell R² testi ve Nagelkerle R² testi olabilirlik esasına göre çoklu R² istatistiğine benzemektedir. Model tarafından bağımlı değişkende açıklanan varyansın iki farklı yoldan kestirilmesini temsil ederler (Albayrak, 2010, s. 293; Hair vd., 1998, s. 280). Bu modelde bu değerler %20 ve %41'dir. Bu değerler, bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasında %20 ve %42'lik bir ilişkiyi ifade etmektedir.

Tablo 5: Model Özeti

-2 Loglikelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
174,555	,201	,412

Model katsayılarına ilişkin Omnibus testi ise Tablo 6'da yer almaktadır. Model Ki-kare değerine ilişkin p değerinin anlamlı olduğunu, yordalanan değişken ile yordalayıcı değişkenlerin kombinasyonunda ise bir ilişkinin var olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla modele göre ki-kare değerlerinin anlamlı olduğunu, bundan dolayı bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında bir ilişkinin mevcut olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 6: Model Katsayılarına İlişkin Omnibus Testi

Model	Chi-square	Serbestlik Derecesi	P
	88,130	23	,000

Elde edilen modelin geçerliliği Hosmerand Lemeshow uyum iyiliği testi ile sınanmıştır. Bu test Omnibus testi'nin daha güçlü bir alternatifidir. Bu teste ilişkin sonucun anlamlı olmaması, model veri uyumunun yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir (Çokluk, 2010, s. 1374). Tablo 7'de yer alan sonuca göre model-veri uyumu yeterli düzeydedir.

Tablo 7: Hosmerand Lemeshow Testi

Adım	Chi-square	Serbestlik Derecesi	P
1	10,293	8	,245

Hastane çalışanlarının sanal kaytarma seviyelerine ilişkin iki kategorili lojistik regresyon analizi ile ilgili modele ait sonuçlar Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8: Hastane Çalışanlarının Sanal Kaytarma Seviyesine İlişkin Lojistik Regresyon Analizi

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Wald testi	Ser.derecesi	p	Bahis oranı
CİNSİYET(1)	1,256	,498	6,374	1	,012	3,512
YAS			7,530	3	,057	
YAS(1)	3,150	1,254	6,312	1	,012	23,344
YAS(2)	2,400	1,087	4,876	1	,027	11,019
YAS(3)	1,468	1,085	1,828	1	,176	4,339
MD(1)	,572	,496	1,333	1	,248	1,772
GELİR			21,380	3	,000	
GELİR(1)	5,038	1,552	10,538	1	,001	154,209
GELİR(2)	5,575	1,428	15,233	1	,000	263,700
GELİR(3)	3,512	1,373	6,541	1	,011	33,530
EGİTİM			2,413	3	,491	
EGİTİM(1)	,843	1,244	,459	1	,498	2,323
EGİTİM(2)	1,528	1,235	1,530	1	,216	4,608
EGİTİM(3)	1,147	1,212	,895	1	,344	3,147
ÇALISMAYILI	-5,065	2,153	5,533	1	,019	,006
ÇALISMAYILI(1)	-4,209	1,387	9,215	1	,002	,015
ÇALISMAYILI(2)	-2,983	1,181	6,384	1	,012	,051
ÇALISMAYILI(3)	-2,578	1,181	4,765	1	,029	,076
İÖİK			9,795	4	,044	
İÖİK(1)	2,564	1,251	4,205	1	,040	12,994
İÖİK(2)	1,238	1,073	1,332	1	,249	3,448
İÖİK(3)	,632	1,112	,323	1	,570	1,881
İÖİK(4)	-,059	1,205	,002	1	,961	,942
KG			1,158	5	,949	
KG(1)	,318	1,123	,080	1	,777	1,375
KG(2)	,448	,868	,266	1	,606	1,565
KG(3)	,687	,699	,967	1	,325	1,988
KG(4)	-,106	,887	,014	1	,905	,899
KG(5)	,577	,754	,586	1	,444	1,780

Hastane çalışanlarında yüksek ve düşük sanal kaytarma seviyesine göre %1 önem seviyesinde GELİR(2), %5 önem düzeyinde CİNSİYET(1), YAŞ(1), YAŞ(2), GELİR(1), GELİR(3), ÇALIŞMAYILI(1), ÇALIŞMAYILI(2), ÇALIŞMAYILI(3), İÖİK(1) ve %10 önem düzeyinde GELİR(2) istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Modelde yer alan anlamlı değişkenlerin yorumları ise şu şekildedir; CİNSİYET(1) değişkenine göre; kadın çalışanların erkek çalışanlara göre 3,512 kat daha yüksek sanal kaytarmaya sahip olması olasıdır. YAŞ(1) ve YAŞ(2) değişkenleri yorumlandığında; 51 yaş ve üstü yaş aralığında yaşı olan çalışanlara kıyasla, 18-28 yaş aralığında olan hastane çalışanlarının 23,344 kat ve 29-39 yaş aralığında olan hastane çalışanlarının 11,019 kat daha yüksek sanal kaytarmaya sahip olması olasıdır. GELİR(1), GELİR(2) ve GELİR(3) değişkenleri ise şu şekilde yorumlanmıştır. 4001 tl ve üzeri geliri olan çalışanlara kıyasla, 1000 tl ve altı geliri olanlar 154,209 kat, 1001-2000 tl arası geliri olan çalışanlar 263,700 ve 2001-4000 tl geliri olan çalışanlar ise 33,530 kat daha yüksek sanal kaytarmaya sahip olması olasıdır. Çalışanların iş dışında internet ve bilgisayar kullanıma süreleri yorumlandığında ise günlük yarım saatten az internet kullanan çalışanlara göre günlük 3 saat ve üzerinde internet kullanan çalışanların yüksek oranda sanal kaytarmaya sahip olma ihtimali 12,994 katdır. ÇALIŞMAYILI(1), ÇALIŞMAYILI(2), ÇALIŞMAYILI(3) değişkenleri ise anlamlı bir etkiye sahip olmakla birlikte bahis oranları çok küçük olduğu için yorumlanmamıştır.

Araştırmanın son aşamasında kamu ve özel hastanelerde önemli ve önemsiz sanal kaytarma açısından farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız iki grup t-testi yapılmıştır. Araştırmaya katılan örneklemin 310'u kamu ve 186'sı ise özel hastaneden elde edilmiştir. Tablo 9'da kamu ve özel hastane ait grup istatistikleri ve Tablo 10'da ise bağımsız iki grup t-testi sonuçları yer almaktadır. Tabloya göre; kamu ve özel hastanelerde önemsiz ve önemli sanal kaytarma faaliyetleri açısından anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo 9: Kamu ve Özel Hastaneye Ait Grup İstatistikleri

Sanal Kaytarma	Hastane	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
Önemsiz Sanal Kaytarma Faaliyetleri	Kamu	310	2,20	,825	,047
	Özel	186	1,69	,874	,064
Önemli Sanal Kaytarma Faaliyetleri	Kamu	310	2,02	,798	,045
	Özel	186	1,55	,824	,060

Tablo 10: Kamu ve Özel Hastanelerin Sanal Aylıklılık Açısından Farklılığın Belirlenmesi (Bağımsız Örneklem İki Grup T-Testi)

		Levene's Testi		t-testi Sonuçları				
		F	P	t	df	p (2 yönlü)	Ort. farklılık	Std. Hata Farkı
Önemsiz Sanal Kaytarma Faaliyetleri	Varyanslar Eşitse	,085	,771	6,581	494	,000	,515	,078
	Varyanslar Eşit Değilse			6,486	371,991	,000	,515	,079
Önemli Sanal Kaytarma Faaliyetleri	Varyanslar Eşitse	1,364	,243	6,208	494	,000	,465	,075
	Varyanslar Eşit Değilse			6,157	379,600	,000	,465	,076

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın, bilişim teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak hızla gelişen internet kullanımının işletmelere; hız, performans, maliyet gibi olumlu sonuçlar kazandırdığına ve bunun yanı sıra çalışanlar üzerinde yarattığı olumsuz sonuçlardan biri olan sanal kaytarmaya da yol açtığına dikkat çekmesi açısından oldukça önem arz ettiği görülmektedir. Özellikle işyerinde teknoloji kullanımının artmasının yanısıra, mobil sektörde yaşanan gelişmeler doğrultusunda akıllı telefonların ortaya çıkması işyerinde çalışanların sanal kaytarma yapma imkanlarını arttırmıştır. Her ne kadar işyerinde kullanılan ortak internet ağlarında çalışanların iş dışı web sitelerine girişleri engellenebilmekte ise de çalışanların özellikle cep telefonları üzerinden internet kullanmalarına engel olunamamaktadır. Sonuç olarak işverenler çalışan performansına olumsuz etkileri olan sanal kaytarmayı dikkate almak zorundadırlar. Gerek örgüt gerekse çalışanlar için olumsuz sonuçlara neden olan sanal kaytarma davranışını ortadan kaldırmak için önce sanal kaytarmaya neden olan faktörleri tespit etmek gerekmektedir. Bu düşünceden hareketle çalışmamız iş yoğunluğunun ve stresinin çok yaşandığı sağlık sektöründe yani kamu ve özel hastanelerde çalışan personel üzerinde yürütülmüştür. Çalışmamızda çalışanları sanal kaytarma davranışı gösterme eğilimine iten kişisel değişkenlerin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında iş dışı günlük ortalama internet ve bilgisayar kullanım süreleri ile sektör farkı açısından çalışanların sanal kaytarma davranışı gösterme eğilimleri açısından bir fark olup olmadığı da bu çalışmada araştırılmış ve şu bulgulara ulaşılmıştır:

İlk olarak; sanal kaytarma önemli ve önemsiz sanal kaytarma olmak üzere iki boyutlu olarak doğrulanmıştır. Çalışanların interneti çalışma saatlerinde gerek iş ve gerekse özel amaçlı kullandıkları bir gerçektir. İşverenlerin çalışanların sanal ortamdaki aktivitelerini kontrol etme ve denetleme imkanları söz konusu olsa da tamamıyla sınırlandırmaları mümkün olamamaktadır. Bu nedenle hangi faaliyetlerin sanal aylaklık olarak tanımlanabileceğini ve sanal ortamdaki aylaklığın önem derecelerine göre sınıflandırılması, işverenlerin çalışanların sanal faaliyetlerini denetim altına almalarında önemli bir gösterge olabilir. Her ne kadar bir çalışanın sanal ortamdaki faaliyetlerini kısıtlamanın çalışanın iş performansını nasıl etkilediği ayrı bir araştırma konusu olsada, olumsuz anlamda yansımalar literatürde yapılan araştırmalarla desteklenmektedir.

İkinci olarak; hastane çalışanlarının cinsiyetlerinin, yaşlarının, gelirlerinin, işyerlerinde çalışma sürelerinin ve iş dışı internet ve bilgisayar kullanım miktarlarının çalışanların sanal kaytarma düzeylerini etkilediği tespit edilmiştir. Kadınlar erkeklere göre, geliri düşük olanlar yüksek olanlara göre, yaşı daha küçük çalışanlar olgun yaşlılara göre ve internet ve bilgisayarı iş dışında yüksek miktarda kullanan çalışanlar daha az miktarda kullananlara göre daha yüksek sanal kaytarma eğilimi gösterdikleri tespit edilmiştir. Cinsiyet, yaş, gelir, kıdem ve iş dışı internet ve bilgisayar kullanım süreleri gibi demografik değişkenlerin sanal kaytarma davranışı üzerindeki etkisinin araştırıldığı bu çalışmadan elde edilen sonuçlar alan yazınındaki bu konu üzerine daha önce yapılmış çalışmalarla karşılaştırılmış ve bu karşılaştırmalar sonucunda benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Çavuşoğlu vd., (2014) bir üniversitede çalışan personel üzerinde demografik değişkenlerin etkisini inceledikleri bir çalışmada sanal kaytarma ile yaş, gelir ve çalışma süresi (deneyim) gibi demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir (Çavuşoğlu vd., 2014, s. 166). Örucü ve Yıldız (2014) ise üniversite personeli üzerine yaptıkları bir çalışmada çalışanların önemli ve önemsiz sanal kaytarma faaliyetlerini kullanma sıklığının; yaş, gelir ve iş dışı günlük ortalama internet ve bilgisayar kullanım süreleri ile anlamlı bir farklılık gösterdiğini tespit etmişlerdir (Örucü & Yıldız, 2014, s. 111). Ünal & Tekdemir (2015) ise bir kamu kurumunda yaptıkları bir çalışmada sanal kaytarma eylemleri düzeyinin yine aynı şekilde yaş, gelir, çalışma yılı ve iş

dışı günlük ortalama internet ve bilgisayar kullanımı değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiğini tespit etmişlerdir (Ünal & Tekdemir, 2015, s. 113). Baturay & Toker (2015) ise lise öğrencileri üzerine yaptıkları bir çalışmada günlük hayatta daha fazla internet kullanan kişilerin daha çok sanal kaytarma eğilimi içerisine girdiklerini tespit etmişlerdir (Baturay & Toker, 2015, s. 358). Restubog vd., (2011) bir üniversitede yaptıkları bir çalışmada sanal kaytarma ile örgütsel adalet arasındaki ilişki içerisinde kendi kendini kontrol etmenin rolünü araştırdıkları bir çalışmalarında yine internet kullanım süresiyle sanal kaytarma davranışı arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu saptamışlardır (Restubog vd., 2011, s. 249). Kaplan ve Çetinkaya (2014) ise otel işletmeleri üzerine yaptıkları bir çalışmada kadınların erkeklere göre daha fazla sanal kaytarma eğilimi içerisine girdiklerini belirlemişlerdir (Kaplan & Çetinkaya, 2014, s. 32). Jia vd., (2016) bir üniversitede yaptıkları bir çalışmada yaşlı genç personelin yaşlı personele göre daha fazla sanal kaytarma eğilimi içerisine girdiklerini tespit etmişlerdir (Jia vd., 2016, s. 361).

Son olarak; bu araştırma sonucunda kamu ve özel hastanelerde sanal aylıklık boyutları açısından bir farklılık bulunmuştur. Bu farklılığın anlamlı bir farklılık olduğu söylenebilir. Çünkü kamu ve özel sektör hastaneleri çalışanların iş yükü ve yoğunluğu açısından benzer olsa da çalışma ortamları ve şartları, iş garantileri, kontrol ve denetimleri, performans değerlendirmeleri gibi birçok konuda çalışanlar için farklı özellikler taşımaktadırlar.

Bu çalışma sanal kaytarma davranışına yol açabilecek değişkenleri tespit etmek amacıyla belirli bir meslek grubu üzerinde ve belirli sayıda çalışana yönelik olarak yapılmıştır. Bu durumun yarattığı kısıtları ortadan kaldırabilmek için bu çalışmanın farklı meslek grupları ve örneklem büyüklüğü üzerinde yapılması önerilmektedir. Ayrıca yine bu çalışmanın kısıtlarını ve sanal kaytarmasının olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırabilmek için internetteki gelişmelere paralel olarak her geçen gün bir yenisi eklenen parametrenin etkisinin de araştırılabileceği bir çalışmanın gelecekte yapılması bu çalışmada önerilmektedir. Aynı zamanda gelecekte yapılacak çalışmalarda sanal kaytarmasının örgütsel davranış yazınında mevcut olan birçok teori ya da yaklaşımla olan ilişkisinin de incelenmesi tavsiye edilmektedir.

KAYNAKLAR

- Akbulut, Y., Dursun, Ö. Ö., Dönmez, O. & Şahin, Y. L. (2016). In Search of a Measure to Investigate Cyberloafing in Educational Settings. *Computers in Human Behavior*, 55, 616-625.
- Albayrak, A.S.(2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, (editör: Şeref Kalaycı). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Anandarajan, M., Devine, P. & Simmers, A. C. (2004). *Personal Web Usage in The Workplace: A Guide to Effective Human Resources Management: A Multidimensional Scaling Approach to Personal Web Usage in The Workplace*, (editörler: Anandarajan, Murugan & Simmers, A. Claire). USA: Information Science Publishing.
- Askew, K., Buckner, E. John, Taing, U. Meng, Ilie, Alex, Bauer, A. Jeremy & Coovert, D. Michael (2014). Explaining Cyberloafing: The Role of The Theory of Planned Behavior. *Computers in Human Behavior*, 36, 510-519.
- Baturay, M. H. & Toker, S. (2015). An Investigation of The Impact of Demographics on Cyberloafing from an Educational Setting Angle. *Computers in Human Behavior*, 50, 358-366.

- Blanchard, L. A. & Henle, A. C.(2008). Correlates of Different Forms of Cyberloafing: The Role of Norms and External Locus of Control. *Computers in Human Behavior*, 24(3), 1067-1084.
- Blau, G., Yang, Y. & Ward-Cook, K. (2006). Testing A Measure of Cyberloafing. *J Allied Health*,35(1), 9-17.
- Çavuşoğlu, S., Palamutcuoğlu, A. & Palamutcuoğlu, B. T. (2014). Çalışanların Demografik Özelliklerinin Sanal Kaytarma (Cyberloafing) Üzerindeki Etkisi: Üniversite Çalışanları Üzerinde Ampirik Bir Araştırma. *Research Journal of Business and Management*, 1(3), 149-168.
- Çokluk, Ö. (2010). Lojistik Regresyon Analizi: Kavram ve Uygulama. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(3), 1357-1407.
- Glassman, J., Prosch, M. & Shao, B.M. Benjamin (2015). To Monitor or not to Monitor: Effectiveness of a Cyberloafing Countermeasure. *Information & Management*, 52, 170–182.
- Hair, J.F., Anderson, R.E., Tatham, R.L., & William, C. Black (1998). *Multivariate Data Analysis*. New Jersey: Prentice Hall, Inc.
- Jia, H., Jia, R. & Karau, S. (2016). Cyberloafing and Personality: The Impact of The Big Five Traits and Workplace Situational Factors. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 20(3), 358–365.
- Kaplan, M. & Öğüt, A.(2012). Algılanan Örgütsel Adalet İle Sanal Kaytarma Arasındaki İlişkinin Analizi: Hastane Çalışanları Örneği. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 13(1), 1-13.
- Kaplan, M. & Çetinkaya, A. Ş. (2014). Sanal Kaytarma ve Demografik Özellikler Açısından Farklılıklar: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 26-34.
- König, J. C. & De La Guardia, Mariette E. C. (2014). Exploring The Positive Side of Personal Internet Use at Work: Does It Help in Managing The Border between Work and Nonwork?. *Computers in Human Behavior*, 30, 355–360.
- Lim, K.G. Vivien (2002). The IT Way of Loafing on The Job: Cyberloafing, Neutralizing and Organizational Justice. *Journal of Organizational Behavior*, 23(5), 675-694.
- O’Neill, A. T., Hambley, A. L. & Bercovich, A. (2014). Prediction of Cyberslacking When Employees are Working away from The Office. *Computers in Human Behavior*, 34, 291-298.
- O’Neill, A. T., Hambley, A. L. & Chatellier, S. G. (2014). Cyberslacking, Engagement, and Personality in Distributed Work Environments. *Computers in Human Behavior*, 40, 152-160.
- Örücü, E. & Yıldız, H. (2014). İşyerinde Kişisel İnternet ve Teknoloji Kullanımı: Sanal Kaytarma. *Ege Akademik Bakış*, 14(1), 99-114.
- Özdamar, K. (1999). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi 1*, Eskişehir: Kaan Kitapevi.
- Özler, Ergun D. & Polat, G. (2012). Cyberloafing Phenomenon in Organizations: Determinants and Impacts. *International Journal of eBusiness and eGovernment Studies* 4(2), 1-15.

- Restubog, D. Simon L., Garcia, M. Patrick Raymund James, Toledano, S. Lemuel, Amarnani, K. Rajiv, Tolentino, R. Laramie & Tang, L. Robert (2011). Yielding to (cyber)-Temptation: Exploring The Buffering Role of Self-Control in The Relationship between Organizational Justice and Cyberloafing Behavior in The Workplace. *Journal of Research in Personality*, 45, 247–251.
- Robinson, L. Sandra & Bennett, J. R. (1995). A Typology of Deviant Workplace Behaviors: A Multidimensional Scaling Study. *Academy of Management Journal*, 38(2), 555-572.
- RuningSawitri, H. S. (2012). Role of Internet Experience in Moderating Influence of Work Stressor on Cyberloafing. *Procedia–Social and Behavioral Sciences*, 57, 320-324.
- Sheikh, A., Atashgah, M. S. & Adibzadegan, M. (2015). The Antecedents of Cyberloafing: A Case Study in an Iranian Copper Industry. *Computers in Human Behavior*, 51, 72–179.
- Ünal, Ö. F. & Tekdemir, S.(2015). Sanal Kaytarma: Bir Kamu Kurumunda Ampirik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 95-118.
- Vitak, J., Crouse, J. & LaRose, R. (2011). Personal Internet Use at Work: Understanding Cyberslacking. *Computers in Human Behavior*, 27, 1751-1759.
- Whitty, T. M. & Carr, N. A. (2006). New Rules in The Workplace: Applying Object-Relations Theory to Explain Problem Internet and Email Behaviour in The Workplace. *Computers in Human Behavior*, 22, 235-250.
- Yaşar, S. & Yurdugül, H. (2013). The Investigation of Relation between Cyberloafing Activities and Cyberloafing Behaviors in Higher Education. *Procedia–Social and Behavioral Sciences*, 83, 600-604.
- Zhang, H., Zhao, H., Liu, J., Xu, Yan & Lu, H. (2015). The Dampening Effect of Employees' Future Orientation on Cyberloafing Behaviors: The Mediating Role of Self-Control. *Frontiers in Psychology*, 6, 1-10.
- Zoghbi-Manrique-de-Lara, P. (2012). Reconsidering The Boundaries of The Cyberloafing Activity: The Case of a University. *Behaviour & Information Technology*, 31(5), 469-479.

DESTİNASYON SEÇİMİNDE FİKİR GRUPLARININ ETKİSİ: SAFRANBOLU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

İsa Uğur
Karabük Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı
isaugur78@hotmail.com

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Halid Karaarslan
Karabük Üniversitesi
İşletme Fakültesi
Uluslararası İşletmecilik Bölümü
mustafahk@karabuk.edu.tr

ÖZET

Turistler için çekim yeri seçimi, satın alma karar sürecidir. Çekim yerlerine ilişkin bilgi toplama, bilgilerin değerlendirilmesi, nihai kararın verilmesi aşamalarında turistler üyesi oldukları veya olmadıkları birçok grup tarafından etkilenebilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, yerli turistlerin çekim yeri (destinasyon) seçiminde kişi veya grupların etkisinin belirlenmesidir. Bu çalışma turistlerin Safranbolu destinasyonu seçim kararının verilmesinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Araştırmada yüz yüze anket tekniği uygulanmış olup bulgular Safranbolu'ya gelme karar vermeden önce yerli turistlerin en fazla "Yakın arkadaşlar" ve "Çeşitli Sosyal Çevreler"den etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bunları Program Sunucuları ile Gazete, Dergi, Gezi vb. köşe yazarları ve Aile takip etmektedir. Katılımcıların etnik yapısı ve dini görüşleri Safranbolu'ya gelme kararını etkilememektedir. Yapılan faktör analizi sonucunda turistlerin seçim kararını etkileyen 5 boyut(Dini-Siyasi Gruplar, İş-Çalışma Grupları, Basın-Medya Grupları, Arkadaş Grupları, Aile ve Akraba Grupları)belirlenmiş ve "Arkadaş Gruplarının" diğer gruplara göre seçim yerini daha çok etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fikir Grupları, Destinasyon Seçimi, Turizm Pazarlaması, Safranbolu

EFFECT OF OPINION GROUP IN THE DESTINATION SELECTION: A RESEARCH ON SAFRANBOLU

ABSTRACT

Tourists have purchase decision making process about destination selection. A lot of groups, tourists are their members or not, have a crucial impact on data collection about destination, assessment of data and the process of a final decision about destinations. The main aim of this research is to determine the impact of person or groups on destination selection. This research is important for contribution to Safranbolu's tourism development, rising tourism demand and maintaining the positive image. In this research, questionnaire is applied. According to data obtained, it was found that local tourists who decide to visit Safranbolu are mostly affected by "close friends" and "different social environment". Apart from these, families and various program server groups are secondly most dominant impact on destination selection. The most important outcome is that ethnicity and religious opinion does not affect the selection decision of participants. Besides this, "several friend groups" have come into prominence with the highest average result according to other groups at five dimensions which was generated as a result of factor analysis.

Keywords: Opinion Groups, Destination Selection, Tourism Marketing, Safranbolu,

1. GİRİŞ

Destinasyon (çekim yeri) yerel olarak mal ve hizmetlerin sunulduğu yerli ve yabancı turistleri kendine çeken ve turistlerin çeşitli deneyimlerini yaşadıkları bölgelerdir. Turistler çeşitli amaçlarla yapılan seyahatlerde kendi istek ve ihtiyaçları ile destinasyonun özelliklerinin uyuşmasını isterler. Bu nedenle ziyaretçiler destinasyonun pek çok özelliğini dikkate alarak gidip gitmeme kararını vereceklerdir. Özellikle turistler daha önce seyahat etmedikleri destinasyonlar konusunda karar verirken destinasyonun imajı önemli olabilir. Dolayısıyla karar süreci algılanan destinasyon imajı bağlamında basit bir seçim değildir, önemle üzerinde durulması ve değerlendirilmesi gerekir (Buhalis, 2000, s. 98).

Turistler seyahat edilecek destinasyona karar verme aşamasında kendi deneyim ve tecrübelerini kullanırlar. Çeşitli kaynaklardan bilgi toplarlar ve bunları değerlendirerek nihai kararı verirler. Bu bilgilerin yayılması çeşitli kurumlar veya gruplar tarafından gerçekleştirilebilir. Kişiler bu bilgileri televizyon, internet, gazete ve dergi gibi medyalardan edinebileceği gibi, aile ve arkadaşları gibi bizzat tanışık olduğu kişilerden de edinebilirler. Destinasyonu daha önce ziyaret etmiş veya destinasyon hakkında bilgi sahibi olan kişi ve gruplardan da bölge ile ilgili bilgi alınabilir. Bu kişi veya gruplar turistin sosyal çevresinde bulunan ve kişinin fikirlerine önem verdiği, kendini onunla kıyasladığı kişiler olabilmektedir.

Bir turizm bölgesinin diğer turizm bölgelerine göre daha rekabet edilebilir olması, destinasyonun tercih edilebilir iyi bir imaja sahip olmasına bağlıdır (İnan vd., 2011, s. 494). Bu bağlamda UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alan Safranbolu'yu ziyaret eden yerli turistlerin seyahatlerinde referans gruplarının etkisinin olup olmadığının araştırılması destinasyonun tanıtımı ve pazarlanmasında önem arz etmektedir.

Bu çalışmada çeşitli grupların turistlerin destinasyon seçimindeki etkisi incelenmektedir. Bu bağlamda Safranbolu'ya gelen ziyaretçilerin destinasyon seçiminde kararlarına yardımcı olan grupları belirlemek ve ne tür grupların daha etkili olduğunu tespit etmek çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

2. DESTİNASYON ve GRUP KAVRAMI

Pike (2004, s. 45)'ye göre destinasyon, yerel turistin en az bir gece konakladığı fiziksel alandır. Destinasyon çok basit ifadeyle gezilen, görülen, ziyaret edilen yer anlamında kullanılabilir. Destinasyon turistin seyahati süresince ihtiyaç duyabileceği çeşitli turistik ürünlerin tamamını veya bir kısmını sunabilen, turistik özelliklere sahip coğrafi bir çekim yeri olarak da tanımlanabilir (Olalı, 1988, s. 179). Destinasyon kavramının belirgin şekilde önem kazanması ve kişiyi seyahate yönlendirmede tatil merakı, yeterli boş zaman ve gelir düzeyi gibi etkenlerin yanı sıra kişiyi tatile yönlendirecek çekicilik ve etkilerinde de bu kavramda bulunması gerekir (Atay, 2003, s. 27).

Turistlerin seyahat edecekleri yer hakkındaki düşüncelerinin ve kararlarının nelerden etkilendiğinin bilinmesi etkin bir pazarlama stratejisi için en önemli hususların başında gelmektedir (Seddighi & Theocharous, 2002, s. 475). Bu nedenle destinasyona gelecek olan turistlerin satın alma alışkanlıkları ve bu alışkanlıkları üzerinde etkili olan unsurların bilinmesine ihtiyaç vardır (Kotler, Bowen & Makens, 1998). Ziyaretçilerin destinasyon seçim kararlarına fikir grupları önemli derecede etki etmektedir. Bu nedenle kişilerin ait oldukları ya da düşüncelerini önemsedikleri fikir gruplarının bilinmesi turizm pazarlamacılarının pazarlama kararlarında büyük bir öneme sahiptir.

Grup genel bir ifade ile kişilerin etkileşim içinde olduğu, birbirlerinin varlığını bilen küçük veya büyük insan topluluklarıdır (Eren, 2006, s. 113). Tüketicilerin satın alma

davranışlarını etkileyen gruplar aşağıdaki şekilde kategorize edilebilir (Schiffmann & Kanuk, 1994; Odabaşı & Barış, 2002, s. 229):

- 1- Aile
- 2- Arkadaş grubu
- 3- Resmi grup
- 4- Sosyal grup
- 5- Alışveriş grupları
- 6- Tüketici eylem grupları
- 7- Çalışma grupları (ast-üst)
- 8- Etnik-Dini gruplar

Ayrıca gruplar, literatürde biçimsel ve biçimsel olmayan gruplar, birincil ve ikincil gruplar ve üyelik ve referans gruplar olarak incelenebilmektedir (Eren, 2006, s.119). Kotler, Bowen ve Makens'e göre (1998, s. 185) gruplar tüketiciyi çeşitli şekillerde etkilemektedir. Bu kapsamda bu gruplar, tüketiciye yeni davranışlar ve yaşam şekilleri göstermekte, kişilerin tutumlarını, ürün, marka ve üretici tercihlerini etkilemektedir. Bu nedenle turistlerin satın alma alışkanlıklarının ve bu satın alma kararında etkili olan sosyal ve kültürel faktörlerin bilinmesine ihtiyaç vardır (Kotler, Bowen & Makens, 1998; Decrop & Snelders, 2005; Mohsin, 2005, s. 723).

Gidilecek tatil bölgesine karar verme ve satın alma karar süreci; bilginin araştırılması, alternatiflerin değerlendirilmesi ve nihai karar vb. süreçlerden oluşmaktadır. Bu sürecin her aşamasında turistlerin kararlarını etkileyebilecek sosyal bir faktör veya kişiler ortaya çıkabilmektedir. Turistler bilgi edinme aşamasında kişisel, ticari kamu kaynaklarından faydalanmaktadır. Satın alma kararı üzerinde en etkili olan bilgi kişisel kaynaklardan toplanan bilgidir (Stokowski, 1986, s. 216; Kotler, Bowen & Makens, 1998, s. 202). Çeşitli gruplar kişinin davranışı üzerinde etkili olabilmektedir. Turistlerin etrafındaki çeşitli kişiler veya gruplar, turist davranışı ve onun destinasyon seçimini etkileyen sosyal faktörlerden birisidir (Kotler, Bowen & Makens, 1998, s. 183; Stokowski, 1986, s. 219).

Turist davranışları açısından sosyalleşme şebekeleri çalışmasında Stokowski (1986, s. 219), destinasyona ilişkin bilgilerin resmi iletişim kanallarından ziyade etrafındaki sosyal gruplardan (aile, arkadaşlar, komşular, meslektaşlar, referans grupları vb.) daha çok etkilendiğini ortaya koymuştur. Ayrıca Çakıcı ve Aksu (2007, 192) ile Iwashita'nın (2003, s. 337) çalışmalarında kişilerin kendi akraba ve aileleri, yakın dostları ve iş çevresi arkadaşlarından daha fazla etkilendiklerini ortaya çıkmıştır.

3. METODOLOJİ

Kişilerin destinasyon seçiminde, bölge hakkında bilgi elde etme, elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi ve son kararın verilmesi ile ilgili süreçlerin çoğu aşamasında birçok grubun etkisi söz konusu olabilmektedir. Bu noktadan hareketle bu çalışmanın amacı, ziyaretçilerin destinasyon seçimi kararlarında etkili olan grupları belirlemek ve hangi grupların daha etkili olduğunu tespit etmektir. Safranbolu'nun sahip olduğu tarihi ve kültürel değerler yanında çevresel güzelliklerinin de olması bölgenin turizmini ön plana çıkarmaktadır. Safranbolu, turizm endüstrisi ile sahip olduğu zengin kültürel ve tarihi mirasını dünya insanına sunma fırsatına sahip olmuştur. Safranbolu tarihi ve kültürel zenginlikleri ile önemli bir turizm potansiyeline sahiptir ve UNESCO tarafından Dünya Miras Listesine alınmıştır. Çekim yeri tercihlerinde olası çeşitli grupların etkisini belirleyebilmek için, araştırma alanı olarak UNESCO tarafından Dünya Miras Listesinde yer alan ve kültür turizmi ile öne çıkan Safranbolu destinasyonu seçilmiştir. Araştırmanın evrenini, Safranbolu'ya gelen yerli turistler

oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak örneklem seçilmiş ve anket 2015 yılı Nisan-Haziran aylarında uygulanmıştır.

Çalışmada veri toplamak için yapısal bir anket formu kullanılmıştır. Anketin birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerin belirlenmesine yönelik sorular (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, meslek, aylık gelir, daha önce ziyaret durumu, ziyaret sayısı vb.) bulunmaktadır. İkinci bölümde destinasyon seçimlerinde grup etkisini belirlemeye yönelik Çakıcı ve Aksu (2007) ile Royo-Vela (2009)'nın çalışmalarından uyarlanan 5'li Likert tipi (1. Hiç etkili değil, 5. Çok etkili) ölçeğine göre hazırlanmış 17 ifade bulunmaktadır. Yerli turistlerle yüz yüze görüşülerek 201 adet anket uygulanmıştır. Anket sayısı araştırma amaçları ve uygulanmak istenen analizler için yeterlidir. Elde edilen verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra, faktör analizi ile bağımsız örneklem t-testinden yararlanılmıştır.

3.1. Bulgular

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Turistlerin Demografik Özellikleri

DEĞİŞKENLER		N	%
CİNSİYET	Erkek	111	55,2
	Kadın	90	44,8
	Toplam	201	100
YAŞ	18-25	41	20,4
	26-30	62	30,8
	31-35	24	11,9
	36-40	31	15,4
	41-45	18	9,0
	46-50	15	7,5
	51-55	4	2,0
	56 ve üstü	6	3,0
Toplam	201	100	
MEDENİ DURUM	Evli	67	33,3
	Bekâr	134	66,7
	Toplam	201	100
EĞİTİM DURUMU	İlköğretim	8	4,0
	Lise	36	17,9
	Üniversite	131	65,2
	Lisansüstü	26	12,9
	Toplam	201	100
AYLIK GELİR	1500TL-Altı	20	10,0
	1501-2500TL	55	27,4
	2501-3500TL	56	27,9
	3501-4500TL	29	14,4
	4501-Üstü TL	41	20,4
	Toplam	201	100
MESLEK	Memur	64	31,8
	İşçi	6	3,0
	Serbest Meslek	37	18,4
	Mühendis	12	6,0
	Emekli	12	6,0
	Öğrenci	19	9,5
	Diğer	51	25,4
Toplam	201	100	

DAHA ÖNCE GELİP GELMEME DURUMU	Evet	84	41,8
	Hayır	117	58,2
	Toplam	201	100
TEKRAR ZİYARET ETME İSTEĞİ	Evet	158	78,6
	Hayır	43	21,4
	Toplam	201	100

Tablo 1, araştırmaya katılan turistlerin demografik özelliklerini göstermektedir. Buna göre, araştırmaya katılan erkeklerin oranı % 55,2 ve kadınların oranı %44,8'dir. Yaş dağılımı dikkate alındığında; katılımcıların %47,8'i 31 yaş ve üstü, yani orta yaşlı kişilerden oluştuğu görülmektedir. 30 yaş ve altı ise %51,2'dir. Araştırmaya katılanların çoğunluğu (%66,7) bekârdır. Eğitim durumları incelendiğinde, araştırmaya katılanların %65,2'si üniversite mezunudur. Gelir bakımından incelendiğinde araştırmaya katılanların %55,3'ü 1501 TL-3500 TL gelir sahibidir. Safranbolu'ya gelenlerin %31,8'i memur olup, bu oranı diğer meslek grupları Diğer (Doktor, İşletmeci, Akademisyen, ev hanımı vb.) %25,4 ile izlemektedir ve serbest meslek (%18,4) takip etmektedir. Araştırmaya katılanların yarıdan fazlasının (%58,2) Safranbolu'ya ilk gelişi olduğu saptanmıştır. Araştırmaya katılanların %78,6'sı Safranbolu'yu tekrar ziyaret etme düşüncesinde olduklarını ifade etmişlerdir. Bu durum turistlerin Safranbolu seyahatinden memnun olduklarını göstermektedir. Turistlerin %96'sı Safranbolu'yu başkalarına tavsiye edeceklerini belirtmişlerdir.

Tablo 2: Araştırmada Kullanılan Ölçeğin Betimleyici İstatistikleri ve Güvenilirlikleri

Fikir Grupları	N	Ort.	Std. Sapma
Aile	201	2,94	1,442
Yakın arkadaşlar	201	3,76	1,325
Kendi akrabaları	201	2,49	1,261
Çeşitli Sosyal çevreler	201	3,47	1,158
Okul arkadaşları	201	2,79	1,311
Gazete, dergi, gezi vb. köşe yazarları	201	2,98	1,255
Hayran olduğunuz kitap, roman vb. yazarlar	201	2,39	1,140
İş arkadaşları	201	2,80	1,387
Meslektaşlar	201	2,73	1,329
Amir ve yöneticiler	201	2,11	1,207
Siyasi görüş yandaşları	201	1,81	1,033
Dini grup üyesi arkadaşlar	201	1,75	1,019
Etnik Grup	201	1,75	,994
Alışveriş arkadaşları	201	1,92	1,053
Çeşitli dernek üyesi arkadaşlar	201	2,22	1,285
TV'deki gezi programları ve sunucuları	201	3,20	1,335
Hayran olduğunuz artist, sanatçı, oyuncu vb.	201	1,96	1,076
Cronbach Alpha		,825	
Kaiser-Meyer-Olkin Örnek Yeterlilik Ölçütü		,812	

Yanıt Ölçeği: 1: Hiç Etkili Değil.....5: Çok Etkili

Tablo 2, yerli turistlerin Safranbolu'yu tercih etmelerinde çeşitli grupların etkisini ortaya koymaktadır. Anket sorularının güvenilirlik analizinde, güvenilirliğin bir ölçütü olan "Cronbach Alpha" testi kullanılmıştır. Cronbach Alpha değeri 0,50'nin üzerinde olması gerekmektedir (Chang & Liu, 2015, s. 25). Araştırmadaki ifadelerin Cronbach Alpha değeri ,825 ile güvenilir bulunmuştur. Veri yapısının örneklem yeterliliği için uygunluğunun bir

ölçütü olarak kullanılan Kaiser-Meyer Olkin (KMO) değeri 0,60'dan yüksek olması beklenmekte (Büyüköztürk vd., 2010, s. 213) bu çalışmada 0,812 olarak bulunmuştur.

Tablo2'ye göre, yerli turistler en fazla yakın arkadaşlarının tavsiyelerinin etkisinde kalmaktadırlar (3,76: Etkili oranına yakın). Bu grubu, katılımcının karar alma sürecini etkileyen etrafındaki çeşitli sosyal çevreler (bulunduğu veya üyesi olduğu takım arkadaşları, komşular vb.) izlemektedir (3,47). Benzer şekilde TV'deki gezi programları ve sunucuları (3,20) seçim kararında etkili olmaktadır. Bu durum turistlerin destinasyon seçiminde öncelikle yakın çevrelerinden etkilendiklerini ancak TV'lerdeki programlarının da etkisi görülmektedir. Etnik, dini ve siyasi yandaş gruplarının katılımcıların karar verme sürecinde çok fazla etkiye sahip olmadıkları görülmektedir.

Tablo 3: Destinasyon Seçiminde Grupların Etkisine İlişkin Faktör Analizi

Fikir Grupları	Madde Yüklere	Cronbach Alpha	Ortalama	Anlamlılık
1-Dini –Siyasi Gruplar		,859	1,889	,000
Etnik Grup	,855			
Dini grup üyesi arkadaşlar	,827			
Siyasi görüş yandaşları	,802			
Alış veriş arkadaşları	,784			
Çeşitli dernek üyesi arkadaşlar	,552			
Açıkladığı varyans değeri	25,004			
2-İş-Çalışma Grupları		,797	2,546	,000
İş arkadaşları	,875			
Meslektaşlar	,844			
Amir ve yöneticiler	,689			
Açıkladığı varyans değeri	13,166			
3-Basın-Medya Grupları		,740	2,875	,000
Gazete, dergi, gezi vb. köşe yazarları	,824			
TV'deki gezi programları sunucuları	,787			
Hayran olduğunuz kitap, roman vb. yazarlar	,747			
Açıkladığı varyans değeri	12,261			
4-Arkadaş Grupları		,543	3,337	,000
Yakın arkadaşlar	,798			
Okul Arkadaşları	,682			
Çeşitli sosyal çevreler	,600			
Açıkladığı varyans değeri	9,673			
5-Aile ve Akraba Grupları		,619	2,714	,000
Aile	,845			
Kendi akrabaları	,779			
Açıkladığı varyans değeri	9,373			

Yanıt ölçeği: 1:Hiç Etkili Değil.....5.:Çok Etkili

Kaiser – Meyer- Olkin değeri: ,790

Açıklanan Toplam Varyans: % 69.476

Yerli turistlerin destinasyon seçiminde etkili olabilecek grupları belirlemek için veri setine faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi, birbirleriyle ilişkisi bulunan verileri, birbirinden bağımsız daha az sayıda yeni veri üretmek için kullanılmaktadır. Bu analiz ile değişkenler, çeşitli faktörler altında boyutlandırılarak ortaya konmaya çalışılmaktadır (Özdamar, 2004). Bunun için her bir faktördeki değişkenlerin görece yükleri (ağırlıkları) dikkate alınmaktadır. Yapılan faktör analizi, toplam 17 maddenin 5 faktörde toplandığını ortaya çıkarmıştır. Ancak bir maddenin faktör yükünün 0,50 den küçük olması (Büyüköztürk vd., 2010, s. 177) ve faktörün bütünlüğünü bozduğundan sebebiyle boyuttan çıkarılmasının daha uygun olduğu görülmüştür.

Tablo 3'e göre, birinci faktöre '**Dini-Siyasi Gruplar**' adı verilmiştir. Bu faktörde, en fazla yük etnik gruba aittir (.855) ve bunu dini gruplar ile siyasi görüş yandaşları takip etmektedir. Ayrıca bu faktör grubunda alış-veriş ve çeşitli dernek üyesi arkadaş grupları da bulunmaktadır. İkinci faktörü oluşturan boyutların yükleri dikkate alındığında, faktöre '**İş-Çalışma Grupları**' denmiştir. Bu faktörde; iş arkadaşları (0,875) başta olmak üzere meslektaşların temel etkenler olduğu anlaşılmaktadır. Bu grupta amir ve yöneticiler de bulunmaktadır. Üçüncü grubu oluşturan boyutların yükleri dikkate alındığında 'çeşitli köşe yazarları ile program sunucuları' etkilerinin fazla olduğu görülmektedir ve bu grubun adı '**Basın ve Medya grubu**' olarak adlandırılmıştır. Faktördeki temel etkenler gazete, dergi, gezi vb. köşe yazarlarıdır (0,824). Dördüncü faktör her bir boyutun yükü ve faktörün yapısı dikkate alınarak '**Arkadaş Grupları**' olarak adlandırılmıştır. Faktördeki temel gruplar başta yakın arkadaşlar (.798) olmak üzere okul arkadaşları ve çeşitli sosyal çevrelerdir (bulduğu veya üyesi olduğu takım arkadaşları, komşular vb.). Son faktör olan beşinci faktörde kişinin ailesi başta olmak üzere yakın akrabalar destinasyon seçiminde daha etkili olduğu için '**Aile ve Akraba Grupları**' olarak adlandırılmıştır. Faktörlerin ortalamasına göre bir değerlendirme yapıldığında, belirgin bir şekilde '**Arkadaş ve Etrafındaki Sosyal Çevre Grupları** ile '**Aile ve Akraba Grupları**' diğer gruplara kıyasla destinasyon seçiminde daha etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca faktör analizi sonucunda ortaya çıkan beş grubun ayrı ayrı güvenilirlik testi yapıldığı Tablo 3'de görülmektedir. Buna göre 'Siyasi-dini grup' güvenilirlik testi Cronbach's Alpha'ya göre ,859 çıkmış ve gruplar arası en çok güvenilirliğe sahip olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde yerli turistlerin kategorik özelliklerine göre destinasyon seçimlerinde gruplardan etkilenmelerinin ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar olup olmadığı, bağımsız örneklem T-testleri yardımı ile araştırılmıştır. Fikir gruplarında belirlenen boyutlardaki faktör analizinde ortaya çıkan yapılar arasındaki ilişkiler incelenmiştir:

Tablo 4: Araştırmaya Katılan Turistlerin Cinsiyetlerine Göre Bağımsız Örneklem T-Testi

Boyutlar	Cinsiyet	F-ist	Ortalama	Std. Sapma	t-ist	p
Dini –Siyasi Gruplar	Erkek	111	1,9964	,90171	1,978	,049
	Kadın	90	1,7556	,80156		
İş-Çalışma Grupları	Erkek	111	2,6817	1,12939	1,953	,052
	Kadın	90	2,3778	1,05551		
Basın-Medya Grupları	Erkek	111	2,8018	,99937	-,865	,338
	Kadın	90	2,9259	1,02622		

Arkadaş Grupları	Erkek	111	3,4204	,96055	1,444	,150
	Kadın	90	3,2333	,85160		
Aile ve Akraba Grupları	Erkek	111	2,7928	1,18986	1,078	,283
	Kadın	90	2,6167	1,10426		

Turistlerin cinsiyetine göre tüm boyutlarda (Dini-Siyasi Gruplar, İş-Çalışma Grupları, Basın-Medya Grupları, Arkadaş Grupları, Aile ve Akraba Grupları) farklılık olup olmadığı bağımsız örneklem T-testi ile araştırılmış ve “Dini-Siyasi Gruplar”da cinsiyete göre anlamlı fark bulunmuştur ($0,049 < 0,05$). Buna göre erkekler destinasyon tercihlerinde kadınlara göre Dini-Siyasi gruplardan daha fazla etkilendiği görülmektedir.

Turistlerin medeni durumlarına göre tüm boyutlarda farklılık olup olmadığı bağımsız örneklem T-testi ile araştırılmış ve hiçbir boyutta istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($p > 0,05$).

Tablo 5: Araştırmaya Katılan Turistlerin Eğitim Durumlarına Göre Bağımsız Örneklem T-Testi

Boyutlar	Eğitim	F-ist	Ortalama	Std. Sapma	t-ist	P
Dini –Siyasi Gruplar	Üniversite eğitimi almamış	44	2,3000	1,06312	3,071	,003
	Üniversite eğitimi almış	157	1,7732	,76530		
İş-Çalışma Grupları	Üniversite eğitimi almamış	44	2,5606	1,12701	,102	,919
	Üniversite eğitimi almış	157	2,5414	1,10194		
Basın-Medya Grupları	Üniversite eğitimi almamış	44	2,9924	1,00255	1,003	,317
	Üniversite eğitimi almış	157	2,8195	1,01308		
Arkadaş Grupları	Üniversite eğitimi almamış	44	3,0455	1,06529	-2,415	,017
	Üniversite eğitimi almış	157	3,4183	,85560		
Aile ve Akraba Grupları	Üniversite eğitimi almamış	44	3,2386	1,20796	3,512	,001
	Üniversite eğitimi almış	157	2,5669	1,09646		

Yüzde ve Frekans tablosunda ayrıntılı bir şekilde belirtilen katılımcıların eğitim durumları farklılık testinde üniversite eğitimi almamış ve üniversite eğitimi almış olmak üzere ikili gruplandırma yapılmıştır. Bunun nedeni ise üniversite eğitimi, insanların gelişiminde önemli bir sosyalleşme sağlamasıdır. Slabbert ve DuPlessis (2011) çalışmasında turistlerin seyahat kararı alma davranışlarında demografik faktörlerin etkili olduğu sonucuna

varmıştır. Bundan dolayı analizler yapılırken ikili ayırım üniversite eğitimi alanlar ve almayanlar olarak belirlenmiştir. Buna göre turistlerin üniversite eğitimi alıp almamalarına göre fikir gruplarından etkilenmeleri arasında farklılık olduğu saptanmıştır.

Üniversite eğitimi alan ve almayan turistlerin arasında iki boyutta (İş-Çalışma Grupları, Basın-Medya Grupları) istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0,05$). Ancak katılımcıların Dini-Siyasi Gruplar, Arkadaş Grupları ve Aile ve Akraba Gruplarının etkilenme dereceleri ile eğitim durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Buna göre üniversite mezunu olmayan katılımcıların ‘Siyasi- Dini Gruplardan’ etkilenmeleri, üniversite mezunu olanlara göre daha yüksektir ($0,003<0,05$). Burada bölgeye gelmeden önce siyasi- dini gruplardan bilgi elde eden katılımcıların eğitim düzeyinin düşük olduğunu görülmektedir. Üniversite mezunu olmayanların ‘Arkadaş Gruplarından’ etkilenme dereceleri üniversite mezunu olanlara göre daha düşüktür ($0,017<0,05$). Üniversite mezunu olmayan yerli turistlerin yakın arkadaşları, okul arkadaşları ve çeşitli sosyal çevrelerden etkilenmeleri daha yüksektir. Diğer bir anlamlı istatistiksel fark ise üniversite mezunu olmayanların ‘Aile ve Akraba Gruplarından’ etkilenme dereceleri üniversite mezunu olanlara göre daha yüksek olduğudur ($0,001<0,05$). Katılımcılardan üniversite mezunu olmayanların ailesinden ve akrabalarından etkilenme durumları üniversite mezunu olanlara göre daha yüksektir.

Tablo 6: Araştırmaya Katılan Turistlerin Gelir Durumlarına Göre Bağımsız Örneklem T-Testi

Boyutlar	Gelir	F-ist	Ortalama	Std. Sapma	t-ist	p
Dini –Siyasi Gruplar	3500 TL -Altı	131	2,0031	,91752	2,605	,010
	3501 TL- Üstü	70	1,6743	,71357		
İş-Çalışma Grupları	3500 TL -Altı	131	2,5318	1,09136	-,242	,809
	3501 TL- Üstü	70	2,5714	1,13663		
Basın-Medya Grupları	3500 TL -Altı	131	2,9415	,97181	1,620	,107
	3501 TL- Üstü	70	2,7000	1,06949		
Arkadaş Grupları	3500 TL -Altı	131	3,3333	,97490	-,074	,941
	3501 TL- Üstü	70	3,3429	,80051		
Aile ve Akraba Grupları	3500 TL -Altı	131	2,9046	1,16208	3,285	,001
	3501 TL- Üstü	70	2,3571	1,05344		

Araştırmada gelir durumu, görece iyi ve kötü olanlar arasında farklılık olup olmadığına bakılmıştır. Bu sebeple 5 farklı gelir ile ölçülen gelir değişkeni 2 farklı gelir grubuna indirgenmiştir. Bu indirgeme işlemi medyana göre yapılmıştır. Bu durumda 3500TL iki grubun sınırı olarak belirlenmiştir. Verilerin toplandığı dönem için (2015 Nisan- Haziran)

çeşitli sivil toplum kuruluşları ve TÜİK'in verilerine göre yoksulluk sınırının da en yakın noktası 3500 TL olduğu için ikili ayrımın buradan yapılmasına karar verilmiştir. Gelirleri artıka kişilerin seyahat etme alışkanlıklarının değışmesi dolayısıyla düşük ve yüksek gelirli kişilerin referans gruplarından etkilenme dereceleri arasındaki farklılığa bakılmıştır. Turistlerin gelir durumlarına göre üç boyutun (İş-Çalışma Grupları, Basın-Medya Grupları, Arkadaş Grupları) ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0,05$). Ancak 'Dini-Siyasi Gruplar' ile 'Aile ve Akraba Grupları' boyutlarında istatistiksel olarak fark olduğu görülmektedir ($0,010<0,05$ - $0,001<0,05$). Yani geliri 3500 TL ve altında olan katılımcılar diğeri gelir grubuna göre bu iki boyuttaki grupların daha çok etkisinde kaldığı görülmektedir.

Tablo 7: Turistlerin Bilgi Toplama Durumuna Göre Bağımsız Örneklem T-Testi

Boyutlar	Bilgi Toplama	F-ist	Ortalama	Std. Sapma	t-ist	P
Dini –Siyasi Gruplar	Evet	105	1,8857	,86106	-,049	,961
	Hayır	96	1,8917	,87295		
İş-Çalışma Grupları	Evet	105	2,6286	1,13822	1,114	,267
	Hayır	96	2,4549	1,06526		
Basın-Medya Grupları	Evet	105	3,0127	,96180	2.303	,022
	Hayır	96	2,6875	1,04048		
Arkadaş Grupları	Evet	105	3,4063	,84224	1,129	,260
	Hayır	96	3,2604	,98907		
Aile ve Akraba Grupları	Evet	105	2,7286	1,16030	,188	,851
	Hayır	96	2,6979	1,15047		

Tablo 7'ye göre bilgi toplayanlarla toplamayanlar arasında dört boyut (Dini-Siyasi Gruplar, İş-Çalışma Grupları, Arkadaş Grupları, Aile ve Akraba Grupları) ortalamasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Böylece söz konusu bu grupların etkisinin benzer olduğu görülmektedir. Ancak 'Basın-Medya Grupları' adı verilen çeşitli köşe yazarları, program sunucuları ve kitap, roman vb. yazarlarından oluşan boyuta bakıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($0,022>0,05$). Başka bir deyişle bölgeye gelmeden önce bilgi toplayanlar, toplamayanlara kıyasla 'Basın-Medya Gruplarının' daha fazla etkisinde kalmıştır.

4. SONUÇ

Araştırma kapsamında kenti ziyaret eden yerli turistlerin ağırlıklı olarak yüksek eğitime ve orta düzey gelire sahip olduğu saptanmıştır. Katılımcıların tekrar gelmek istemeleri ve başkalarına tavsiye edeceklerini beyanlarından Safranbolu seyahatlerinden tatmin oldukları sonucu çıkarılabilir.

Araştırma kapsamında destinasyon tercihlerinde etkili olması muhtemel 17 fikir grubu tespit edilmiştir. Bu gruplardan yakın arkadaşlar, çeşitli sosyal çevreler ve TV'deki gezi

programları ve sunucular destinasyon tercihinde en etkili gruplar olarak çıkmıştır. Çakıcı ve Aksu (2007, 192)'nin yaptığı çalışmada Çanakkale'ye gelen yerli turistlerin kendi akraba ve aileleri, yakın dostları ve iş çevresi arkadaşlarından daha fazla etkilendiklerini ortaya koymaktadır. Stokowski (1986, s. 219) ve Iwashita'nın (2003, s. 337) çalışmalarında da benzer sonuçlar bulunmuştur. Safranbolu'ya gelen yerli turistlerin karar verme sürecinde Yakın Arkadaşlar ve Sosyal Çevrenin etkisi altında kaldıkları görülmektedir. Bu grupları sırasıyla TV'deki çeşitli program sunucuları ve Aile takip etmektedir. Böylece destinasyon seçiminde literatür ile bu çalışmanın sonuçları arasında temel farklılık Safranbolu'ya gelen turistlerde TV'nin etkisinin daha fazla çıkmasıdır. Bu farklılığın temel sebebi Safranbolu'nun medyada daha olumlu yer alabilmesi olabilir. Bu farklılığın tam olarak anlaşılması için destinasyon bölgelerinin medyada yer alış biçimlerinin ve yer alış sürelerinin incelenmesi yararlı olabilir.

Çalışmada fikir gruplarını anlamlı faktörler altında toplamayabilmek için faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonuçlarına göre; fikir grupları 5 boyutta toplanmıştır. Bunlar Dini-Siyasi Gruplar, İş-Çalışma Grupları, Basın-Medya Grupları, Arkadaş Grupları, Aile ve Akraba Grupları şeklinde adlandırılmıştır. Kadın ve erkek turistlerin fikir gruplarından etkilenmede farklı olup olmadığına bakıldığında, erkekler dini-siyasi gruplardan kadınlara göre daha fazla etkilendikleri bulunmuştur. Evli ve bekâr turistlerin fikir gruplarından etkilenmeleri arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Üniversite eğitimi almamış kişiler, üniversite eğitimi almışlara göre dini-siyasi gruplardan ve aile-akraba gruplarından daha fazla, arkadaş gruplarından daha az etkilenmektedirler. 3500 TL ve altında geliri olanlar, 3501 TL üstünde geliri olanlara göre dini-siyasi gruplardan ve aile-akraba gruplarından daha fazla etkilenmektedirler. Safranbolu'ya gelmeden bilgi toplayanlar bilgi toplamayanlara göre basın-medya gruplarından daha fazla etkilendikleri bulunmuştur.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar turistlerin tarihi özelliklere ve önemli kültürel mirasa sahip bir UNESCO Dünya Kenti Mirası Listesinde yer alan Safranbolu'ya gelirken bilinçli bir tercih yaptıklarını ve bir seçim süreci yaşayarak geldiklerinin göstermektedir. Destinasyon seçim kararında gerek kişilerin gerekse grupların etkisi bu noktada önem arz etmektedir. Araştırma turistlerin destinasyon seçimini etkileyen grupları ortaya koyması bakımından alan yazınına katkıda bulunmaktadır. Gelecekte yerli turistlerin en çok tercih ettiği diğer popüler destinasyonlarda, benzer çalışmalar yapılarak destinasyon seçim kararında referans gruplarının etkisi incelenmelidir. Böylelikle hedef destinasyona gelen turistlerin nasıl bilgi topladıkları incelenebilecektir.

Yapılan çalışmada ziyaretçilerin çoğunluğu Safranbolu'yu diğer arkadaş ve yakınlarına tavsiye edeceğini belirtmiştir. Bu durum referans gruplarının tavsiyelerinin destinasyon seçimindeki önemiyle birlikte düşünüldüğünde bölgenin geleceği için iyi sinyaller vermektedir. Destinasyondan memnun kalan ziyaretçiler, destinasyonu tavsiye etmeleri ve diğer bireyleri etkileme potansiyelleri göz önüne alındığında ziyaretçi memnuniyeti ve beklentilerinin karşılanması için destinasyon yöneticilerine ve turizm endüstrisi paydaşlarına önemli görevler düştüğü söylenebilir. Yerli literatürde bugüne kadar spesifik olarak destinasyon seçiminde fikir gruplarının etkisine yönelik sınırlı sayıda çalışma ortaya koyulmuştur. Safranbolu'ya gelen yerli turistlerin destinasyon seçiminde kişi veya grupların etkisinin belirlenmesine yönelik yapılan bu çalışma literatürdeki boşluğu doldurur niteliktedir. Bu çalışma, 2015 yılının Nisan ve Haziran ayında Safranbolu'ya gelen yerli turistleri ile sınırlandırılmıştır. Gelecekte bu alanda yapılan çalışmalar için verilerin tüm mevsimlerde toplanması, yabancı turistleri de kapsamı ve farklı destinasyonlar için yapılması destinasyon seçimine yönelik pek çok değerli bilgiyi ortaya çıkaracaktır.

KAYNAKLAR

- Atay, L. (2003). Destinasyon Pazarlaması Yönetimine İlişkin Stratejik Bir Yaklaşım. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 144-158.
- Buhalis, D. (2000). Marketing the Competitive Destination Of the Future. *Tourism Management*, 97-116.
- Büyüköztürk, Ş., Şekercioglu , G. &Çokluk , Ö. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İst. Tek ve Çok Değişkenli Dağılımlar İçin Sayıtların Analiz, lojistik regresyon, diskriminant regresyon analiz, küme analizi, açımlayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi, yol analizi*. İstanbul : Pegem Yayıncılık.
- Chang, C. L. H., & Liu, C. C. (2015, May). Chinese Guanxi Theory: How to Globalize and Popularize Taiwanese Products in Chinese Cultural Areas Using Online Social Network Services. In *Proceedings of the 5th International Conference on IS Management and Evaluation 2015: ICIME 2015* (20-28). Academic Conferences Limited.
- Çakıcı, C.& Aksu, M. (2007). Çekim Yeri Seçiminde Grup Etkisi: Yerli Turistler Üzerine Bir Araştırma . *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 183-194.
- Decrop, A. &Snelders, D. (2005). "A grounded typology of Vacation Decision- making,," *Tourism Management*, 26 (2):, 121-132.
- Eren , E. (2006). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: 9. baskı Beta Yayıncılık.
- Iwashita, C. (2003). Media construction of Britain as a Destination for Japanese Tourists: Social Constructionism and Tourism, *Tourism and Hospitality Research*, 4(4): 331-340.
- Kotler, P., Bowen, J. ve Makens, J. (1998). *Marketing for Hospitality and Tourism* . New Jersey: Prentice Hall International.Inc.
- Mohsin, A. (2005). Tourist Attitudes and Destination Marketing the Case of Australia's Northern Territory and Malaysia. *Tourism Management*, 26(5):, 723-732.
- Odabaşı, Y.ve Barış, G. (2002). *Tüketici Davranışı*. İstanbul : Medaicat Kitapları.
- Olalı , H. (1988). *Turizm dersleri*. İzmir: İstiklal Matbaası .
- Özdamar, K.(2004). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi*. Eskişehir: Kaan Kitapevi.
- Pike, S. (2004). *Destination Marketing Organisations*. New York,USA: Advances in Tourism Research Series Elsevier.
- Royo-Vela, M. (2009). Rural-cultural excursion conceptualization: A local tourism marketing management model based on tourist destination image measurement. *Tourism Management* 30 (2009), 419-428.
- Schiffman, L.& Kanuk, L. (1994). *Consumer Behavior*. New Jersey : Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Seddighi, H., & Theocharous, A. (2002). A Model of Tourism Destination Choice: A Theoretical and Empirical Analysis. *Tourism Management* (23).5, 475-487.
- Slabbert, E. & Du Plessis, L. (2012), "The Influence of Demographic Factors on Travel Behavior of Visitors to Nature-Based Products in South Africa", International Conference on Tourism & Management Studies, Algarve.
- Stokowski, P. (1986). Social Networks and Tourist Behavior. *The American Behavioral Scientist*, 36 (2), 212-221.

FED'İN FAİZ ORANI POLİTİKASI VE TCMB'NİN POLİTİKA FAİZİNE ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Haktan Sevinç
İğdir Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü
haktan.sevinc@igdir.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Raif Cergibozan
Kırklareli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü
rcergibozan@hotmail.com

Araş. Gör. Emre Çevik
Marmara Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Ekonometri Bölümü
cevik.emre@marmara.edu.tr

ÖZET

Küresel piyasaları ve özellikle dış şoklara karşı duyarlılığı yüksek olan gelişmekte olan ülkeleri yakından ilgilendiren FED'in faiz politikası, 16 Aralık 2015'te Federal Açık Piyasa Komitesi (FOMC) toplantısında faiz oranlarını yüzde 0-0.25 aralığından yüzde 0.25-0.50 aralığına yükseltme kararı alınması sonrasında ekonomi literatüründe yeniden büyük önem arz etmeye başladı. Bu çalışmada öncelikle FED'in faiz kararlarını belirlerken göz önünde bulundurduğu temel makroekonomik değişkenlerle ile faiz arasındaki uzun dönemli ilişki 1988Q1-2015Q3 dönemi için analiz edilmiştir ve bunun yanı sıra çalışmada faiz oranları ve temel makroekonomik değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Son olarak çalışmada ABD'deki faiz oranı ve makroekonomik değişkenlerin uzun dönem ilişkisini gösteren eşbütünleşme vektörü ile Türkiye'deki faiz oranları ile olan nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre federal fon oranları ile temel makroekonomik değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olması ve makroekonomik değişkenlerin federal fon oranları üzerinde önemli etkiye sahip olması durumu FED'in makroekonomik değişkenleri esas alarak faiz politikasının belirlemesi durumunun haklılığını gösterirken bunun yanı sıra ABD'deki makroekonomik değişkenler ve faiz oranlarının uzun dönem hareketinin Türkiye'deki faiz oranları üzerinde önemli etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Granger Nedensellik Testi, FED Faiz Politikası, TCMB Politika Faizi.

FED'S INTEREST RATE POLICY AND ITS IMPACT ON CBRT'S POLICY RATE

ABSTRACT

FED's interest rate policy, which is closely related to Global Markets and especially emerging countries which are highly sensitivity to external shocks, began to regain great importance in the economic literature after the decision of increasing interest rates ranges from 0-0.25 percent to 0.25-0.50 percent in the Federal Open Market Committee meeting (FOMC) on 16 December 2015. In this study, firstly long-term relationship between interest rates with the main macroeconomic variables that FED takes into consideration while determining interest rates are analyzed for 1988Q1-2015Q3 period. Secondly, causal relationship between interest rates and the main macroeconomic variables are analyzed. Finally, causality relationship between Turkey's interest rates and the cointegration vector which shows the long-term relationship between interest rates and macroeconomic variables in USA is examined in this work. According to the results obtained from this study, FED's determination of interest rates policy based on macroeconomic variables demonstrate the rightness because of the existence of long-term relationship between Federal Funds Rates and main macroeconomic variables and a significant importance of macroeconomic variables on Federal Funds Rates. With this study, it is also concluded that the long-term movements between interest rates and macroeconomic variables in USA have a significant impact on interest rates in Turkey.

Key Words: Granger Causality Test, FED's Interest Rate Policy, CBRT Policy Rates.

1. GİRİŞ

Küresel piyasaları ve özellikle dış şoklara karşı duyarlılığı yüksek olan gelişmekte olan ülkeleri yakından ilgilendiren ABD Merkez Bankası (FED)'nin faiz politikasının nasıl olacağı son dönemde politikacılar, ekonomistler ve birçok araştırmacı için büyük önem taşımaktadır. Bunun temel nedeni piyasalarda FED'in 2015 yılında faizleri arttıracığı beklentisinin oluşmuş olmasıdır. 2007 yılında başlayan ve 2008 Eylül ayında şiddetini en üst düzeye ulaştıran küresel kriz ABD içerisinde yer alan büyük finansal kuruluşların iflasiyla sonuçlanmıştır. Krizin başlangıç aşamalarında FED ilk olarak 18 Eylül 2007'de federal fon oranını yüzde 4.75'e indirilirken 16 Aralık 2008'e geldiğinde ise federal fon oranı 0 ile 0.25 aralığına çekilmiştir⁶. Yaşanılan kriz sonrasında FED'in krizin etkilerini azaltmak/ortadan kaldırmak ve ekonomiyi canlandırmak amacıyla gerek faizleri sıfıra yaklaştırma gerekse tahvil alımı yaparak parasal genişlemeyi artırma yoluna gittiği görülmektedir. Söz konusu parasal genişleme artışı sayesinde yaşanan likidite sıkışıklığının önüne geçmek amaçlanmaktadır. 2006 yılından beri faiz oranlarını arttırmayan FED 16 Aralık 2015'te Federal Açık Piyasa Komitesi (FOMC) toplantısı sonrasında faiz oranlarını yüzde 0-0.25 aralığından yüzde 0.25-0.50 aralığına yükseltme kararı almıştır. FED'in en son 2006 yılında aldığı faiz artışı kararı sonrasında küresel piyasalardaki dalgalanmalar ve riskten kaçınma eğilimindeki artış sonucunda diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de finansman maliyetlerinde, enflasyon ve enflasyon beklentilerinde artış gibi olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde TCMB enflasyonu kontrol altında tutabilmek için faiz oranlarında bir artışa gitmiştir. Hem faiz oranlarındaki artış hem de FED'in faiz artışı sonucunda ülkeden ciddi miktarda sermaye çıkışı yaşanmış, sonrasında değer kaybeden ulusal para sebebiyle yurt içi talepte önemli bir düşüş gözlenmiştir (TCMB Yıllık Rapor, 2006). Aynı şekilde FED'in daha önceki dönemlerdeki faiz artışı gelişmekte olan ülkelere ciddi sermaye çıkışlarına neden olmuştur. Bunun temel nedeni yatırımcıların portföylerini daha istikrarlı ekonomilere yönlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Arı (2012) ve Arı ve Cergibozan (2014) yaptıkları çalışmalarda FED'in faiz artışlarının Türkiye'deki para krizi olasılığını arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. FED'in faiz politikasının gelişmekte olan ülkeler üzerinde önemli etkileri olması faizin ne olacağı yönündeki tartışmaların haklılığını göstermektedir. FED'inyaşanılan küresel kriz sonrasında ilk kez faiz artışı kararı almasının arkasında yatan temel sebep makroekonomik değişkenlerdeki değişim olarak karşımıza çıkmaktadır. Kriz sonrası dönemde büyüme oranlarında istenilen seviye yakalanırken buna bağlı olarak işsizlik oranında da düşüş olduğu görülmektedir. Bu olumlu gelişmelerin yanı sıra enflasyon için ise halen istenilen seviyeye ulaşamadığı görülmektedir. FED'in beklentilerine daha ayrıntılı bakılacak olursa uzun dönem büyüme beklentisi %2 olan FED'in 2015 yılı için büyüme beklentisi %2.1 iken 2016'da %2.4'e ulaşacağı öngörülmektedir. Uzun dönem işsizlik oranı beklentisi %4.9 iken 2015 yılı için %5 ve 2016 yılı için ise %4.7 olduğu görülmektedir. FED'in hem büyüme hem de işsizlik için uzun dönem beklentilerine ulaştığı görülürken enflasyon için ise uzun dönem beklentisinin %2 olduğu buna karşın 2015 yılı için %0.4 ve 2016 yılı için ise beklentinin %1.6'da kaldığı görülmektedir. Enflasyona ilişkin beklentilerin ancak 2018 yılı için uzun dönem beklenen değeri olan %2'ye ulaştığı ifade edilmektedir⁷. Görüldüğü gibi 2016 yılı için FED'in beklentisi büyümenin artacağı, işsizliğin azalacağı ve enflasyonun istenilen seviyeye ulaşamamasına rağmen artacağı yönündedir. FED Başkanı Yellen 16 Aralık 2015'te alınan faiz artışı kararını Büyük Buhrandan sonra yaşanan en

⁶ Federal fon oranlarına ilişkin bilgi 1971 yılından itibaren www.newyorkfed.org/markets/statistics/dlyrates/fedrate.html de bulunabilir.

⁷ FED'in temel makroekonomik değişkenlerdeki değişime ilişkin beklentileri için <http://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/files/fomcproptabl20151216.pdf> (Economic projections of Federal Reserve Board members and Federal Reserve Bank presidents under, 2015) 'e bakılabilir.

önemli kriz dönemi olan küresel kriz sürecinden çıkış için faizlerin sıfıra yakın tutulduğu 7 yıllık sıra dışı dönemin sona ermesi olarak nitelendirmiştir⁸. Çünkü küresel kriz sonrasında alınan önlemler sayesinde işgücü piyasasındaki iyileşmelere bağlı olarak işsizliğin azalması ve büyümenin artışı gibi olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bu yüzden faiz artışı FED'in de vurguladığı gibi sıra dışı 7 yıllık sıra dışı dönemden normalleşme sürecine geçiş olarak değerlendirilebilmektedir. Bunun yanı sıra FED enflasyon oranlarının düşük olmasının nedenini olarak arz artışından kaynaklanan petrol fiyatlarının düşüklüğünü ve doların değerlenmesi sonucu düşen ithalat fiyatlarını göstermiştir. Ancak FED artan büyüme ve işgücü piyasalarındaki iyileşmelerin devam etmesi sonucunda istenilen enflasyon düzeyine ulaşılacağını da ifade etmiştir. FED'in beklentilerinden de görüldüğü gibi faize ilişkin karar alınmasında işsizlik, enflasyon ve büyüme değişkenlerinde meydana gelen değişimler önemli rol oynamaktadır.

Bu çalışmada öncelikle ABD Merkez Bankası (FED)'in faize ilişkin karar alırken göz önünde bulundurduğu değişkenler olan işsizlik, enflasyon ve büyüme ile faiz oranı arasındaki uzun dönemli ilişki 1988Q1-2015Q3 dönemi için analiz edilecektir. Bu değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin analiz edilmesinde Johansen Eşbütünleşme Testi(Johansen (1988), Johansen ve Juselius (1990), Johansen (1995)) kullanılmaktadır. Test sonucunda değişkenler arasında eşbütünleşme bulunması bu değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğunu göstermektedir. İşsizlik, enflasyon, büyüme ve faiz oranının uzun dönemde birlikte hareket etmesi FED'in faiz politikasını belirlerken bu değişkenleri dikkate alması durumunun haklılığını gösterecektir. ABD ekonomisi için Johansen Eşbütünleşme Testi'nin yanı sıra Vektör Hata Düzeltme Modeli'ne dayalı Çok Değişkenli Granger Nedensellik Analizi sonuçlarına da yer verilecektir. Bu sayede FED'in faiz politikası alırken göz önünde tuttuğu makroekonomik değişkenlerle faiz oranı arasındaki ilişkinin varlığını ve değişkenler arasında nedensellik ilişkisi var ise bu ilişkinin yönünü görme imkanı bulunabilecektir. Bu da çalışmada kullanılan dönem aralığı için faiz politikasının makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisi ve değişkenlerin birbirleri ile olan ilişkilerini ortaya koyacaktır. Son olarak ABD için işsizlik, enflasyon, büyüme ve faiz oranı arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren eşbütünleşme vektörü ile Türkiye'deki faiz oranları arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılacaktır. Bu da ABD ekonomisi için önem arz eden değişkenlerin uzun dönem hareketi ile Türkiye'deki faiz oranları arasında nedensellik ilişkisinin varlığını ve ilişki var ise bu ilişkinin yönünü görme imkanını sunacaktır.

2. BÜYÜME, İŞSİZLİK, ENFLASYON VE FAİZ İLİŞKİSİ

Ekonomik büyüme her ülke için arzu edilen ekonomik bir olgu olmakla birlikte çok boyutlu ve çok parametrelili bir süreci ifade etmektedir. Ekonomik büyüme ihracat, ithalat, işgücü, tasarruf düzeyi, döviz kuru, faiz, para miktarı, yatırım düzeyi, ödemeler bilançosu, yabancı sermaye yatırımları, enflasyon gibi birçok değişkenden etkilenmekte ve yine birçok değişkeni etkilemektedir. Bu çalışmada da ekonomik büyüme ile işsizlik, enflasyon ve faiz oranları arasındaki ilişki incelenmekte ve birbirlerine olan etkileri araştırılmaktadır.

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya atılan enflasyonun ekonomik büyümeye olumlu yöndeki etkisine dayalı görüşler, 1950'li yıllardan sonra ekonomi literatüründe yer etmeye başlamıştır. Bu bağlamda Phillips Eğrisi olarak adlandırılan yaklaşımla birlikte enflasyon oranları ile ekonomik büyüme oranları arasında pozitif yönlü ilişkinin olduğu ve daha da önemlisi enflasyonun yükselmesine izin verilmesiyle ekonomik büyüme hızının da artacağı düşüncesi uzunca bir süre makroekonomi teorisinde yer almıştır. Yine II. Dünya

⁸ FED Başkanı Janet Yellen'in faiz artışı sonrası açıklamalarına ilişkin bilgi <http://www.federalreserve.gov/mediacenter/files/FOMCpresconf20151216.pdf> bulunabilir.

Savaşı'ndan sonra birçok gelişmiş ülkede ortaya çıkan yüksek enflasyon ile birlikte yüksek büyüme hızları, büyüme ve enflasyon arasında ilişkileri savunan yeni bazı düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Enflasyonun ekonomik büyüme üzerine pozitif yönlü etkisi ile ilgili bu yeni görüşler de enflasyonun zorunlu tasarrufları artırması dolayısıyla görüşlerini ispat etmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda Mundell-Tobin etkisi olarak adlandırılan ve para saklama güdüsü ile sermaye birikimine yönelik portföy hareketlerini birbirinin alternatifi olarak gören modelde, enflasyon ile büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu belirtilmektedir. Ayrıca yüksek büyüme oranı ile yüksek enflasyon oranı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu vurgulayan Tobin'e göre; enflasyon, bireylerin parayı faiz getiren varlıklara ikamesine yönelteceğinden aynı paralelde sermaye yoğunluğu artarken büyüme de artmış olacaktır. Fakat 1970 yılı sonrasındaki süreçte birçok ülke ekonomisinde ortaya çıkan stagflasyon sorunu ve bu soruna bir çözümün bulunamayışı Phillips Eğrisi yaklaşımı başta olmak üzere enflasyonun büyüme üzerine pozitif katkısına dayalı görüşleri tartışılır hale getirmiş ve enflasyonun ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyeceği yönünde bazı düşüncelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Saraç, 2009: 34; Terzi ve Oltulular, 2004, s. 19).

Enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki pozitif yönlü ilişkiyi özellikle eşik değerli olarak analize katan çalışmalar, belirli bir eşik değere ulaşınca kadar ve genellikle kısa dönem içerisinde enflasyonun ekonomik büyümeyi olumlu olarak etkilediğini ortaya koymuşlardır. Bu çalışmalar arasında Fischer (1993), Sarel (1996), Christoffersen ve Doyle (1998), Ghosh ve Phillips (1998), Khan ve Senhadji (2000), Sweidan (2004), Drukker (2005), Kramer vd. (2013) ve Arı (2014) gibi yazarlarca yapılanlar sıralanabilir.

Enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin olumsuz yönde olacağına dayalı görüşler ise temelde enflasyonun gelecekle ilgili olumsuz beklentilerin ortaya çıkmasına neden olarak yatırımları ve büyümeyi olumsuz yönde etkilemesi dolayısıyladır. Ayrıca yüksek enflasyon oranlarıyla ortaya çıkan belirsizliklerin ekonomik birimlerin piyasadaki sinyalleri tam olarak algılayamamasına ya da yanlış anlamasına sebebiyet vererek yatırımları dolayısıyla büyümeyi olumsuz yönde etkileyeceğini vurgulamaktadır. Aynı şekilde enflasyon ulusal paranın değer kazanmasına yol açarak ihracatın olumsuz yönde etkilemesine neden olmakta ve enflasyonun finansal varlıkların değerinde bir düşüşe yol açmasıyla bireyler tasarruflarını altın gibi değerli madenlere ve gayrimenkullere aktarmayı tercih etmeleri dolayısıyla yatırımlar olumsuz yönde etkilemektedir (Berber ve Artan, 2004: s. 3).

Enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki negatif yönlü ilişkiyi yansıtan çalışmalar ise daha çok uzun dönemli araştırmalara dayanır. Fisher (1993), Gregorio (1993), Barro (1995), Andres ve Hernando (1997), Ghosh ve Phillips (1998), Hansen (1999), Berber ve Ertan (2004) gibi yazarlar tarafından yapılan çalışmalar da enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi negatif yönlü olarak bulanlara örnektir. Bunun yanı sıra Arı ve diğ. (2013), 1990-2011 dönemi için Türkiye'de büyümede yaşanan artışların kısa dönemde enflasyonu arttırdığını buna karşın uzun dönemde ise büyümenin enflasyonu azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Diğer taraftan Fisher'in (1930) ilk olarak ortaya koyduğu beklenen faiz oranları ile enflasyon oranları arasındaki doğru yönlü ilişkinin esas itibariyle doğrusal yönde olmadığına dair bulgulara, daha sonra yapılan çeşitli çalışmalar sonucunda ulaşılmıştır. Bu bağlamda McKinnon (1973) ve Shaw (1973) tarafından yapılan çalışmalar faiz oranları ile enflasyon arasında pozitif yönlü ilişkiler ortaya çıkarmışken, Barro ve Becker (1989) ve Bosworth (2014) gibi yazarlarca yapılan çalışmalar sonucunda negatif ve anlamsız yönlü ilişkiler tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik büyüme ile faiz oranları ve işsizlik arasındaki ilişkinin yönü, ekonomik büyüme ile enflasyon arasında olan ilişkinin yönünden daha belirgin bir şekilde

ayrılmaktadır. Şöyle ki büyüme oranları arttıkça faiz oranları ve işsizliğin azalması beklenmekte, dolayısıyla ters yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusu olmaktadır. Literatürde söz konusu bu ilişkileri araştıran çeşitli çalışmalar mevcuttur. Shafik ve Jalali (1991), Adda ve Scorcu (1997), Anaripour (2011), Udoka ve Roland (2012), Leduc ve Rudebusch (2014) ekonomik büyüme ile faiz oranları arasındaki negatif yönlü ilişkileri yansıtan yazarlardır. Berry ve Sabot (1984), Brauninger ve Pannenberg (2000), Kreishan (2011), Al-Habees ve Rumman (2012), Levine (2013), Abdul-Khaliq vd. (2014) gibi yazarlar ekonomik büyüme ile işsizlik oranları arasındaki negatif yönlü ilişkileri yaptıkları çalışmalarında vurgulamışlardır.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

3.1. Veri Seti

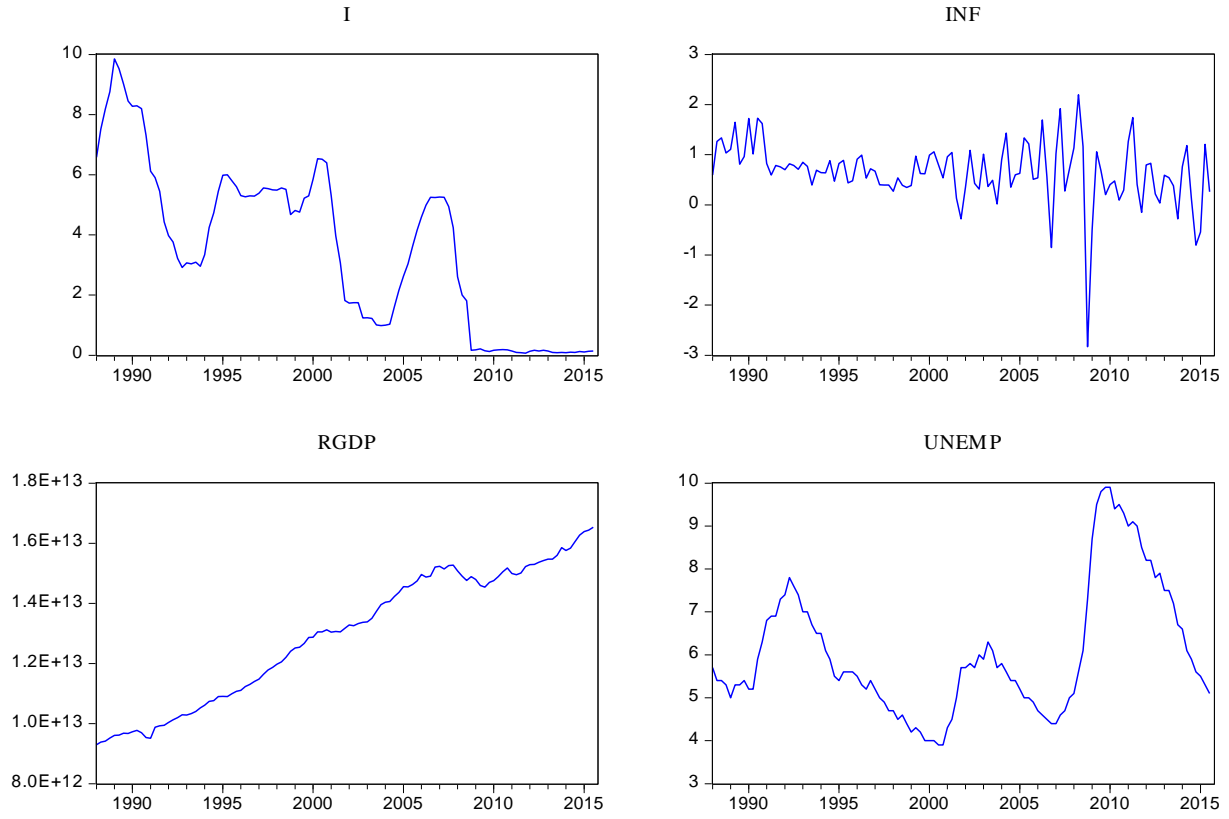
Çalışmada kullanılan değişkenler, enflasyon (INF), işsizlik oranı (UNEMP), 2010 yılı fiyatlarıyla GSYİH (RGDP) ve bankalararası gecelik borçlanma faizidir (I). Değişkenlere ait gözlemler çeyreklik olup Türkiye (TR) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) verilerini kapsamaktadır. Çalışma için zaman aralığı olarak 1988Q1-2015Q3 dönemi kullanılmaktadır. Değişkenlere ilişkin olarak veri kaynakları Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1: Değişkenlerin Veri Kaynakları ve Zaman Aralığı

<i>Değişkenler</i>	<i>Veri Kaynağı</i>	<i>Site Adresi</i>	<i>Veri Aralığı</i>
<i>INF_{ABD}</i>	International MonetaryFund	data.imf.org	1988Q1-2015Q3
<i>UNEMP_{ABD}</i>	Bureau of LaborStatistics	bls.gov	1988Q1-2015Q3
<i>RGDP_{ABD}</i>	International MonetaryFund	data.imf.org	1988Q1-2015Q3
<i>I_{ABD}</i>	Federal ReserveSystem	.federalreserve.gov	1988Q1-2015Q3
<i>I_{TR}</i>	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası	evds.tcmb.gov.tr	1988Q1-2015Q3

Burada I_{TR} değişkeni, ters repo ağırlıklı ortalama faizidir. Ancak 22 gözlem farklı zaman dilimlerinde eksik olduğu için doğrusal interpolasyon ile türetilmiştir

ABD ekonomisine ait zaman serisi grafikleri Şekil 1’de verilmiştir. ABD’de 2008 küresel krizi etkisi, ele alınan değişkenler açık bir şekilde görülmektedir. Özellikle işsizlik oranı, 2008 yılından başlayarak artmaya başlamış ve 2010 yılı başlarında en yüksek değerine ulaşmıştır. Aynı zamanda, Amerika Merkez Bankası (FED), parasal genişleme amacıyla faiz oranlarını en düşük seviyelerine çekmiştir. RGDP’deki ve INF’deki düşüş ise yine grafiklerden açıkça görülmektedir.

Şekil 1: ABD Makroekonomik Göstergeleri Zaman Grafikleri

3.2. Yöntem

Bu çalışmada, ABD ekonomisi için I, GDP, UNEMP ve CPI değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişki öncelikle Johansen Eşbütünleşme Testi ile analiz edilmektedir. Sonrasında ise Vektör Hata Düzeltme Modeline dayalı Çok Değişkenli Granger Nedensellik Testi kullanılarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Zaman serileriyle analizle geçmeden önce Granger ve Newbold (1974)'te ortaya konan sahte regresyon (*Spurious Regression*)'a sebep olmamak için ilk olarak kullanılacak olan serilerin durağanlıkları analiz edilmektedir. Serilerde birim kök olup olmadığı, diğer bir deyişle durağan olup olmadıkları, Genişletilmiş Dickey-Fuller (1984) (ADF) ve Phillips-Perron (1988) (PP) testleri ile kullanılmıştır.

3.2.1. Vektör Otoregresif (VAR) ve Vektör Hata Düzeltme Modelleri

İlk defa Sims (1980) tarafından ortaya atılan VAR modeli, birden fazla değişkenin bir sistem içerisinde etkileşimini araştırmak üzere kurulmuştur. Sims'e göre, eğer bir değişkenler kümesi arasında gerçek eşanlılık varsa, hepsi eşit düzeyde işleme sokulmalıdır; içsel ve dışsal değişkenler arasında herhangi bir önsel ayırım olmamalıdır (Damodar & Porter, 2008). Bir başka deyişle, ele alınan değişkenler arasında herhangi bir iktisadi teori ve ön bilgi olmaması ve eşanlı bir sistemin varlığı, VAR modelinin temel teorisini oluşturmaktadır.

VAR modelleri, bir sistem içerisinde analiz edilmektedir. Her bir değişkenin içsel olduğu varsayılmaktadır. Eşanlı denklem sistemlerinde belirlenme problemi olduğundan dolayı, VAR modellerinde, bu sorun içsel değişken kadar modelin olması ile ortadan

kalkmaktadır. N gözlemlili, k değişkenli ve p gecikmeli bir VAR modelinin kapalı matris notasyonu aşağıdaki gibidir⁹:

$$y_t = c + \Phi_1 y_{t-1} + \Phi_2 y_{t-2} + \dots + \Phi_p y_{t-p} + \varepsilon_t, \quad \varepsilon_t \approx N(0, \Omega) \quad (1)$$

c, (nx1) boyutlu sabit vektör ve Φ_i (nxn) boyutlu otoregresif katsayılar matrisidir. ε_t sıfır ortalamalı ve Ω sabit varyanslı saf hata süreci vektörüdür. VAR modelinde, katsayıların yorumundan ziyade, ε_t 'den elde edilen etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması sonuçları yorumlanmaktadır.

Etki-Tepki Fonksiyonları

(1) Numaralı eşitlikte bir VAR modeli vektör MA(∞) formu Eşitlik (2)'de verildiği gibidir:

$$y_t = \mu + \varepsilon_t + \Psi_1 \varepsilon_{t-1} + \Psi_2 \varepsilon_{t-2} + \dots \quad (2)$$

Ψ_s 'in i inci satır ve j inci sütun elemanı, bütün zamanlardaki şoklar sabit olduğu durumda t+s zamanındaki i inci değişken için t zamanındaki j inci değişkenin şokunun bir birim artmasını göstermektedir (Hamilton, 1994). Bir başka deyişle, bir değişkene t zamanında uygulanan bir şoka, diğer değişken t+s zamanında verdiği tepkidir.

Varyans Ayrıştırması

(1) Numaralı eşitlikten elde edilen hata terimleri için $\Omega = E(\varepsilon \varepsilon')$ olsun. Bu durumda s dönem sonraki tahminin ortalama hata karesi (MSE) aşağıda gösterildiği gibidir:

$$\Omega = E(\varepsilon_t \varepsilon_t') = a_1 a_1' \text{Var}(u_{1t}) + a_2 a_2' \text{Var}(u_{2t}) + \dots + a_n a_n' \text{Var}(u_{nt})$$

$$MSE(\hat{y}_{t+s|t}) = \sum_{j=1}^n \left\{ \text{Var}(u_{jt}) \left[a_j a_j' + \Psi_1 a_j a_j' \Psi_1' + \Psi_2 a_j a_j' \Psi_2' + \dots + \Psi_s a_j a_j' \Psi_s' \right] \right\} \quad (3)$$

Bu bağlamda varyans ayrıştırma, belirli bir dönemin hatasının, s dönem sonrasının MSE içerisindeki oranını göstermektedir (Sevüktekin & Çınar, 2014).

Hata Düzeltme Modeli

Zaman serisi analizinde, eğer değişkenler aynı mertebeden durağan ise, değişkenlerin uzun dönem dinamikleri ile beraber, kısa dönem dinamikleri de incelenebilir. VAR modelinde ele alınan değişkenler, aynı mertebeden durağan iseler, hata düzeltme mekanizması, vektör hata düzeltme mekanizması adını alacaktır ve hata düzeltme modeli ise, Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) olarak adlandırılacaktır. p değişkenli bir VAR modelinde, kısa dönem dinamiklerini gösteren VECM Eşitlik 4'te verildiği gibidir:

$$\Delta Y_t = \phi_1 \Delta Y_{t-1} + \phi_2 \Delta Y_{t-2} + \dots + \phi_{p-1} \Delta Y_{t-p+1} - BZ_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4)$$

3.2.2. Çok Değişkenli Granger Nedensellik Analizi

X_t ve Y_t gibi iki değişkenli ve fark durağan zaman serileri arasındaki doğrusal nedenselliği test etmek için Eşitlik (5)'deki gibi bir VAR sistemi oluşturulmalıdır. Eşitlik (5)'teki C_x ve C_y sabit terim vektörü, $B_{ij}(L)$ ise gecikme polinomlarının matrisidir.

$$\begin{pmatrix} x_t \\ y_t \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} C_x \\ C_y \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} B_{xx}(L) & B_{xy}(L) \\ B_{yx}(L) & B_{yy}(L) \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_{t-1} \\ y_{t-1} \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \varepsilon_x \\ \varepsilon_y \end{pmatrix} \quad (5)$$

⁹ Hamilton, J., Time Series Analysis, 1994.

İki değişkenli duruma benzer olarak, x_t ve y_t gibi iki zaman serisi vektörü arasındaki doğrusal nedensellik ilişkisi olabilmesi için dört farklı durum ortaya çıkmaktadır (Bai, Wong, & Zhang, 2010, s. 10):

1. Eğer $B_{xy}(L)$ ve $B_{yx}(L)$ istatistiksel olarak sıfırdan farklıysa y_t 'den x_t 'ye dolaylı nedensellik vardır.
2. Eğer $B_{yx}(L)$ istatistiksel olarak sıfırdan farklı ve $B_{xy}(L)$ istatistiksel olarak sıfırdan farklı değilse x_t 'den y_t 'ye dolaylı nedensellik vardır.
3. $B_{xy}(L)$ ve $B_{yx}(L)$ istatistiksel olarak sıfırdan farklı olduğu zaman geri beslemeli bir ilişki vardır.
4. $B_{xy}(L)$ ve $B_{yx}(L)$ istatistiksel olarak sıfırdan farklı değilse x_t ve y_t 'nin bağımsız olduğu reddedilemez.

Bu durumda her bir durum için hipotezlerin oluşturulması gerekmektedir. Her bir durum için test edilecek sıfır hipotezleri şu şekildedir:

Durum 1: $H_0: B_{xy}(L)=0$

Durum 2: $H_0: B_{yx}(L)=0$

Durum 3: $H_0: B_{xy}(L)=B_{yx}(L)=0$

Söz konusu durumların test istatistikleri, F testinin yanında, Sims'in (1980) çalışmasında gösterdiği gibi, T gözlem sayısı, c kısıtlanmamış sistemdeki her bir eşitlikteki tahmin edilmiş parametre sayısı ve $\log|\Sigma_0|$ ve $\log|\Sigma|$ kısıtlı ve kısıtsız hata kovaryans matrislerinin determinantının doğal logaritması olduğu durumda, olabilirlik oranı istatistiği $(T-c)(\log|\Sigma_0|-\log|\Sigma|)$ kullanılabilir (Bai, Wong, & Zhang, 2010, s. 11).

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma konusuna dahil olan INF_{ABD} , $LRGDP_{ABD}^{10}$, I_{ABD} ve $UNEMP_{ABD}$ değişkenleri için öncelikle durağanlık sınaması yapılacaktır. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin Johansen Eşbütünleşme Testi aracılığıyla analiz edilebilmesi için değişkenlerin aynı mertebeden durağan olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra Çok Değişkenli Granger Nedensellik Testi durağan seriler üzerinden uygulanacağından dolayı birim kök test sonuçları büyük önem arz etmektedir.

4.1. Birim Kök Testleri

Eşbütünleşme ve Nedensellik analizine başlamadan önce, değişkenlerin durağan olup olmadıkları araştırılmıştır. Durağanlık ise, Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleriyle araştırılmıştır. Sabitli-trendli modeller için yapılan birim kök test sonuçlarına göre, bütün değişkenler düzey değerinde durağan değildir. Ancak değişkenler, birinci farklarda durağan hale gelmektedir. Dolayısıyla analizin bundan sonraki aşamalarında, değişkenlerin fark serileri kullanılacaktır. Tablo 2'de ABD için birim kök test sonuçlarına yer verilmiştir.

¹⁰ LRGDP, RGDP'nin doğal logaritması alınmış seridir.

Tablo 2: Birim Kök Test Sonuçları

<i>Değişkenler</i>	<i>ADF</i>		<i>PP</i>	
	<i>Sabitli ve Trendli</i>	<i>K.D.*</i>	<i>Sabitli ve Trendli</i>	<i>K.D.*</i>
<i>INF_{ABD}</i>	-3.213	-3.451	-2.818	-3.451
<i>LRGDP_{ABD}</i>	-1.477	-3.452	-1.214	-3.451
<i>I_{ABD}</i>	-3.213	-3.451	-2.818	-3.451
<i>UNEMP_{ABD}</i>	-2.362	-3.455	-1.990	-3.451
Δ <i>INF_{ABD}</i>	-3.840	-3.452	-5.447	-3.451
Δ <i>LRGDP_{ABD}</i>	-3.787	-3.451	-8.591	-3.451
Δ <i>I_{ABD}</i>	-4.093	-3.453	-5.447	-3.451
Δ <i>UNEMP_{ABD}</i>	-3.826	-3.451	-5.765	-3.451

*0.05 önem düzeyinde MacKinnon Kritik Değeri

Tablo 3'te ise Türkiye için I değişkeninin birim kök testleri sonuçları yer almaktadır. Düzey halleriyle verinin hesaplanan test istatistikleri kritik değerlerden daha negatif olmadığı için gerek ADF gerekse PP birim kök test sonuçlarına göre seri durağan değildir. Ancak serinin birinci farkları alındığında, seriye ait test istatistikleri kritik değerden daha negatif olduğu için seriler, durağan hale gelmektedir.

Tablo 3: Türkiye İçin Birim Kök Test Sonuçları

<i>Değişkenler</i>	<i>ADF</i>		<i>PP</i>	
	<i>Sabitli ve Trendli</i>	<i>K.D.</i>	<i>Sabitli ve Trendli</i>	<i>K.D.</i>
<i>LI_{TR}</i>	-2.547	-3.451	-2.422	-3.451
Δ <i>LI_{TR}</i>	-7.547	-3.452	-11.346	-3.451

4.2. Johansen Eşbütünleşme Sonuçları

Değişkenlerin aynı mertebeden durağan oldukları tespit edildikten sonra, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı Johansen (J) eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Johansen Eşbütünleşme Testi'ne ilişkin sonuçlar Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları

<i>Sıfır Hipotezleri</i>	<i>J_{Trace}</i>	<i>J_{Max. Eigen}</i>
<i>r=0</i>	74.15040 [63.87610]*	34.66064 [32.11832]*
<i>r=1</i>	39.48975 [42.91525]*	23.24324 [25.82321]*

*MacKinnon-Haug-Michelis (1999) Kritik Değerleri

Her iki istatistik değeri de kritik değerleri aştığından bu seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığı yönündeki sıfır hipotezi reddedilmektedir. Bu durumda INF, LRGDP, I ve UNEMP değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmaktadır. $\alpha=0.05$ önem düzeyindeki sonuçlara göre, gerek iz gerekse maksimum özdeğer istatistiğine göre J testi sonuçları 1 eşbütünleşme vektörünün olduğu tespit etmiştir. INF, LRGDP, I ve UNEMP değişkenlerinin uzun dönemde birlikte hareket ettiği sonucuna ulaşılması FED'in faiz politikasını belirlemede enflasyon, işsizlik ve büyüme oranlarını dikkate almasının doğruluğuna ilişkin bilgi vermektedir.

4.3. Uzun Dönem İlişki Sonuçları

Değişkenlere ait VAR modeli oluşturulup en uygun gecikme sayısı LR testi ve Akaike bilgi kriterine göre 8 olarak tahmin edilmiştir. Gerek iz gerekse maksimum özdeğere göre 0.05 önem düzeyinde, doğrusal ve trendli model için bir eşbütünleşme vektörü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bilgiler ışığında oluşturulan vektör hata düzeltme modeline ilişkin bilgiler, Tablo 5'te verilmiştir. Gecikme uzunluğunun sekiz olmasından ve gereğinden fazla yer kapsamından dolayı, VECM modeline ilişkin katsayılar ve istatistiklerine yer verilmemiştir. Elde edilen modelin artıklarına ilişkin normal dağıldığı, otokorelasyon içermediği ve sabit varyanslı olduğu sırasıyla JB, LM ve White testleri ile tespit edilmiştir. Aynı zamanda modelin belirlilik katsayısı %64 civarında olup oldukça yüksektir.

Tablo 5: Bağımlı Değişkenin LI olduğu VECM Modeli Özet Sonuçları

	<i>Değişkenler</i>				
	I_{t-1}	INF_{-1}	$LRGDP_{t-1}$	$UNEMP_{t-1}$	<i>Sabit</i>
<i>Eşbütünleşme Vektörü</i>	1.0000	56.2023*	49.2841*	1.5592*	-1536.337
R^2		0.645384			
JB Test İstatistiği		12.089 (0.1473)***			
LM İstatistiği (9 Gecikme)		13.35334 (0.6468)			
White Test İstatistiği		634.5667 (0.8929)			

*Katsayılar 0.05 hata payı ile istatistiki olarak anlamlıdır.

**t istatistik değerleridir.

***Olasılık değerleridir.

Etki-Tepki ve Varyans Ayrıştırması Sonuçları

VAR sisteminden elde edilen artıklara ilişkin etki-tepki fonksiyonları, Şekil 2'de verilmiştir. Şekil 2, etki-tepki analizi fonksiyonlarının birleştirilmiş grafiğidir. Her bir panel, incelenen değişkenin diğer değişkenlere ∓ 1 standart sapmalık verilen şoka tepkisini göstermektedir. Şekil 4.1'in sol üst panelinde, sırasıyla, LRGDP, INF, UNEMP ve I'ya verilen şoka I'nın tepkisini; sağ üst panelde INF'nin tepkisini; sol alt panelde LRGDP'nin tepkisini ve sağ alt panelde UNEMP'in tepkisini göstermektedir. Analizden elde edilen etki-tepki sonuçlarına göre:

-LRGDP'ye verilen şok karşısında I'nın tepkisi birinci dönemden itibaren artan şekilde;

-INF'ye verilen şok karşısında I'nın tepkisi ikinci döneme kadar tepkisiz, ikinci dönemden sonra azalış yönünde tepkili,

-UNEMP'e verilen şok karşısında I'nın tepkisi birinci dönemden itibaren azalış yönünde tepkili,

-LRGDP'ye verilen şok karşısında INF'nin tepkisi ikinci döneme kadar azalış, üçüncü döneme kadar artış ve dördüncü dönemden sonra yine azalış yönünde,

-UNEMP'e verilen şok karşısında INF, üçüncü döneme kadar azalış, üçüncü dönemden dördüncü döneme kadar artış ve dördüncü dönemden altıncı döneme kadar yine azalış yönünde,

-I'ya verilen şok karşısında INF üçüncü döneme kadar artış ve altıncı döneme kadar pozitif yönde,

-INF'ye verilen şok karşısında LRGDP'nin tepkisi bütün dönemlerde negatif ve artış yönünde,

-UNEMP'e verilen şok karşısında LRGDP bütün dönemlerde pozitif artış yönünde,

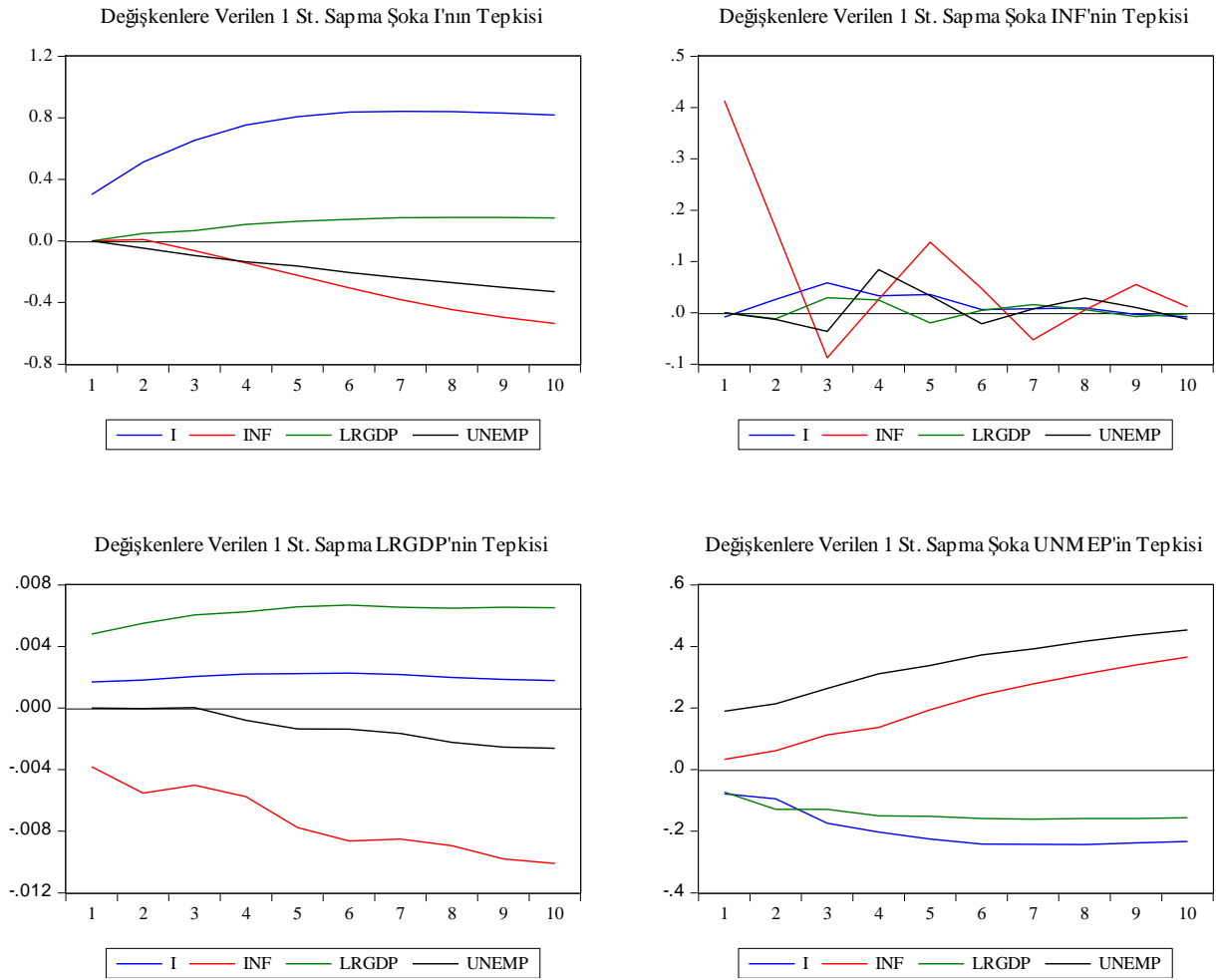
-I'ya verilen şok karşısında LRGDP bütün dönemlerde pozitif yönde,

-LRGDP'ye verilen şok karşısında UNEMP'in bütün dönemlerde negatif yönde,

-I'ya verilen şok karşısında UNEMP'in bütün dönemlerde negatif artış yönünde,

-INF'ye verilen şok karşısında UNEMP'in bütün dönemlerde pozitif artış yönde tepki vermektedir.

Şekil 2: Birleştirilmiş Etki-Tepki Fonksiyonları

Varyansayırıştırması sonuçları ise Tablo 6'da verilmiştir. Bu sonuçlara göre,

I'nın birinci dönemde değişkenliğin %100'ü kendisi tarafından açıklanırken, dördüncü dönemde %2.08'i UNEMP, %1.73'ü INF ve geri kalan kısmı LRGDP tarafından açıklanmaktadır. Sekizinci dönemde %83'ü kendisi tarafından açıklanırken %10.34'ü INF, %4.61'i UNEMP ve geri kalan kısmı LRGDP tarafından açıklanmakta ve oniki dönem sonunda %72.15'i kendisi tarafından açıklanmaktayken %18.43'ü INF, %7.41'i UNEMP ve geri kalan kısmı LRGDP tarafından açıklanmaktadır.

INF'nin varyans ayrıştırma sonuçlarına göre birinci dönemde değişkenliğin %99.96'sı kendisi tarafından açıklanmaktayken geri kalan kısmı I tarafından açıklanmaktadır. Dördüncü dönemde değişkenliğin %93.03'ü kendisi tarafından açıklanmaktayken %3.86'sı UNEMP, %2.37'si I ve geri kalan kısmı LR GDP tarafından açıklanmaktadır. Sekizinci dönemde değişkenliğin %92'si kendisi tarafından, %4.39'u UNEMP tarafından, %2.67'si I tarafından ve geri kalan kısmı LR GDP tarafından açıklanmaktadır. Onikinci dönemde ise değişkenliğin %91.90'nı kendisi tarafından, %4.45'i UNEMP tarafından, %2.69'u I tarafından ve geri kalan kısmı LR GDP tarafından açıklanmaktadır.

LR GDP'nin varyans ayrıştırması sonuçlarına göre, birinci dönem sonunda değişkenliğin %57.06'sı kendisi tarafından açıklanmakta iken %35.82'si INF ve %7.11'i I tarafından açıklanmaktadır. Dördüncü dönem sonundaki değişkenliğin %51.99'u kendisi tarafından, %41.59'u INF, %6.15'i kendisi ve geri kalan kısmı UNEMP tarafından açıklanmaktadır. Sekizinci ve onikinci dönem sonlarındaki değişkenliğin, sırasıyla, %40.88'i ve 34.70'i kendisi tarafından, %52.87 ve %58.71'i INF tarafından, %4.61'i ve %3.41'i I tarafından ve %1.63 ve 3.16'sı UNEMP tarafından açıklanmaktadır.

UNEMP'in varyans ayrıştırma sonuçlarına göre, 1, 4, 8 ve 12 inci dönemlerdeki değişkenliğin sırasıyla %74.17, %57.40, %51.47 ve %50.51'i kendisi tarafından açıklanmakta, %12.54'ü, %20.01'i, %19.50 ve %15.88'i I tarafından, %11'i, %14.13'ü, %9.94'ü ve %7.74'ü LR GDP tarafından ve %2.28'i, %8.44'ü, %19.07'si ve %25.86'sı INF tarafından açıklanmaktadır.

Tablo 6: Varyans Ayrıştırması Sonuçları

	Dönem	I	INF	LR GDP	UNEMP
I'nın Varyans Ayrıştırması	1	100.0000	0.0000	0.0000	0.0000
	4	94.8886	1.7304	1.2957	2.0852
	8	83.0080	10.3398	2.0345	4.6175
	12	72.1486	18.4374	2.0002	7.4136
INF'in Varyans Ayrıştırması	1	0.0394	99.9605	0.0000	0.0000
	4	2.3688	93.0332	0.7333	3.8645
	8	2.6781	92.0055	0.9258	4.3905
	12	2.6956	91.9077	0.9451	4.4513
LR GDP'nin Varyans Ayrıştırması	1	7.1171	35.8219	57.0609	0.0000
	4	6.1561	41.5956	51.9881	0.2601
	8	4.6138	52.8773	40.8794	1.6293
	12	3.4167	58.7135	34.7048	3.1648
UNEMP'in Varyans Ayrıştırması	1	12.5406	2.2803	11.0017	74.1772
	4	20.0086	8.4477	14.1357	57.4077
	8	19.5071	19.0721	9.9457	51.4749
	12	15.8818	25.8646	7.7452	50.5083

4.4. Çok Değişkenli Granger Nedensellik Analizi

Çok değişkenli Granger nedensellik test sonuçları, A.B.D. için Tablo 7'de verilmiştir. Söz konusu tabloda, kısa dönem, uzun dönem ve kısa dönem ve uzun dönemin birleşik olarak ele alındığı nedensellik sonuçları yer almaktadır. Uzun dönem ilişkiyi gösteren hata düzeltme teriminin katsayıları incelendiğinde, hata düzeltme mekanizmasının işlediği sonucuna ulaşılmıştır. VECM modelinden elde edilen sonuçlarla, değişkenler arasındaki nedensellik

analizi uygulanıp sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır. Kısa dönem ve uzun dönem ilişkilerini beraber içeren modelde nedensellik sonuçları incelendiğinde, sadece UNEMP’in INF’in; INF LRGDP’nin; INF I’nın ve 0.10 hata payı ile hem LRGDP hem de INF’nin UNEMP’in Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İki nedenselliğin istatistiki olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Bunlar, Δ LGDP değişkeni bağımlı değişken olması durumunda, Δ LCPI’in Δ LGDP’nin Granger nedeni olması ve Δ LI bağımlı değişken olması durumunda Δ LUNEMP’in Δ LI’nın Granger nedeni olmasıdır. Diğer bütün test istatistikleri, kritik değerden küçük olduğu için sıfır hipotezi reddedilmiştir.

Kısa dönem katsayıları ile nedensellik incelendiğinde, 0.10 hata payı ile bütün değişkenler INF’nin Granger nedenidir. LRGDP’nin bağımlı değişken olduğu modelde, değişkenlerin hiçbiri LRGDP’nin Granger nedeni değildir. 0.10 hata payı ile LRGDP, I’nın Granger nedenidir ve INF ve LRGDP, UNEMP’in Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 7: Çok Değişkenli Granger Nedensellik Testi Sonuçları

	<i>Bağımsız Değişkenler</i>	<i>Bağımlı Değişkenler</i>			
		ΔINF_{ABD}	$\Delta LRGDP_{ABD}$	ΔI_{ABD}	$\Delta UNEMP_{ABD}$
<i>Kısa Dönem ve Uzun Dönem</i>	ΔINF_{ABD}	-	12.342 (0.0063)*	8.565 (0.0357)*	6.695 (0.082)
	$\Delta LRGDP_{ABD}$	1.633 (0.651)	-	2.793 (0.424)	7.913 (0.047)
	ΔI_{ABD}	2.617 (0.454)	0.229 (0.972)	-	8.197 (0.4144)
	$\Delta UNEMP_{ABD}$	9.248 (0.026)*	2.582 (0.4605)	3.197 (0.362)	-
	<i>Uzun Dönem</i>	-1.0762*	-0.0084*	-0.0485*	-0.0469*
<i>Kısa Dönem</i>	ΔINF_{ABD}	-	2.119 (0.102)	0.939 (0.424)	5.103 (0.002)*
	$\Delta LRGDP_{ABD}$	3.211 (0.026)*	-	2.158 (0.098)	4.778 (0.003)*
	ΔI_{ABD}	2.430 (0.07)	0.048 (0.985)	-	1.640 (0.185)
	$\Delta UNEMP_{ABD}$	6.906 (0.003)*	0.178 (0.911)	0.752 (0.523)	-

*Katsayı 0.05 hata payı ile istatistiki olarak anlamlıdır.

Son olarak, A.B.D.’ye ilişkin VEC modelinden elde edilen eşbütünleşme vektörü ile Türkiye’nin faiz oranları arasındaki Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Burada VECM’den elde edilen eşbütünleşme vektörünün kullanılmasının temel nedeni ABD ekonomisi için LCPI, LGDP, LI ve LUNEMP arasındaki uzun dönemli ilişkiyi göstermesidir. Çalışmada ABD ekonomisine ilişkin olarak kullanılan değişkenlerle Türkiye’deki faiz oranları arasında nedensellik ilişkisi bulunması ABD’de deki temel makroekonomik değişkenler ve faiz oranı arasındaki uzun dönemli ilişkinin TCMB’nin faiz politikası üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. ABD ekonomisi için çalışmada yer verilen değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren eşbütünleşme vektörü ile Türkiye faiz oranı arasındaki nedensellik ilişkisi Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Eşbütünleşme vektörü ile LF_{TR} 'nin Nedensellik Analizi

<i>Sıfır Hipotezleri</i>	χ^2 İstatistiği	Olasılık Değeri
<i>Eşbütünleşme Vektörü, LI_{TR}'nin Granger nedeni değildir.</i>	42.969	0.000
<i>LI_{TR}, eşbütünleşme vektörünün Granger nedeni değildir.</i>	14.671	0.260

Bu sonuçlara göre tek yönlü nedensellik sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka deyişle, faiz oranları eşbütünleşme vektörünün Granger nedeni değildir eşbütünleşme vektörü faizin Granger nedenidir. Bu sonuçlara göre ABD için temel değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki Türkiye'deki faizin Granger nedenselidir yani ABD için LCPI, LGDP, LI ve LUNEMP arasındaki uzun dönemli ilişki Türkiye'nin faiz oranları üzerinde önemli etkiye sahiptir.

5. SONUÇ

Küresel piyasaları ve gelişmekte olan ülkeleri önemli biçimde etkileyen FED'in faiz politikasının ne olacağı FED'in 2006 yılından beri arttırmadığı faiz oranlarını 16 Aralık 2015'te Federal Açık Piyasa Komitesi (FOMC) toplantısı sonrasında yüzde 0-0.25 aralığından yüzde 0.25-0.50 aralığına yükseltme kararı almasıyla birlikte yeniden ekonomik tartışmalarda büyük yer tutmaya başlamıştır. Daha önceki yaşanan tecrübelerden de görüldüğü gibi Türkiye'de FED'in en son faiz artışına gittiği dönem olan 2006 yılında finansman maliyetlerinde, enflasyon ve enflasyon beklentilerinde artış gibi olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. Bunların yanı sıra FED'in faiz artışı sonucunda ülkeden ciddi miktarda sermaye çıkışı ve buna bağlı olarak değer kaybeden ulusal para sonrasında yurt içi talepte önemli bir düşüş gözlenmiştir. Görüldüğü gibi FED'in faiz politikası Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler üzerinde önemli etkilere sahiptir. Bu sebeple bu çalışmada da gelişmekte olan ülkeleri yakından ilgilendiren ve bu ülkeler üzerinde önemli etkilere sahip olan FED'in faiz oranları ile ABD'de deki faiz politikasının belirlenmesinde önemli rol oynayan temel makroekonomik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki analiz edilmiştir. Uzun dönemli ilişkiyi test etmek için kullanılan Johansen Eşbütünleşme Testi sonuçlarına göre faiz oranları ve makroekonomik değişkenler arasında uzun dönemli ilişki elde edilmiştir. Buna göre FED'in faiz politikasını bu makroekonomik değişkenleri göz önünde bulundurarak karar vermesi durumu doğrulanmaktadır. Bu yüzden bu temel makroekonomik değişkenlerde küresel kriz sonrası iyileşmelere bağlı olarak FED'in faiz artışına giderek ekonomiyi normal seyrine döndürme girişimi beklenen bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra ABD ekonomisi için önem arz eden değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Çok Değişkenli Granger Nedensellik Testi kullanılarak analiz edilmektedir ve birleşik kısa dönem ve uzun dönem katsayıları ile nedensellik incelendiğinde, özellikle bağımlı değişkenin faiz oranı olduğu modelde, bütün bağımsız değişkenlerden bağımlı değişkene nedensellik istatistiksel olarak anlamlı bulunmaktadır. Bu sonuç LCPI, LGDP ve LUNEMP'in faiz oranlarının Granger nedenseli olduğunu göstermektedir. Bu durumda ABD ekonomisi için LCPI, LGDP ve LUNEMP'in faiz oranları üzerinde etkiye sahip olduğu görülmektedir. Son olarak çalışmada ABD'deki faiz oranı ve makroekonomik değişkenlerin Türkiye'deki faiz oranları ile olan ilişkisini analiz edebilmek için ABD ekonomisi için LI, LCPI, LGDP ve LUNEMP arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren eşbütünleşme vektörü elde edilmiştir ve sonrasında bu eşbütünleşme vektörü ile Türkiye faiz oranları arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre ABD'de deki faiz oranları ve makroekonomik değişkenlerin uzun dönem ilişkisini gösteren eşbütünleşme vektörünün Türkiye'deki faiz oranlarının Granger nedenseli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu da ABD'deki makroekonomik değişkenlerde ve faiz oranında meydana gelen değişimlerin Türkiye'deki faiz oranları açısından önemini ortaya koymaktadır. ABD'deki makroekonomik değişkenlerde ve faiz oranında meydana gelen değişimlerin Türkiye'deki faiz oranları üzerinde etkiye sahip

olmasına karşın FED'in 16 Aralık 2015'te faiz oranlarını arttırması ile TCMB faiz oranlarında değişikliğe gitmemeyi tercih etmiştir. TCMB Para Politikası Kurulu tarafından yapılan açıklamada bu duruma sebep olarak; döviz kuru hareketlerinin gecikmeli etkilerinin enflasyonu olumsuz etkilemesine rağmen petrol fiyatlarındaki düşüşün bu etkiyi azalttığı ve petrol fiyatlarındaki düşüşün gecikmeli yansımaları ve kredilerdeki yavaşlamanın da etkisiyle, cari dengedeki iyileşmenin önümüzdeki dönemde de süreceği beklentisini öne sürmüştür. Bunun yanı sıra para politikası kurulu ilerleyen günlerde faiz oranlarını enflasyon görünümünü etkileyen enflasyon beklentileri, fiyatlama davranışları ve enflasyon üzerinde önemli etkiye sahip diğer değişkenleri de göz önünde tutarak belirleyeceklerini de açıklamıştır¹¹.

KAYNAKÇA

- Abdul-Khaliq, S., Soufran, T., Shihab, R.A. (2014). The Relationship between Unemployment and Economic Growth Rate in Arab Country. *Developing Country Studies*, 4(7), 62-66.
- Adda, A.D., Scorcu, A.E. (1997). Real Interest Rate and Growth: An Empirical Note. *Dipartimento Scienze Economiche, Università di Bologna, Working Papers* No: 276.
- Al-Habees, M., Rumman, M.A. (2012). The Relationship Between Unemployment and Economic Growth in Jordan and Some Arab Countries. *World Applied Sciences Journal* 18 (5): 673-68.
- Anaripour, J.T. (2011). Study on Relationship between Interest Rate and Economic Growth by Eviews (2004-2010, Iran). *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 1(11)2346-2352.
- Andres J. ve Hernando I. (1997). Does Inflation Harm Economic Growth? Evidence For The OECD. *NBER Working Paper* No. 6062.
- Arı, A. (2012). Early Warning Systems for Currency Crises: The Turkish Case. *Economic Systems*. 36, (2012), 391-410.
- Arı, A. (2014). *Enflasyon ve Beklentiler: 2002-2011 Türkiye Deneyimi*, içinde A. Arı (der), "Bir Duayen ile İktisat ve Finansı Çok Boyutlu Düşünmek – Prof. Dr. İlker Parasız'a Armağan", Efil Yayınevi, Ankara, 2014, s. 59-90.
- Arı, A., Yılmaz, A., Cergibozan, R., & Özcan, Y. (2013). The Inflation Dynamics of The Turkish Economy in 1990-2011 Period. *Journal of Financial Researches & Studies*, 5(9), 1-16.
- Arı, A., and Cergibozan, R. (2014). *The Transmission of Financial Crises from Advanced to Emerging Economies: The Turkish Case*, in A. Ari (ed), *The European Debt Crisis: Causes, Consequences, Measures and Remedies*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle, 2014, p. 127-147.
- Bai, Z., Wong, W. K., & Zhang, B. (2010). Multivariate linear and nonlinear causality tests. *Mathematics and Computers in Simulation*, 81(1), 5-17.
- Barro, R.J. (1995). Inflation and Economic Growth. *NBER Working Paper* No. 5326.
- Barro, R.J. ve Becker, G.S. (1989). Fertility Choice in a Model of Economic Growth. *Econometrica*, 57(2), 481-501.

¹¹ TCMB Para Politikası Kurulu Toplantı Özeti [http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tcmb+tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2015/duy2015-76\(TCMB, 2015\)](http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tcmb+tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2015/duy2015-76(TCMB, 2015))'de bulunabilir.

- Berber, M. ve Artan, S. (2004). Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Turkish Economic Association, Discussion Paper* 2004/21, <http://www.tek.org.tr>.
- Berry, A., Sabot, R.H. (1984). Unemployment and Economic Development. *Economic Development and Cultural Change*, 33(1), 99-116.
- Bosworth, B.P. (2014). Interest Rates and Economic Growth: Are They Related?. *Washington D.C., The Brookings Institution Working paper*.
- Brauninger, M., Pannenberg, M. (2002). Unemployment and Productivity Growth an Empirical Analysis within the Augmented Solow Model. *Economic Modelling* 19, 105-120.
- Christoffersen, P. F., Doyle, P. (1998). From İnflation to Growth: Eight Years of Transition, *IMF Working Paper*, No: 98/99.
- Drukker, D., Gomis-Porqueras, P., Hernandez-Verme, P. (2005). Threshold Effects in the Relationship Between İnflation and Growth: A New Panel-Data Approach. http://mpira.ub.uni-muenchen.de/38225/1/MPRA_paper_38225.
- Doyle, M. P., & Christoffersen, M. P. F. (1998). *From inflation to growth: eight years of transition* (No. 98-100). International Monetary Fund.
- Damodar, G. N., & Porter, D. C. (2008). *Basic Econometrics*. New York: McGraw-Hill Irwin.
- Economic projections of Federal Reserve Board members and Federal Reserve Bank presidents under.* (2015, 12 15). www.federalreserve.gov: <http://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/files/fomcprojtabl20151216.pdf> adresinden alındı
- Fischer, S. (1993). The Role of Macroeconomic Factors in Growth. *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 485-512.
- Ghosh, A. &Phillips, S. (1998). Warning: İnflation May Be Harmful to Your Growth. *Staff Papers-International Monetary Fund*, 672-710.
- Gregorio, J.D. (1993). İnflation Taxation and Long-Run Growth. *Journal of Monetary Economics*, 31(3), 271-298.
- Hamilton, J. D. (1994). *Time Series Analysis*. New Jersey: Princeton University Press.
- Hansen, B. E. (1999). Threshold Effects in Non-Dynamic Panels: Estimation, Testing, and Inference. *Journal of Econometrics*, 93(2), 345-368.
- Historical Changes of the Target Federal Funds and Discount Rates.* (2015, 12 15). Federal Reserve Bank of New York: <https://www.newyorkfed.org/markets/statistics/dlyrates/fedrate.html> adresinden alındı
- Khan, M. M. S.,&Semlali, M. A. S. (2000). *Financial Development and Economic Growth: An Overview* (No. 0-209). International Monetary Fund.
- Kreishan, F.M. (2011). Economic Growth and Unemployment: An Empirical Analysis. *Journal of Social Sciences*, 7 (2): 228-231.
- Kremer, S., Bick, A., Nautz, D. (2013). İnflation and Growth: New Evidence from A Dynamic Panel Threshold Analysis. *Empirical Economics*, 44(2), 861-878.

- Leduc, S., Rudebusch, G.D. (2014). Does Slower Growth Imply Lower Interest Rates. *FRBSF Economic Letter*, 2014-33.
- Levine, L. (2013). Economic Growth and The Unemployment Rate. *Congressional Research Service*, 7-5700, R42063.
- McKinnon R.I. (1973). Money and Capital in Economic Development. *Washington, D.C., The Brookings Institution Working Paper*.
- Phillips, P., & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika* 75(2), 336-346.
- Said, S. E., & Dickey, D. A. (1984). Testing for unit roots in autoregressive-moving average models of unknown order. *Biometrika*, Vol.71(3), 599-607.
- Saraç, (2009). *Enflasyon ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1988-2007)*. Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Sarel, M. (1996). Nonlinear Effects of Inflation on Economic Growth. *IMF Staff Papers*, 43(1), 199-215.
- Sevüktekin, M., & Çınar, M. (2014). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*. Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım.
- Shafik, N.&Jalali, J. (1991). *Are High Real Interest Rates Bad for World Economic Growth*. International Economics Department , The World Bank, WPS 669.
- Shaw E (1973), *Financial Deepening in Economic Development*. New York, Oxford University Press.
- Sims, C. (1980). Macroeconomics and Reality. *Econometrica*, Vol.48, No:1, 1-48.
- Sweidan, O. D. (2004). Does inflation harm economic growth in Jordan? An econometric analysis for the period 1970-2000. *International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies*, 1(2), 41-66.
- TCMB. (2015,12,29). Para Politikası Kurulu Toplantı Özetine İlişkin Basın Duyurusu. www.tcmb.gov.tr:
<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tcmb+tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2015/duy2015-76adresindenalindi>.
- Terzi, Harun ve Oltulular, Sabiha (2004). Türkiye’de Ekonomik Büyüme-Enflasyon Süreci: Sektörler İtibarıyla Ekonometrik Bir Analiz. *Bankacılar Dergisi*, 50, 19-33.
- Udoka, C.O., Roland, A. (2012). The Effect of Interest Rate Fluctuation on the Economic Growth of Nigeria, 1970-2010. *International Journal of Business and Social Science* Vol. 3 No. 20.
- Yellen, J. (2015, 12 16). Transcript of Chair Yellen’s Press Conference. (Press, Röportaj Yapan)

